

RECENZIE

RICHTER, K. – BENČÍK, A.: KDO BYL GENERÁL PÍKA. PORTRÉT ČS. VOJÁKA A DIPLOMATA. BRNO, DOPLŇEK 1997, 320 S.

Návraty človeka niekedy bývajú bolestivé. Návraty histórie bývajú bolestivé takmer vždy. A ak ide o jej návrat k niekomu, komu bolo ublížené nad znesiteľnú mieru, musia sa ozveny tejto krivdy rozliehať generáciami. Generálovi Píkovi – aj keď zďaleka nie len jemu – sa tak stalo. Je teda nanajvýš spravodlivé, ak sa v čase návratu (tak dávno známej) úlohy osobnosti v dejinách do dlho odopieraného postavenia objavila publikácia, usilujúca sa portretovať osobnosť, ktorá presahuje svojím významom dejiny československého vojenstva.

Dvaja skúsení autori ponúkli čitateľovi hutnú, informáciami doslova nabitú knihu, prekračujúcu – čo je s ohľadom na pôsobenie Heliodora Píku pochopiteľné a potrebné – obsah, zdanlivo limitovaný titulom. Už pri zbežnom prelistovaní, a tým skôr pri dôkladnejšom čítaní, je evidentné, s akým rozsahom archívneho materiálu sa museli autori vysporiadať. Pre menej zasväteného čitateľa však už nie je také zrejmé, koľko ho nevyužili tak, ako by si nastolené problémy žiadali. (Pre slovenského čitateľa, ktorého asi najviac zaujmú pasáže priamo sa dotýkajúce odboja na Slovensku a Slovenského národného povstania, tak môžu vyvstať otázky, ktoré sú v skutočnosti zbytočné.) Otázne je aj formálne použitie archívnych dokumentov. Citácie nie sú dostatočne odlišené od autorského textu, forma odsekov nie je funkčná. Iba zriedkavo sa v texte nájde odvolanie na prameň, čo síce väčšine čitateľov nebude chýbať, ale historikom, učiteľom a pod. áno. Navyše niekedy nie je na prvý pohľad jasné, či poznámky v zátvorke sú organickou súčasťou citovaného dokumentu, poznámkou autorov alebo edičnou vysvetlivkou. (Napokon isté pochybnosti evokuje už prvý pohľad na knihu: prebal navodzuje nefunkčný dojem Sahary, Píkov portrét je zrkadlovo obrátený.) Najväčšou slabinou celej publikácie ako autori sami uviedli v *Epilógu* – chýbajú povojnové roky, teda aj súdny proces, bez ktorých kniha ostáva torzom.

V deviatich kapitolách prechádzajú takmer celým životom H. Píku. Prvá z nich, *Jmé- nem republiky*, spätne veľmi stručne rekapituluje – počnúc neprimerane krátkou citáciou z rozsudku smrti – jeho pôsobenie v oslobodenom Československu, účasť na mierovej konferencii v Paríži a funkčný i hodnostný postup, zatknutie a priebeh prípravy procesu – všetko na necelých 11 stránkach. Akosi nepresvedčivo vyznieva tvrdenie, že v rokoch 1945– 1948 vznikli vojenské bloky, Severoatlantický pakt a sovietsky blok (s. 7), a dost' neorganicky aj v niekoľkých odsekoch obhajoba niekdajšej práce a postojov historikov (s. 14 an.).

Druhá kapitola, *Životní křižovatky*, oboznamuje (opäť veľmi stručne) s Píkovým životom od narodenia (napriek rodinným problémom je tu predstavený ako ideálne dieťa) cez légie až do rozbitia Česko-Slovenska v marci 1939. Ukazuje, ako sa rodil vynikajúci predstaviteľ armády v bojoch prvej svetovej vojny v c. a k. armáde aj vo francúzskych légiách, vo vojnových konfliktoch o Těšinsko aj o Slovensko, vo vojnových školách vo Francúzsku aj v práci na Vojenskej akademii v Hraniciach, v hlavnom štábe československej brannej moci i v postavení vojenského pridelenca v Rumunsku. V úvodných pasážach vyznieva kapitola dost' idylicky, ale s postupnou dramatisáciou európskeho vývoja sa tento dojem stráca, i keď je tu Píka predstavený skôr ako človek bez vnútorného napätia, ako bezkonfliktný idol. Vrcholom je opis udalostí zo 14. marca 1939 – pripravenosť doposiaľ dokonale disciplinovaného vojaka Píku odoprieť poslušnosť a bojovať za vlasť napriek zákazu. Žiaľ, vecné nepresnosti aj tu môžu pôsobiť zavádzajúco, aj keď priamo nesúvisia s Píkom: hodnotenie Runcimanovej mi-

sie (s. 38) vyznieva veľmi mierne. Na s. 40 a ďalších citeľne chýba doložiť citáciou fakt, že ZSSR nebol pripravený pomôcť Československu – aj keď to nie je dnes už neznáme. Zámena autonómie, v podstate teda federalizácie ČSR, za separatizmus (s. 43) nie je práve presným vyjadrením problémov vzniknutého Česko-Slovenska. Vláda nacionalistických sičovcov na Podkarpatskej Rusi 14. marca 1939 nebola (s. 45), v tom čase to už oficiálne bola autonómna Zakarpatská Ukrajina, kde československá armáda práve 14. marca v niekoľkohodinovom boji rozbila pokus o prevrat.

Nasledujúca kapitola *Vstup do odboje* vykresľuje Píkovu cestu k odbojovej práci – od dvojtýždňovej spolupráce s rodiacou sa vojenskou ilegaliťou doma k rozhodnutiu odísť do emigrácie. Píka sa etabloval s oficiálnym krytím v Rumunsku, kde sa rýchlo stal významným činiteľom zahraničného odboja. Nadväzoval kontakty v Paríži (je otázne, nakoľko sem patrí príkre odsúdenie Štefana Osuského ako samolúbeho domýšľavca – s. 49) a v Londýne, budoval z Bukurešti únikovú cestu pre československú emigráciu, angažoval sa v stovkách transferov vojakov pre čs. jednotky vo Francúzsku. Zažil tu šok z paktu Molotov – Ribbentrop, vypuknutie druhej svetovej vojny, zabezpečoval odsun časti československého legiónu v Poľsku cez Rumunsko a Turecko do Francúzska. Postupne sa stal súčasťou rodiacej sa československej spolupráce so sovietskym spravodajstvom i objektom záujmu gestapa, pred ktorým ho aspoň dočasne chránili jeho vynikajúce rumunské kontakty. Po fašistickom prevrate ho nezasiahla ani Železná garda, ale nakoniec musel Rumunsko v polovici októbra 1940 opustiť. Je prekvapujúce, že sa autori čudujú – ako aj na viacerých miestach – fakt, že videnie reality tajnou službou ZSSR bolo vo vzťahu k nacizmu v rozpore s oficiálnou sovietskou politikou (s. 61): za čo by asi stála spravodajská služba ktoréhokoľvek štátu, ak by iba kopírovala momentálnu politiku? Napokon ani čs. spravodajcovia sa nepodrobili prijatiu protektorátu!

Istanbulská mezihra privádza Píku do blízkosti ďalšej mimoriadnej osobnosti zahraničného odboja, pplk. Ludvíka Svobodu. Prezентuje sovietske predstavy o budúcnosti obnoveného Československa, ako s nimi bol Svoboda oboznámený: Je třeba, aby se váš národ orientoval na východ... Čs. republika bude ve Svazu sov. republik... (s. 68), rozvíjanie a peripetie spravodajskej spolupráce so ZSSR, ale aj počiatky Svobodovho nástupu k vojensko-politickej kariére v ZSSR a jeho tendencie k nenahraditeľnej a ťažko ovplyvniteľnej úlohe v odboji. Otvára sa tu problém, ktorý potom Píku sprevádzal po celú vojnu: veliteľ Svoboda na jednej strane ako nadšený vlastenec a organizátor ozbrojeného boja proti fašizmu a za oslobodenie vlasti, na druhej strane človek Svoboda bez schopnosti pochopiť, že je ustavične manipulovaný v prospech KSČ. (Tento vzťah je v knihe natoľko rozoberaný, že by možno bolo na mieste uviesť, koľko pravdy je na povestiach o utajenom členstve L. Svobodu v KSČ už počas vojny.) Ukazuje sa, o koľko viac diplomatických predpokladov oproti Svobodovi mal Píka. Vidieť tu, s akými ťažkosťami predovšetkým vo vzťahu k sovietskemu spravodajstvu sa musel v intenciách londýnskej vlády (a Benešovho opatrníctva) vyrovnávať, ale aj zárodky chápania hegemonistických záujmov ZSSR v povojnovej Európe. V tomto čase, začiatkom roku 1941, keď sa tvorili základy budúcej československej jednotky v ZSSR (tu dobre zdokumentované), sa H. Píka stal politickým a vojenským splnomocnencom londýnskej vlády pre ZSSR a Turecko so sídlom v Moskve, hoci bez oficiálneho štatútu, ktorý mu Moskva ešte nemohla priznať.

V čele tajné mise je kapitola, ktorá zachytáva pôsobenie Píku v ZSSR od konca apríla 1941 do prvých týždňov nacistickej agresie. Tu sa začína plnokrvný, kvalifikovaný opis obrovskej práce, ktorú nepretržite vykonával až do leta 1945. Tu sa začína aj reťaz skúseností so sovietskymi praktikami, pričom však považujeme za nadpracú náznaky, že hostina na privítanie a potoky vodky mohli byť nástrojom tajnej služby (s. 90). Píka sa dostáva do styku s Berijom, s vysokými predstaviteľmi Červenej armády, ale aj s ich požiadavkami na prípravu spravodajskej misie v protektoráte. Je tu zachytené získanie slovenského vyslanckého radcu v Moskve Ing. Krnu pre spravodajskú prácu, ale aj nevyhnutnosť ostrého zásahu Píku proti

špiónománii, ktorej obeťou sa práve kvôli Krnovi mal stať L. Svoboda. Autori mapujú Píkovu činnosť nie iba ako vojaka, ale aj ako diplomata, ktorého povinnosti veľmi výrazne prekračovali predstavy o vojenskej misii. Musel sa vyrovnávať s nadradeným postojom niektorých oficiálnych sovietskych miest, s koncepciou budovania vojenskej jednotky, ale predovšetkým musel presadiť prijatie myšlienky samostatnej československej jednotky v ZSSR. Je tu načrnutá aj suzdalská otázka a nebezpečenstvo likvidácie zárodkov čs. jednotky pod tlakom NKVD (?), ktorý ju chcel využiť celú pre výsadky. (Jeden z tých, ktorí súhlasili s vysadením v proktoráte, Hrdina Sovietskeho zväzu Josef Buršík, vysoko hodnotil Píkovu angažovanosť proti sovietskej tendencii rozptýliť Čechoslovákov do jednotiek ČA.¹ Vysporadúva sa so získaním sovietskych predstaviteľov pre oslobodenie československých občanov z internácie a z gulagov. Vo svojom postavení bol nútený zaujímať zásadné postoje voči vláde ZSSR v situáciách, v ktorých by sa predpokladalo skôr pôsobenie dobre inštruovaného profesionálneho diplomata. Ak túto úlohu zvládol (a zrejme tým získaval mínusy pre svoje budúce politické hodnotenie), svedčí to o jeho nezvyčajných schopnostiach práve tak, ako schopnosť presne odhaliť už v tomto čase zámery a metódy šírenia sovietskeho vplyvu v povojnovej Európe. (Za zmienku azda stojí, že Anglicko, na ktoré sa tak spoliehal E. Beneš, váhalo s uznaním československej vlády [s. 112 a n.] vzhľadom na svoje v podstate protičeskoslovenské záujmy reprezentované vzťahmi k Maďarsku.²) V situácii, keď zdrvivúci nemecký útok lámal sebavedomie mnohých politikov a vojakov, Píka, naopak, začal upevňovať nielen svoje, ale aj Benešovo presvedčenie o sile a konečnom víťazstve ZSSR. Autori tiež presvedčivo uvádzajú (s. 102), že podľa Volkogonova Stalín na prelome júna a júla 1941 uvažoval o kapitulácii. Prítom Volkogonov sám to netvrdí nijako jednoznačne³ a v iných podkladoch sa tento dohad situuje do neskoršieho obdobia. Ďalším problémom knihy môže byť, že sa tu, ako aj v ďalšom texte, tajné služby stotožňujú iba s NKVD. V citácii na s. 121 je charakteristické to, na čo sme už upozornili – v Píkovom liste je výraz nar. kom. (národní komisař) bez toho, aby bolo zjavné, či obsah zátvorky pochádza od Píku alebo je poznámkou editorky či autorov v otrockom preklade, pričom všade inde je správne výraz lidový.

Posledné štyri kapitoly – *V prvých mesiacich Veľké vlastenecké války, Formování jednotek, Plány a realita a Závěrečné dějství války* – tvoria väčšiu časť knihy a sú jej ťažiskom. Sú predovšetkým históriou zápasu dvoch rozdielnych prístupov k spojenectvu so Sovietskym zväzom a k charakteru jeho pokračovania v povojnových časoch. Na jednej strane stál H. Píka, ktorý dôsledne vyznával princípy demokratickej emigrácie a vlády, ale súčasne rešpektoval potreby a špecifiká ZSSR, obdivoval jeho morálnu silu a bol presvedčený o jeho víťazstve aj v časoch, keď bol možno jediným takýmto zahraničným predstaviteľom v ZSSR. Na druhej strane sa čoraz intenzívnejšie prejavovali tendencie komunistickej emigrácie opanovať rozhodovací proces vo vzťahu k budovaniu a použitiu československej vojenskej jednotky v ZSSR. Je tu zachytený problematizujúci sa vzťah medzi Píkom a Svobodom, ktorý sa usiloval o nezávislosť od čs. vojenskej misie a často Píku obchádzal. Tam musel vynakladať nemalé úsilie, aby jednotku aspoň čiastočne ubránil pred politickým vplyvom Kominterny. (Vytváral tak podmienky na to, že ho v KSČ považovali za vojenského i politického špióna západných mocností.⁴ Svojim dlhodobou presadzovaným názorom, že čs. jednotka by sa mala použiť skôr propagačne – s. 175, 190, 198, 200 – a predstavou budovania tejto jednotky predovšetkým pre účasť na predpokladanom povstaní doma, si vyslúžil dodatočné obvinenie, že si osvojil myšlienku uskutočnenú poľskou Andersovou armádou⁵, ktoré pretrvávalo – napokon ako iné ob-

¹BURŠÍK, J.: Nelituj oběti. Praha, 1992, s. 33 a n.

²IVANIČKOVÁ, E.: Československo-maďarské vzťahy v stredoeurópskej politike Veľkej Británie (1938 -1945). In: Historický časopis, 46, 2, 1998, s. 254 a n.

³VOLKOGONOV, D.: Triumf a tragédia. Politický portrét J. V. Stalina. 2. zv. Bratislava 1990, s. 158 a n.

⁴KOPECKÝ, V.: ČSR A KSČ. Praha 1960, s. 343

⁵Tamže, s. 339

vinenia – až do 60. rokov.) Autori opakovane naznačujú – na skutočnú analýzu priestor nemali – problémy, ktoré Píkovi spôsobovalo nedostatočné chápanie sovietskej reality londýnskou vládou. Musel jednoducho akceptovať niektoré okolnosti a situácie, ktoré by v inej krajine ťažko prichádzali do úvahy – napr. obrátiť sa listom priamo na Stalina.

Tam, kde autori ilustrujú Píkovi misiu širšími politickými súvislosťami, poskytujú priestor pre polemiku. Nie azda vyslovene chybnými tézami, skôr ich jednostrannou interpretáciou. Zmieňujú sa o rozčarovaní Angličanov zo Stalinových predstáv o obnove fašizmom zlikvidovaných európskych štátov a z pokusu o vymedzení sfér vplyvu (s. 158) – už však neuvádzajú, ako sa v bohatierskej pitke Stalin s Churchillom dokázali dohodnúť na rozdelení juhovýchodnej Európy. Nerešpektujú ani logiku sľubu obnovy týchto štátov – nešlo predsa iba o sféry vplyvu, ale aj o morálnu podporu domáceho odboja (nehovoriac o tom, že práve Churchillovi nikdy nebola otázka britského vplyvu a hrádze proti boľševizmu vzdialená, čo nakoniec na s. 218 aj pripúšťajú). Objektívnejšie mohli podať aj rovnaké záujmy sovietskeho a britského spravodajstva: kým hlavne v prvých kapitolách sa zo strany vzt'ahu k ZSSR tieto otázky široko a pomerne kriticky rozoberajú, o rovnakej požiadavke Britov – poskytnúť im domácu spravodajskú sieť – sa stručne zmieňujú dvoma riadkami (s. 217), aj keď sa veľmi výrazne podpísala na získavaní podpory odboja a jej orientáciu na východ ČSR a nakoniec teda aj na veľkej časti Píkovej činnosti.

Kritickým exkurzom autorov chýba aj rozmer plánovaného povstania v Čechách: ak neberieme do úvahy politické aspekty, považujeme za dosť podivuhodné tvrdenie, že *Povstání, které bylo cílem domácího odboje, by s vojenskou podporou našich vojenských jednotek ze Západu i z Východu mělo velkou šanci na úspěch* (s. 200). Bez jasného vymedzenia podmienok je to ťažko akceptovateľné. Bez domácej armády, s najhustejšou sieťou okupačných orgánov zo všetkých podrobených štátov, so susedstvom ríše a s charakterom výcvikových stredísk SS asi Čechy také nádeje nespĺňali. Napokon slovenský príklad bol dostatočne varovný.

Veľká časť posledných dvoch kapitol má priamy vzťah k Slovensku. Rozoberá Píkovo pôsobenie v situácii, keď sa od neho – od prvých signálov až po rozhodovanie o priamej pomoci slovenskému odboju – očakávalo skutočne mimoriadne vypätie. Od novembra – decembra 1943 spracúval možnosti, predpoklady a vyhliadky povstania na Slovensku. Je zaujímavé, aj keď logické, že dospel k rovnakým záverom, ako Slovenská národná rada i generál Čatloš. Pravda, prekvapuje, ak už v tomto čase, bez dostupných kvalitných informácií, pripravoval konkrétne plány, určoval letiská a potrebnú výstroj a výzbroj (s. 219 a n.). Píka sa pritom dostával do zložitého postavenia, lebo Benešova politika (na rozdiel od sovietskeho aj komunistického odmietania prevratu) napriek istému povstaleckému verbalizmu stavala na prevratové, nie na povstalecké vyvrcholenie odboja. Čas ukázal opodstatnenosť názorov vedenia KSC (s. 224 a n.), i keď jeho časť o úspechu Povstania nebola úplne presvedčená. Píka pripravoval pomoc Povstaniu napriek tomu, že zámery povstaleckých dôstojníkov spochybnil veľvyslanec Fierlinger. Musel pritom plniť zámery Ingrovho MNO, neodôvodnene vychádzajúceho z teórie bezvýhradnej podpory Benešovej politiky na Slovensku. Práve tak musel akceptovať vojensky nepochopiteľné postoje dr. Beneša voči využitiu plánov gen. Čatloša a plniť jeho inštrukcie, zakazujúce jakékoľvek jednání se slovenskými quislingy (s. 241). Prítom z textu vyplýva, aké blízke si v podstate boli Benešove a Čatlošove prevratové predstavy. Autori však na jednej strane veľmi jednoznačne – čo dnes už nie je až také jasné – Čatloša nálepkujú ako alibistu, na druhej strane pripúšťajú Benešov komplex zo Slovenska, keď píšu, že priznával význam takejto spolupráce v rumunskom prípade.

Problematické je zaobchádzanie so slovenskými reáliami. Autori začínajú (s. 235) pre Golianovo vedenie dôsledne používať názov Slovenské vojenské velení – SVV (zaužívaný u čs. londýnskej vlády), čo je prinajmenšom nezvyklé. Bežný je predsa názov Vojenské ústredie – VÚ. V Martine nebola postrieľaná nemecká vojenská misia z Rumunska, ale skupina nemeckých dôstojníkov (s. 248), kritické nočné cvičenie bratislavskej posádky 24. augusta 1944

nenariadil pplk. Golian, ale minister NO gen. Čatloš (s. 245), povstalecká 1. čs. armáda na Slovensku nebola rozpustená (s. 267) a pod. Problém je v tom, že ak autori takýmto spôsobom prezentujú slovenskú problematiku, ktorá im predsa nemôže byť až taká vzdialená, potom súčasne môžu spochybnit' aj iné informácie v tejto knihe, čo by v tomto prípade bolo skutočne na škodu.

Po rokoch úsilia spochybnit' Karpatsko-dukliansku operáciu na pomoc SNP veľmi sympaticky vyznieva opačný názor: Jde-li o spravlivou vec, není žádný boj zbytečný. Hlavní příčinou ztrát je nepřítel. K Píkovým starostiam prirodzene patrila aj čs. účasť na tejto operácii, ktorá predstavuje dôstojný podíl na draze zaplaceném vítězství a patří právem k hrdým bojovým tradiciím československé armády (s. 259 a n.).

Posledným veľkým problémom – okrem májového povstania – bola pre Píku otázka Zakarpatskej Ukrajiny a jej vyprovokovanej secesie od ČSR k ZSSR. Domnievame sa, že ani tu autori nedoceňujú úlohu sovietskych tajných služieb, ale ani stanoviská E. Beneša. Na druhej strane možno pripisujú Stalinovej politike viac, ako je v tomto prípade potrebné. Pre Píku každopádne rusínsky vývoj znamenal tým ťažšie bremeno, o čo viac narušil plány na budovanie silnej československej armády a štátnej moci na najvýchodnejšom území ČSR. Pritom však autori nedostatočne oceňujú fakt, že prosovietske nálady pomerne rýchlo opadli a tendenciu k odtrhnutiu od ČSR museli umelo živiť práve tajné služby.

Pražské májové povstanie uzatvára popis Píkovho pôsobenia na čele misie. Bolo samozrejme, že sa okamžite maximálne zasadil o získanie sovietskej pomoci. Jeho informácie boli prvé, ktoré sa dostali k Stalinovi.

Trojstranový *Epilóg*, ktorým sa kniha končí, je vlastne veľmi stručným prehľadom úsilia o Píkovu rehabilitáciu. Žiaľ, tak ako na prvých stránkach, aj tu v posledných odsekoch zaznieva zbytočný tón sebaospravedlňovania.

V úplnom závere publikácie je niekoľko obrazových dokumentov. Škoda, že v prípade takej významnej postavy československých dejín zostali obmedzené len na 12 fotografií a tri reprodukcie listín. H. Píka by si aj tu zaslúžil viac.

Autorom sa podarilo veľa. Zhromaždené a spracované dokumenty ponúkajú skutočne široký pohľad na Píkov život a význam, začleňujú ho do kontextu československého antifašistického odboja a vojnovnej politiky ČSR. Istá jednostrannosť a nevyváženosť niektorých hodnotení sa nedá poprieť – nie je však rozhodujúca. Ak čitateľ ku knihe pristúpi pripravený na diskusiu s prezentovanými aj s vlastnými názormi, môže na jej konci iba ľutovať, že nepokračuje ďalej.

Stanislav V. Chytká

G E U S T, C. F.: **POD RUDOU HVĚZDOU (LETADLA LUFTWAFFE**
V SOVĚTSKÉM LETECTVU). BRNO, JOTA 1997, 200 S.
 (UNDER THE RED STAR). AIRLIFE PUBLISHING LTD., 1993.

Predseda Fínskej spoločnosti leteckého múzea Carl-Fredrik Geust v knižke *Pod rudou hvězdou* s podtitulom *Letadla Luftwaffe v sovětském letectvu* spracoval doposiaľ málo známe aspekty dejín letectva v druhej svetovej vojne – testovanie a bojové nasadenie lietadiel Luftwaffe na strane ZSSR. Sovietsky zväz získal tieto lietadlá rôznymi spôsobmi. Jednak formou priameho nákupu nemeckej leteckej techniky pred vypuknutím Veľkej vlasteneckej vojny, jednak v priebehu vojny ako vojnovú korisť.

Autor pri tvorbe diela využil poznatky z problematiky, ktoré získal štúdiom sovietskych kníh, odborných článkov, pamätí a životopisov význačných sovietskych veliteľov, bojových i skúšobných pilotov, leteckých inžinierov a konštruktérov a v rámci svojich možností ich verifikoval s dostupnými nemeckými archívnymi prameňmi. Monografia s množstvom doposiaľ

nepublikovaných unikátnych fotografií do určitej miery zaplňa biele miesta v tomto druhu literatúry.

Napriek všetkým pozitívam, ktoré kniha má, sa autor nevyvaroval zásadných a hrubých chýb, ako aj zjednodušených pohľadov na niektoré udalosti. Kameňom úrazu publikácie je jej „odborný“ preklad do českého jazyka. Pre zaujímavosť si dovoľím uviesť niekoľko príkladov: Maximální zátěž pum, resp. zatižení pumami – správne – maximálna nosnosť pum, Il-2 pro útok na pozemní cíle (s. 33) – správne – bitevní letadlo Il-2 Šturmovik,

Katapultovatelné nádrže (s. 45) – správne – přídavné odhoditelné nádrže,

Severní armádná skupina (s. 68) – správne – skupina armád „Sever“,

Absolutní výška He 111, maximální výška (s. 75, 136, 141) – správne – maximálny dostup He 111,

Zástupce velitele spojů (s. 75) – správne – spojovací náčelník,

Gardový pluk IAD (s. 47, 57, 71, 122) – správne – gardová stíhací letecká divize (GIAD),

Gardový pluk IAP (s. 76, 77, 87, 105, 106, 111, 117, 118, 122, 179) – správne – gardový stíhací letecký pluk (GIAP),

Čtyřlopatková vrtule (s. 82) – správne – čtyřlístá vrtule,

vzduchové brzdy (s. 86) – správne – aerodynamické brzdy,

Armovaný štít (s. 104) – správne – pancéřová deska,

Létání poslepu (s. 122) – správne – létání bez vidu,

Letadlo celé z kovu (s. 141) – správne – letadlo celokovové konstrukce.

Ďalším „šťavnatým kúskom“, ktorý určite uviazne slovenskému čitateľovi v hrdle, je autorovo tvrdenie na s. 105: „9. 9. 1943 dezertovali slovenští piloti, poddůstojník Ludvík Dorožský a setník Anton Matušek (ze 13(slov.)/JG 52), se svými letouny Bf 109G-4 (výr. č. 19259 a 19347) v oblasti Tamanu.“

Citované tvrdenie treba uviesť na správnu mieru. V skutočnosti spomínanými dezertovanými letcami boli čtk. Ludovít Dobrovodský a rtk. Anton Matušek, príslušníci 13. Slow. /JG 52, ktorí zbehli na stranu Červenej armády z letiska Anapa.

Okrem uvedených nedostatkov týkajúcich sa úrovne prekladu, slovenského čitateľa predovšetkým neprijemne prekvapí i zapracovaný historický kontext tejto časti vojenských dejín Slovenska. Autor sa vo svojich axiómoch opiera o „skvostné a doposiaľ neprekonané dieľo“ odborníkov na problematiku histórie slovenských vzdušných zbraní – renomovaných českých historikov – Jiřího Rajlichu a Jiřího Sehnala *Slovenští letci 1939–1945*.

Táto práca českých historikov, plná poloprávdy a hrubých nepresností, finskemu autorovi postačila na to, aby na s. 34 doslovne uviedol: „Od zimy 1943 začalo prebiehať nezanebateľné množstvo pilotů od méně spolehlivých spojenců Německa, zejména ze slovenského a chorvátskeho letectva, na ruskou stranu. Nedávno publikovaná kniha *Slovenští letci 1939–1945* Jiřího Rajlichu a Jiřího Sehnala poskytuje výstižný obraz o dezerci Slováků. Na jaře 1943 dezertovala na Ukrajinu dvě letadla Avia B-534 a jedno letadlo Letov S-328 a v září 1943 tři slovenští piloti stíhacích letounů ze 13 (slovenského) /JG 52 se základnou v Anapě dezertovali se svými letouny Messerschmitt Bf 109 G-4. Tyto známky nízké morálky vedly k tomu, že Němci stáhli slovenské bojové letky z frontových linií“.

Avšak vráťme sa od nepodložených tvrdení autora k faktom. Vychádzajúc z odborného článku Tomáša Poláka „Ve znaku trojlístku“, ktorý pri tvorbe svojho článku použil dochované archívne materiály viažuce sa k činnosti chorvátskeho letectva počas druhej svetovej vojny, môžeme uviesť, že príslušníci stíhacích jednotiek *Hrvatskej zrakoplavnej legie*, ktorá bola založená 2. júna 1941, vykonali na východnom fronte viac než 5000 bojových letov. V priebehu týchto letov si na svoje konto pripísali 290 až 350 vzdušných víťazstiev. Počas svojho operačného nasadenia na východnom fronte bolo nenávratne stratených 11 stíhacích letcov. Od stíhacích jednotiek Chorvátskej leteckej légie na stranu Červenej armády zbehlo 7 stíhacích letcov (napr. satník Bogdan Vujičić, nadporučník Albin Starc, satník Mato Dukovac –

eso chorvátskeho stíhacieho letectva so 40 potvrdenými vzdušnými víťazstvami a 5 nepotvrdenými zostrelmi – P. Š.). Prvými chorvátskymi stíhačmi, ktorí dezertovali na stranu nepriateľa 4. mája 1943 (nie 14. mája 1943 ako mylne uviedol fínsky autor na s. 101 – P. Š.) boli satník Bogdan Vujičić a nadporučník Albin Starc a nie Bogdo Vujičić a Alwin Strač (ako mylne uviedol autor na s. 100–101 – P. Š.). Obaja chorvátski piloti pristáli s nepoškodenými stíhacími lietadlami typu Messerschmitt Bf 109 G-2 na sovietskom letisku Belaja Glina severovýchodne od Krasnodaru.

V októbri 1943 nemecké velenie na základe pretrvávajúcich problémov s dezerciami chorvátskych letcov riešilo problém odsunom 15. (Kroat.) Staffel/JG 52 na letisko Bagerovo, ktoré bolo od línie frontu vo väčšej vzdialenosti. Ďalším z prijatých opatrení bolo vystriedanie veliteľa jednotky podpukovníka Franjo Džala poručníkom Mato Dukovacom, ako aj oživenie letky „novou krvou“ formou vystriedania starších príslušníkov jednotky mladšími. Tým bol problém dezercii v chorvátskych stíhacích jednotkách na čas vyriešený.

Priblížme si taktiež skutočnosti, spojené s dezerciami príslušníkov letky 13. Táto letecká jednotka bola prevažne obdobie svojho druhého operačného nasadenia na východnom fronte začlenená ako slovenská letka 13 k II. skupine Jagdgeschwader 52 nemeckej Luftwaffe (13. Slow. /JG 52 – P. Š.).

Druhé operačné nasadenie letky 13, resp. jej 1. frontovej garnitúry na východnom fronte, trvalo od 27. októbra 1942 do 17. júla 1943. V tomto období nedezertoval na stranu Červej armády ani jeden príslušník lietajúceho personálu jednotky.

Po vystriedaní príslušníkov 1. frontovej garnitúry (návrat väčšiny príslušníkov lietajúceho personálu 1. frontovej garnitúry letky 13 z východného frontu na Slovensko sa uskutočnil do 17. júla 1943 – P. Š.) príslušníkmi 2. frontovej garnitúry, 9. septembra 1943, príslušníci trinástky prvýkrát dezertovali. V tento deň zbehl na stranu nepriateľa z letiska v Anapertk. Anton Matúšek a čtk. Ľudovít Dobrovodský. Ich úlet opísal nadšenec leteckej histórie Stanó Bursa v dvojmesačníku REVI č. 20/1998 takto: „*O úlete A. Matúška sa už dosť popisalo, najmä v knihe M. Horáka a M. Varsíka Príhody na krídlach*“. *Autori tu uviedli spomienky aktérov tohto úletu – A. Matúška a jeho pomocníka F. Hanovca. Bolo to hotové dobrodružstvo plné odvahy a hrdinstva. A. Matúšek s Ľ. Dobrovodským najskôr chceli zostreliť sprevádzaný Fw 189 a na záver absolvovali vo vzduchu fingovaný súboj. Ale opak bol pravdou. Ich úlet bol diletantsky prevedený, takže o hodinu sa u letky vedelo, čo sa stalo. Pri nasledujúcom vyšetrowaní sa ihneď zistilo, čo bolo vo veci. Aj to, že A. Matúšek sa pred odletom o 13.35 rozlúčil so svojimi domácimi s tým, že sa už viac nevráti. Pred odletom, sediac už v naštartovanom stroji, strhol zo svojej blúzy slovenské aj nemecké vyznamenania a vyhodil ich z kabíny do okopu, kde ich našli mechanici letky. Svoju pridelenú úlohu nesplnili, naopak prízemným letom preleteli front.. Pritom ich nevideli ani žiadne vlastné hlásky (V tej dobe totiž neboli v ich úseku hlásené ani hláskami, ani zameriavacími stanicami žiadne nepriateľské lietadlá). Sami letci vzdušný boj nehlásili a po odštartovaní žiadny rádiovýhovor medzi sebou nevedli. O dve hodiny po ich odlete sa veliteľ letky stk. J. Páleníček, keď vyčerpal všetky možnosti na zistenie a preverenie straty oboch lietadiel, dozvedel podrobnosti, ktoré sa udiali pred ich úletom. Do tej doby o zbehnutí menovaných poddôstojníkov nemal ani on, ani nikto z personálu letky najmenšie tušenie. Ved' A. Matúšek bol do tej doby najaktívnejší pilot zo všetkých príslušníkov letky 13 (rozumej 2. frontovej garnitúry – P. Š.). Vo vzduchu dosiahol 11 potvrdených zostrelov, za čo ho nemecké velenie 1. septembra 1943 vyznamenalo EK I. (Železný kríž I. triedy). Jeho dobrodružná povaha, ktorá mu nebránila riskovať, mu nedovolila konať inakšie, aby vynikol.“ Vojnoví zbehovia – rtk. Anton Matúšek a čtk. Ľudovít Dobrovodský pristáli na poli v blízkosti obce Novomalorossijskaja.*

Druhý a posledný úlet príslušníkov 13. Slow./JG 52 sa uskutočnil už o dva dni neskôr, t. j. 11. septembra 1943. V ten deň zbehol z letiska Anapa čtk. Alexander Gerič na Messerschmitte Bf 109 G-4, W. Nr. 14938, žltá „2“. V jeho lietadle sa skryl so súhlasom rtk. Geriča

spojár letky 13 – odborník na nemeckú spojovaciu techniku slob. Vincent Tkáčik. Gerič aj s pasažierom bezpečne pristál na svojom „Gustávovi“ pri sovietskom letisku Timošovskaja.

K oboj spomenutým úletom slovenských letcov na záver dodajme, že rtk. Anton Matúšek a čtk. Ľudovít Dobrovodský boli neskôr zaradení k Fajtlovmu 1. čs. stíhaciemu pluku v ZSSR a s ním sa zúčastnili bojov v SNP. A. Geriča a V. Tkáčika sovietske orgány NKVD odborne vyškolili a ako spravodajskí agenti boli v roku 1944 vysadení nad územím Slovenskej republiky. Historik Jozef Jablonický vo svojej práci *Povstanie bez legiend* na s. 26 o činnosti rtk. Geriča napísal: „Po návrate na Slovensko sa pohyboval v spoločnosti letcov v Piešťanoch a napokon ho zatkli slovenské vojenské orgány. Koncom leta 1944 bol väznený vo vojenskej väznici v Bratislave. *Vojtech Lisý na Stanekov rozkaz odišiel za Geričom do väznice a ponúkol mu úlohu (nadviazanie rádiového spojenia s Červenou armádou v mene ministra národnej obrany SR gen. F. Čatloša – P. Š.), ktorú Gerič prijal, hoci s váhaním. Gerič sa spočiatku obával, či nejde o provokáciu.*“

Jablonický vo svojej knihe ďalej uvádza „...*Nádej na spojenie bola reálna, lebo Gerič mal vysielaciu ukrytú v Bratislave. Chcel sa pokúsiť o jej aktivovanie, ak sa mu umožní spojenie s jeho partnerom parašutistom Vincentom Tkáčikom, ktorý sa skrýval v Turzovke. Cestu za Tkáčikom mu prisľúbili.*“ Dňa 1. augusta bola dohoda realizovaná a npor. Anton Tomeček previezol Alexandra Geriča z vojenskej väznice v Bratislave do Turzovky, kde sa skrýval Tkáčik. Ten sa 2. augusta pokúsil na povale VPV v Banskej Bystrici nadviazať spojenie so sovietskou stranou. Jeho pokus bol však neúspešný. Podľa oficiálnych údajov sa Gerič a Tkáčik nedožili oslobodenia. Čtk. Alexander Gerič zahynul pri leteckej nehode 29. augusta 1944 spolu s por. let. Ondrejom Šingliarom. Letecká literatúra uvádza, že ich lietadlo typu Praga E-39 havarovalo medzi Ilavou a Ladcami. Ani jeden z dopytovaných pamätníkov ani tu, ani v Lednických Rovniach, Púchove, Zubáku či Lednici o tejto udalosti nevedel nič povedať. Za 54 rokov sa nepodarilo zistiť, kde piloti Šingliar a Gerič havarovali, alebo kde sa nachádza miesto ich posledného odpočinku. Jeho kolega Vincent Tkáčik bojoval v SNP a zahynul za nezistených okolností.

S ďalším, rovnako „hodnotným“ tvrdením z hľadiska historických faktov, sa fínsky autor blysol doslovne týmto: „*Jak se sovětská vojska koncem léta 1944 blížila ke Slovensku, počet dezercí sa dramaticky zvýšil. Začátkem srpna 1944 dopravil He 111 a Fw 58 představitelé Slovenské národní rady ze slovenských vesnic Tri Duby a Mokrad' na Sověty ovládané území. O něco později dezertoval na východ pilot letounu Junkers W 34 a Fw 189 a v srpnu se uskutotnil opravdu hromadný útěk 26 letadel s 81 letci z Isly na východním Slovensku do Lvova (mezi nimi bylo sedm S-328, šest Fw 189, tři B-534, dva Bf 109G-6, dva Kl 35, jeden Bk-534, jeden Fi 156C, jeden Fw 44, jedna Praga E-39 a jeden Junkers W34).*“

Dva dny předtím, 29. srpna 1944, došlo na středním Slovensku k národnímu povstání proti Němcům a jejich spojencům, přičemž základna povstaleckých leteckých jednotek byla ve vsi Tri Duby. Tyto jednotky měly dostat posily z řad slovenských letadel, která dezertovala na sovětskou stranu, ale jelikož Tri Duby obsadili 25. října 1944 Němci, podařilo se na poslední chvíli několika zbylým povstaleckým pilotům uprchnout na východ v letuschopných letadlech.“ Toľko autor, ktorý opisuje historické udalosti viažuce sa k Slovenskému národnému povstaniu s veľkou dávkou dešpektu.

K prvým dvom úletom, ktoré sa odohrali 2. a 4. septembra 1944, si dovoľím uviesť: 2. augusta 1944 krátko po 14.00 h odletelo z letiska Tri Duby smerom na Tarnopol s cieľom pristáť na letisku Vinnica dvojmotorové bombardovacie lietadlo Heinkel He-111, ev. č. S-82, so slovenskými výsostnými znakmi, aby prepravilo styčného dôstojníka Vojenského ústredia SNR npor. Jána Koreckého na územie ovládané Červenou armádou. Posádku lietadla tvorili: stk. let. Ľudovít Koza (veliteľ lietadla), por. Belo Rohal (pozorovateľ), čtk. Jozef Mikuš (pilot) a des. Robert Vesperin (mechanik). Jediným oficiálnym

pasažierom bol na palube lietadla npor. Ján Korecký. Mimo plánu a bez poverenia sa na spomínanom lete zúčastnili: Karol Grün, Václav Fejka a Teodor Baláž.

Npor. Korecký prevzal krátko pred svojím odletom od pplk. Jána Goliana nasledovné písomné poverenie: „*Poverujem pána nadporučíka KORECKÝ, príslušníka slovenskej armády, styčným dôstojníkom tejto u československej misie v Rusku.*

Pán npor. Korecký informuje veliteľa čs. misie, poľažne veliteľa príslušnej ruskej armády o situácii na Slovensku, hlavne čo sa týka vojenskej po stránke taktickej, materiálnej, personálnej a morálnej. Spomenutým veliteľom vysvetlí náš vojenský plán a naše možnosti a vyjedná pre splnenie toho plánu pre nás najvýhodnejšie podmienky také, aby úspech bol zaručený. Ďalej vyžiada pomoc leteckú a materiálnu a usporiada vec partizánov na Slovensku. Napokon nadviaže rádiatelegrafický styk so Slovenskom a po ukončení rozhovorov vráti sa npor. Hanus s výsledkom rokovania.“

Npor. Korecký prevzal aj písomné materiály o vojenskej a materiálnej situácii na Slovensku a návrhy vojenského ústredia na realizáciu vojenskej pomoci ZSSR pripravovanému Povstaniu. Záležitosti politického charakteru mal československým a sovietskym orgánom predstrieť Karol Šmidke, ktorý sa však na plánovanom odlete nezúčastnil. He-111 pilotovaný čtk. Mikušom pristál na letisku vo Vinnici.

Dňa 4. augusta 1944 vzlietlo z letiska Leteckého parku na Mokradi lietadlo Focke-Wulf Fw 58 Weihe. Posádku tvorili: mjr. let. Mikuláš Lisický (pilot), npor. let. Viliam Gabriš (navigátor), rtk. František Počiatok (mechanik). Na palube lietadla sa nachádzali Karol Šmidke (za politické vedenie SNR) a pplk. Mikuláš Ferjenčík (za Vojenské ústredie SNR). Šmidke taktiež prevzal od stk. Jána Staneka Čatlošovo memorandum, ktoré bolo určené predstaviteľom sovietskeho velenia. Kópiu tohto dokumentu dal pplk. Golian pplk. Ferjenčíkovi, aby ju odovzdal gen. Píkovi, alebo aby ho o obsahu tohto dokumentu aspoň informoval. Lietadlo pilotované mjr. let. Lisickým bezpečne pristálo na poli pri Čortkove.

V oboch prípadoch slovenské lietadlá doleteli na územie ovládané Sovietmi. Uvedené úlety He-111 a Fw 58 sa teda neudiali živelne, ale z dôvodu nadviazania spojenia a konzultácií s predstaviteľmi československej brannej moci a sovietskej armády k pripravovanému celonárodnému vystúpeniu všetkých demokratických síl proti silám totalitného režimu vojnovaj Slovenskej republiky. Neboli to teda bezhlavé a nepremyslené dezercie príslušníkov slovenskej armády, ktorí si zachraňovali kožu pred postupujúcou sovietskou armádou.

Kniha fínskeho autora *Pod rudou hvězdou* je napriek spomenutým negatívam určitým prínosom pre poznanie dodnes menej známych kapitol z histórie letectva v 2. svetovej vojne. Autor zatiaľ v naju celenejšie publikovanom prehľade predstavil čitateľovi rozličné osudy jednotlivých typov lietadiel nemeckej Luftwaffe, ktoré testovalo a využívalo sovietske letectvo. V obrazovej časti uverejnil doposiaľ nepublikované unikátne fotografie nemeckých lietadiel so sovietskymi výsostnými znakmi.

Domnievam sa, že pri profesionálnejšom prístupe odborného poradcu pplk. doc. Ing. Miroslava Janoška, CSc., ako aj kvalitnejšom preklade do českého jazyka, by sa do rúk náročného a odborne fundovaného slovenského čitateľa dostala kniha, ktorá by ho nielen zaujala, ale aj posunula poznanie histórie letectva 2. svetovej vojny o ďalší krôčik.

Peter Šumichrast

SZOVJET KATONAI INTERVENCIÓ 1956. (SOVIETSKA VOJENSKÁ INTERVENCIA 1956). BUDAPEST, ARGUMENTUM KIADÓ
B. R. (1996) 314 S.+ PRÍL.

Nie je náhodné, že s prehodnocovaním závažných traum modernej histórie vo východnej Európe sú spojené aj systémové zvraty v týchto krajinách. Tak ako u nás sa okupácia z roku 1968 počas normalizácie nazývala „internacionálnou pomocou“, aj v Maďarsku udalosti z jesene 1956 sa dlho hodnotili ako „kontrarevolúcia“. Tieto udalosti – a klamstvo či neuprimnosť o nich – držali pri moci politické garnitúry a systémy dlhé desaťročia. Hoci nádeje vkladané do M. S. Gorbačova a jeho „perestrojky a glasnosti“ sa pri v hodnotení týchto udalostí nenaplnili, predsa len nezasahovanie sovietskeho vedenia do vnútorných záležitostí týchto a iných štátov bolo historickou príležitosťou, ktorá sa koncom 80. rokov dala využiť na systémové zmeny. Je známe, že začiatkom roka 1989 jeden z vedúcich predstaviteľov reformného krídla strany maďarských komunistov (Maďarskej socialistickej robotníckej strany – MSRS) Imre Pozsgay sformuloval svoj názor o udalostiach roku 1956 v tom zmysle, že neboli kontrarevolúciou, ale „ľudovým povstaním“. Historické a politické diskusie, ktoré tým vyvolal, významne napomáhali akcelerácii politického rozkladu a demontáže socializmu v Maďarsku vykresleného na Západe často ako „gulášový komunizmus Jánosa Kádára“. Odvtedy uplynulo viac ako 9 rokov a podobne ako v českej a slovenskej historiografii a publicistike o roku 1968, aj v maďarskej sa o roku 1956 napísalo a publikovalo najviac.¹

Recenzovaná práca sa skladá z troch veľkých celkov. Prvú časť pod názvom: *Príspevky k histórii sovietskej vojenskej okupácie* (s. 7–118) tvorí 30 malých kapitol a je z pera maďarských vojenských historikov Jenő Györkeia a Miklósa Horvátha. Táto časť nie je uceleným pohľadom, ale vysvetľujúcim či dopĺňujúcim úvodom k ďalším dvom častiam knihy, ktoré napísali ruskí autori. Druhú časť – *Sovietsky vojenský zásah v Maďarsku 1956* (s. 119–202) napísal ruský historik Alexander Kirov,² ako aj tretiu časť pod názvom *Osobitný zbor v ohni Budapešti*. Spomienky jedného účastníka (s. 203–292) – priamy účastník genpor. v. v. J. I. Malašenko³ (náčelník operačnej skupiny štábu Osobitného zboru). Na konci knihy sú užitočné faktografické prílohy (vysvetlivky k osobnostiam, mapové náčrtky, tabuľky) a fotografie, ktoré vhod-

¹Len na ilustráciu niekoľko titulov z roku 1989: ÓMOLNÁR, M.: Tizenkét nap, amely... 1956. október 23 - november 4. Események, emlékek, dokumentumok. (12 dní, ktoré... 23. október - 4. november 1956. Udalosti, spomienky, dokumenty) Budapest, Szabad Tér Kiadó 1989. 563 s.; TÓBIÁS Á.: In memoriam Nagy Imre. Emlékezés egy miniszterelnökre. (In memoriam Nagy Imre. Spomienka na jedného ministerského predsedu.) Budapest, Szabad Tér Kiadó 1989. 560 s. Veľký ohlas v maďarskej verejnosti vyvolal seriál filmového dokumentu odvysielaného Maďarskou televíziou v roku 1989 o únose I. Nagy a jeho spolupracovníkov z Budapešti do Rumunska. Knižne: EMBER J.: Menedékjog - 1956. A Nagy Imre - csoport elrablása. (Právo na azyl - 1956. Únos skupiny Imre Nagy.) Budapest, Szabad Tér Kiadó 1989. 160 s. Čiastočne sa roku 1956 dotýkajú aj rozhovory A. KANYÓA s J. Kádárom, publikované v týždenníku Magyarországon a v tom istom roku aj knižne: Kádár János - végakarat. (János Kádár - posledná vôľa) Budapest Hírlapkiadó Vállalat, b. r. (1989) a publikácia hlavného veliteľa Národnej stráže (Nemzetőrség) v roku 1956: KIRÁLY B.: Honvédségből néphadsereg. (Z honvédsťva ľudová armáda). Budapest, CO-NEXUS Print-er, b. r. V roku 1989 malo veľký ohlas aj sprístupnenie zápisnic zo zasadaní maďarských vedúcich straníckych a štátnych orgánov v revolučných dňoch, z pobytu skupiny I. Nagy na juhoslovenskom veľvyslanectve v Budapešti, o diplomatických krokoch ohľadom poskytnutia azylu v Juhoslávii pre túto skupinu a porušení tohto sľubu. In: História roč. XI., 1989, č. 4-5, s. 25-63. Zostavil Ferenc Glatz. Ten istý časopis uverejnil aj niekoľko významných dokumentov z tých, ktoré začiatkom 90. rokov priniesol do Maďarska ruský prezident Boris Jeľcin. In: História, roč. XV., 1993, č. 1, s. 25-28. Zostavil György Litván.

²Kirov, Alexander (1956-). Vyštudoval Vojenskú politickú akadémiu, potom Vojenskú akadémiu a slúžil vo výsadkových jednotkách ozbrojených síl Ruskej federácie. Skúmajúc históriu vlastného útvaru sa dostal k histórii roka 1956 v Maďarsku. Ako interný aspirant Vojenskej humánnej akadémie na tajnej obhajobe v roku 1994 obhájil dizertáciu o sovietskom vojenskom zásahu v Maďarsku v roku 1956 a získal titul kandidáta vied. Rukopis práce a archívne excerpty mu po obhajobe zhabali a z armády ho prepustili.

³Malašenko, Jevgenij Ivanovič (1924-). Generálporučík vo výslužbe. Od r. 1941 slúžil v ozbrojených silách ZSSR. Počas vojny veliteľ nižších prieskumných jednotiek. Po absolvovaní Vojenskej akadémie M. V. Frunzeho a Vojenskej akadémie GŠ bol zástupcom náčelníka štábu zboru, armády a vojenského okruhu. V roku 1956 náčelník ope-

ne dopĺňajú predošlé textové časti o udalostiach a osobnostiach roka 1956 v Maďarsku. Napriek tomu, že hlavným obsahom publikácie a vlastne aj jedným z dôvodov jej vydania sú príspevky ruských autorov, obsiérnejšie sa budeme zaoberať prvou časťou, pretože dokresľuje nielen sám priebeh vojenskej okupácie Maďarska, ale aj udalosti a procesy ktoré v Maďarsku prebehli.

V prvej časti jej autori uvádzajú stručnú prehistóriu sovietskej vojenskej prítomnosti v Maďarsku. Vznik Varšavskej zmluvy (o jeden deň skôr ako ministri zahraničných vecí veľmocí podpísali rakúsku štátnu zmluvu) opodstatnil ďalšiu sovietskú vojenskú prítomnosť v Maďarsku. Zaujímavé je, že nielen sovietska prítomnosť, ale aj vojenský zásah má pomerne dlhú prehistóriu, t. j. Sovietsi nič nenechali na náhodu ani v tomto smere. Veliteľ Osobitného zboru v Maďarsku (podľa priameho účastníka gen. Malašenka názov pochádza od maršala Žukova) genpor. P. N. Laščenko⁴ už dlho pred maďarskou revolúciou – v júli 1956 dostal rozkaz pripraviť plán na zásah sovietskych vojsk „v záujme udržania, obrany, prípadne znovunastolenia socialistického spoločenského poriadku“. (s. 9)

Pomerne veľký priestor venujú autori v prvej časti aj príprave rozhodnutí v Kremli. Opierajú sa o sovietske pramene z rukopisu pripravovanej publikácie *Döntés a Kremben, 1956 – A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról* (Rozhodnutie v Kremli, 1956 – Diskusia sovietskeho stranického predsedníctva o Maďarsku), ktorý bol v čase vyjdenia recenzovanej publikácie v tlači. Hoci na zasadaniach Predsedníctva ÚV KSSZ sa nerobili skutočné zápisnice, jeden vedúci oddelenia ÚV pripravil záznamy, ktoré sú nesmierne cenné z hľadiska pochopenia rozhodovacieho mechanizmu Chruščovovho okolia. Na základe informácií maršala Žukova, vtedajšieho ministra obrany ZSSR, mnohí členovia predsedníctva na zasadani, ktoré sa začalo 23. 10. 1956 o 21.00 h podporili Chruščovov návrh: sovietske vojská musia vstúpiť do Budapešti. A. Mikojan⁵ bol jediný, ktorý tvrdil, že bez pomoci Imre Nagya sa toto „hnutie“ nedá ovládnuť a „to by bolo aj pre nás lacnejšie... Nech urobia poriadok Maďari... Skúsme použiť politické kroky a len potom vstúpme s vojskami“ (s. 11) Chruščov si z toho vybral iba návrh na zapojenie I. Nagya do politiky. P ÚV sa rozhodlo vyslať Mikojana, Suslova⁶, Malinina⁷ a Serova⁸ do Maďarska. Maďarský autorský tandem poukazuje aj na to, že neobstoja

račnej skupiny štábu Osobitného zboru v Maďarsku a po udalostiach na Sinajskom polostrove hlavný vojenský poradca GŠ egyptských ozbrojených síl. Neskôr náčelník štábu Zakarpatského vojenského okruhu, zástupca náčelníka štábu Spojených ozbrojených síl členských štátov Varšavskej zmluvy a pred odchodom do dôchodku poradca Operaatívno-strategického výskumného centra GŠ ozbrojených síl ZSSR.

⁴Laščenko, Piotr Nikolajevič (1910-1992). Armádny generál (1968), Hrdina ZSSR (16. 10. 1943). Od r. 1930 v Červenej armáde. Počas vojny slúžil v štáboch zborov a armád, od augusta 1943 veliteľ 322. streleckej divízie. Po vojne náčelník pechotných učilísk, od januára 1952 v štábe Skupiny sovietskych vojsk v Nemecku, potom velil mechanizovanej divízii a streleckému zboru. V rokoch 1955-1956 ako generálporučík bol veliteľom Osobitného zboru, ktorý bol dislokovaný v Maďarsku. Od roku 1957 veliteľ armády, 1959-1964 prvý zástupca veliteľa vojsk Kyjevského, potom Zakarpatského vojenského okruhu, od roku 1964 veliteľ Zakarpatského vojenského okruhu, od roku 1968 prvý zástupca hlavného veliteľa pozemných vojsk. Od júna 1976 vojenský inšpektor - poradca Skupiny generálnych inšpektorov MO ZSSR.

⁵Mikojan, Anastas Ivanovič (1895-1978). Sovietsky stranický a štátny činiteľ. V rokoch 1926-1946 ľudový komisár vnútorného a zahraničného obchodu, zásobovania a potravinárskeho priemyslu, 1937-1946 námestník predsedu Rady ľudových komisárov, 1942-1945 člen Štátneho výboru obrany. V rokoch 1946-1955 zastával funkciu námestníka, v rokoch 1955-1964 prvého námestníka predsedu Rady ministrov, súčasne bol v rokoch 1946-1949 ministrom zahraničného obchodu a v rokoch 1953-1955 ministrom obchodu. V rokoch 1964-1965 predseda, v rokoch 1965-1974 člen Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR. V rokoch 1923-1976 člen ÚV VKS(b) a KSSZ, v rokoch 1935-1966 člen Politbyra (Predsedníctva) ÚV VKS(b) a KSSZ.

⁶Suslov, Michail Andrejevič (1902-1982). Sovietsky stranický a štátny činiteľ. Člen ÚV VKS(b) od roku 1941, od roku 1947 tajomník ÚV VKS(b). V rokoch 1952-1953 a 1955-1966 člen Predsedníctva a od roku 1966 až do smrti Politbyra ÚV KSSZ. V rokoch 1950-1954 člen Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR.

⁷Malinin, Michail Sergejevič (1899-1960). Armádny generál (1953), Hrdina ZSSR (29. 5. 1945). V ČA od roku 1919. V roku 1931 absolvoval Vojenskú akadémiu M. V. Frunzeho. V rokoch 1933-1937 náčelník štábu samostatnej mechanizovanej brigády v Zabajkalskom vojenskom okruhu. V sovietsko-finskej vojne (1939-1940) náčelník operačného oddelenia štábu armády, od roku 1940 veliteľ mechanizovaného zboru. Počas vojny náčelník štábu 16. armády a viacerých frontov. V rokoch 1945-1948 náčelník štábu - zástupca hlavného veliteľa Skupiny sovietskych vojsk

tvrdenia, podľa ktorých sú udalosti v Poľsku a Maďarsku v roku 1956 produktmi mocenského boja vnútri sovietskeho stranického a štátneho vedenia a že vyprovokovaním týchto udalostí presadzovatelia tzv. tvrdej línie dokazujú nesprávnosť línie prijatej na XX. zjazde KSSZ sa znovu chceli chopiť moci (s. 12). Maďarskí autori podčiarkujú aj fakty, ktoré ruskí autori Kirov a Malašenko vôbec neuvádzajú: že sovietske vojská sa dostali do pohybu či už s vedomím Chruščova, alebo nie, ale rozhodne bez vedomia P ÚV KSSZ. To zasadalo o 21.00 h a vydanie rozkazov na bojovú pohotovosť tomu predchádzalo (v prípade 128. gardovej streleckej divízie Zakarpatského vojenského okruhu to bolo o 19.45 h a pre Osobitný zbor v Maďarsku o 20.00 h). Autori Györkei a Horváth čiastočne komentujú (doplňajú, opravujú) tvrdenia autorov ďalších dvoch častí publikácie a uvádzajú, že prvá strelba do davu nebola v Budapešti pri budove Maďarského rozhlasu, ale v Debrecíne, kde 23. októbra popoludní miestne orgány ÁVH (doslovný preklad: Úrad obrany štátu, obdoba našej bývalej ŠtB) začali palbu na zhromaždený dav pred budovou krajského odboru ministerstva vnútra.

Zaujímavou časťou práce maďarských autorov je nastolenie otázok vzťahu Maďarskej ľudovej armády (MLA) k revolúcii. Prečo sa stranické vedenie nemohlo opierať o vlastnú armádu, ale povolalo cudziu armádu a prečo nemohlo použiť armádu proti ľudu? Prečo sa táto armáda, svojimi životnými podmienkami blízka ľudu, pridala na jeho stranu až 28. októbra, v čase víťazstva povstania. Prečo sa nestala po 4. novembri 1956 (po opätovnom vstupe sovietskych vojsk) ochrankyňou výdobytkov revolúcie? (s. 29). Ako sami autori uznávajú, sú to závažné otázky, na ktoré nemôžu dať úplnú odpoveď. Vysvetlenie hľadajú v sociálno-politickom profile MLA, ktorá na jeseň prežila reorganizáciu, štrukturálne zmeny a znižovanie stavov. Nové tabuľkové počty a vykonávacie nariadenia k nim boli schválené 26. 9. 1956, čo podľa autorov dokazuje, že niektoré kruhy z najvyššieho politického vedenia nemali jasno o situácii v krajine a potom museli byť prekvapené výbuchom revolúcie. Vínou trvalej životnej neistoty nastala veľká fluktuácia dôstojníckeho zboru, veľká časť aktívnych dôstojníkov sa stala politicky pasívnou a ako vonkajší pozorovateľ sledovala vývin politickej situácie a vlastného osudu. Vojenské vedenie nespoznalo cieľ a význam odohrávajúcich sa spoločenských procesov. Preto aj pre armádu bola neočakávaná nespokojnosť a nesmierny hnev proti silám, ktoré stáli na ceste k základným spoločenským zmenám.

Na začiatku udalostí, 23. októbra 1956, vedúci predstavitelia armády nebrali rôzne signály o demonštráciách vážne. Popoludní 23. októbra prijali rozhodnutie, že vojaci sa zúčastnia demonštrácie jednotlivito a „pomôžu upokojiť dav“ (s. 33). Pre činnosť armády boli aj v týchto dňoch smerodajné všeobecne platné rozkazy. V riešení skutočných problémov sa velitelia plukov či divízií vo väčšine prípadov nedočkali pomoci od svojich nadriadených. Mnohí si nevzali na seba osobnú zodpovednosť. Činnosť armády paralyzovali rozporné komuniké, príkazy či rozkazy, ktoré situáciu veliteľov sťažili. Napr. ráno 24. októbra o 4.30 h vyhlásili vo vládnom komuniké, prečítanom v Kossuth Rádió, zákaz vychádzania a zhromažďovania a poriadkové sily dostali príkaz, že proti narušiteľom treba vystúpiť „s celou rozhodnosťou zákona“ (s. 41). Toto rozhodnutie minister vnútra o dve hodiny zrušil s tým, že kým prebiehajú

v Nemecku, v rokoch 1948-1950 náčelník hlavného štábu - zástupca hlavného veliteľa pozemných vojsk. Od roku 1950 prvý zástupca hlavného inšpektora, potom hlavný inšpektor Sovietskej armády. V rokoch 1952-1960 prvý zástupca náčelníka GŠ ozbrojených síl ZSSR.

⁸Serov, Ivan Alexandrovič (1905-1990). Člen VKS(b) od roku 1926. V rokoch 1928-1935 vo veliteľských funkciách v ČA. Po absolvovaní Vojenskej technickej akadémie v Moskve roku 1939 sa stal členom ÚV a Politbyra ÚV KS(b) Ukrajiny. V roku 1941 námestník ľudového komisára štátnej bezpečnosti ZSSR, v rokoch 1941-1945 námestník ľudového komisára vnútorných vecí. Roku 1944 riadil deportácie Čečencov, Ingušov, Kalmykov a krymských Tatárov. V roku 1945 poradca ministerstva štátnej bezpečnosti poľskej vlády, v rokoch 1945-1947 zástupca hlavného veliteľa sovietskej vojenskej správy v Nemecku, v rokoch 1954-1958 predseda KGB. V októbri - novembri 1956 riadil v Maďarsku činnosť orgánov štátnej bezpečnosti, za čo bol v decembri 1956 vyznamenaný Radom Kutuzova I. stupňa. Od decembra 1958 do konca roku 1962 šéf GRU - Hlavnej správy rozvedky ozbrojených síl. Začiatkom roka 1963, po odhalení jeho podriadeného plk. Peňkovského ako západného špióna, ho degradovali z armádneho generála na generálmajora a odňali mu titul Hrdinu ZSSR. V apríli 1965 vylúčený z KSSZ a penzionovaný.

čistky kontrarevolučných skupín, do 9.00 h sa ľudia majú pohybovať po uliciach len v neodkladných záležitostiach. V ten istý deň o 8.45 h vyhlásili rozhodnutie o zavedení štátarálneho súdnictva, ale už o hodinu Imre Nagy hovoril v rozhlasovom prejave o tom, že tí, ktorí do 14.00 h ukončia boje a zložia zbrane, sú oslobodení od štátária. Tento termín o 14.00 h potom posunuli na 18.00 h. Takéto nariadenia posilnili neistotu veliteľského zboru a prispeli k rozkladu armády.

Informovanosť veliteľov bola aj v neskorších dňoch sťažená. 25. 10. v komuniké prečítanom o 6.23 h odznelo, že pomocou „armády, štátnej bezpečnosti a ozbrojených robotníckych milícií a sovietskych vojsk v noci na 25. 10. sa podarilo zlikvidovať pokus o kontrarevolučný prevrat. Kontrarevolučné sily sú rozbité“ tri hodiny neskôr minister obrany prikázal, aby vojaci ľudovej armády „stupňovanou aktivitou a s úplnou rozhodnosťou dnes dopoludnia úplne zlikvidovali kontrarevolučné sily nachádzajúce sa v našom hlavnom meste“. Rozkladne museli vplývať na armádu aj konkrétne prípady, keď vojenské hliadky zaistili civilných ozbrojencov a vo väčšine prípadov ich museli na vyšší príkaz prepustiť na slobodu.

Autori venujú pozornosť aj zasadaniam maďarského stranického vedenia a známej rozpoltenosti v Maďarskej strane práce (MSP), v ktorej boli ešte vplyvní stalinisti. Nerozhodnosť a nejednotnosť stranického vedenia rozdelila aj armádu. Autori v tejto súvislosti citujú z rozhlasového prejavu J. Kádára z 25. októbra, keď vyhlásil, že „...ozbrojený útok proti štátnej moci našej ľudovej demokracie treba odvrátiť všetkými možnými prostriedkami“, kým Imre Nagy položil akcent na úsilie o zmierenie, na amnestiu a zvažoval stiahnutie sovietskych vojsk dislokovaných v Maďarsku (s. 50).

Maďarskí autori na viacerých miestach polemizujú s Kirovom a Malašenkou, ktorí o povstalcov píšu „v starom duchu“ ako o horthyovských dôstojníkoch a emigrantoch, ktorých „prehodili“ cez rakúsku hranicu do Maďarska. Györkei a Horváth potvrdzujú, že hlavnú časť ozbrojenej sily povstania tvorili mladí robotníci, inteligencia a študenti a podľa sovietskych záznamov ešte 2. 11. 1956 aj samotný J. Kádár v Moskve priznal, že „vedúcou silou revolúcie bola inteligencia, opozičníci, prívrženci Imre Nagya a na čele ozbrojených skupín stáli členovia strany, robotníci“ (s. 36)

Maďarskí autori podrobne analyzujú udalosti na námestí „Kossuth-tér“, ktoré sa odohrali 25. 10. 1956. Aj v tomto prípade polemizujú s Malašenkou a tvrdia, že všetci mŕtvi a ranení boli obeťami strelby sovietskych tankov, dokonca vlastné straty si Sovietsi zavinili sami (s. 48). Podľa najnovších výskumov tam zahynulo 61 ľudí, ďalších 14 podľaľho na následky zranení v nemocnici. (Na s. 229 Malašenko uvádza 22 mŕtvych demonštrantov.) Strelbu do davu nariadil I. A. Serov, šéf KGB, ktorý spolu so Suslovom a Mikojanom rokoval s maďarskými predstaviteľmi, potom opustil rokovanie a sovietskym tankistom nariadil za každú cenu vyčistiť námestie, čo znamenalo aj rozkaz na paľbu. (Nie je náhodné, že medzi publikovanými záznamami Serova dodnes nefiguruje jeho hlásenie z 25. októbra, ktoré je stále tajné). Malašenko neuvádza, že v čase strelby pri parlamente už bol Serov v Budapešti. (s. 229) O strelbe Mikojan a Suslov do Moskvy hlásili: „Začala sa strelba medzi našimi tankistami a jednou maďarskou rotou, ktorú privelili na obranu parlamente. Naši tankisti považovali maďarských vojakov za povstalcov. Z maďarskej roty desiatí zahynuli, jeden je ťažko zranený.“

V rámci rokovania so sovietskymi predstaviteľmi člen maďarského politbyra (Köböl) navrhol v záujme upokojenia situácie deklarovať, že po nastolení poriadku bude maďarská vláda žiadať od sovietskej stiahnutie vojsk z Maďarska. Mikojan a Suslov na to hneď vyhlásili, že v žiadnom prípade nemožno nastoliť otázku stiahnutia sovietskych vojsk, pretože to by znamenalo vstup amerických vojsk.

Zaujímavou – a pre slovenského čitateľa azda absolútnou neznámou – epizódou vo vzťahu k maďarským udalostiam je postoj Španielska. Maďarskí autori opierajúc sa o svedectvo maďarského kráľovského vyslanca v Madride – Ferenca Marosyho, ktorý po vojne zostal v Španielsku, uvádzajú, že 2. novembra 1956 Otto Habsburg Marosyemu oznámil, že podľa

správ v Haliči sa zhromažďujú veľké sovietske vojská, aby vtrhli do Maďarska. 4. novembra syn posledného cisára a kráľa Rakúsko-Uhorska znovu oznámil, že ruská armáda prekročila hranice a prikázal Marosymu, aby išiel do Prada (rezidencia gen. Franca) a poprosil caudilla o pomoc maďarským bojovníkom za slobodu. Franco ešte v tú noc zvolal ministerskú radu, ktorá rozhodla, že Španielsko vyšle do Maďarska dobrovoľnícku armádu. Minister obrany Muñoz Grandes (veliteľ expedičného zboru tzv. Modrej divízie na ruskom fronte počas druhej svetovej vojny) sa hneď vzdal postu ministra, keďže by sa stal veliteľom tejto armády. Franco nariadil, aby na letisku pripravili zbrane a výstroj pre jednu divíziu, ktoré by americké lietadlá prepravili do Šoprona. V roku 1956 Španielsko ešte nedisponovalo takými lietadlami, ktoré by vzdialenosť z Madridu do Šoprona zvládli bez medzipristátia. Ako je známe, americká vláda nebola ochotná pomôcť a medzipristátie v Nemecku (kvôli okupačným mocnostiam) a v neutrálnom Švajčiarsku alebo v Rakúsku neprichádzalo do úvahy. Z Washingtonu prikázali americkému veľvyslancovi, že má urobiť všetko, aby španielsku vládu odradil od zásahu v Maďarsku.

V krátkej kapitolkke sa autori zmieňujú aj o postoji USA a ďalších západných mocností k maďarskému povstaniu. Americká administratíva napriek tomu, že v januári 1953 vyhlásila „politiku mierového oslobodenia ujarmených národov“ a rozhlasové vysielateľ Slobodná Európa a Hlas Ameriky vytvárali ilúzie o tom, že osud týchto národov v strednej Európe je stredobodom americkej zahraničnej politiky, v žiadnom prípade nechcela dostať USA do ozbrojeného konfliktu. Minister zahraničných vecí J. F. Dulles už v súvislosti s poľskými udalosťami 21. októbra 1956 v televízii vyhlásil, že USA by nevyslali vojská do Poľska ani v tom prípade, ak by tam došlo k sovietskemu zásahu. Korunu na to však dal o pár dní neskôr, keď na adresu „hrdinského maďarského ľudu“ vyhlásil: „My nepovažujeme tieto národy za našich potenciálnych vojenských spojencov“ (s. 38). Na túto vetu upozornil sovietskych vedúcich predstaviteľov americký veľvyslanec v Moskve 29. októbra. Keďže aj britská, aj francúzska vláda zotrvali na zásade nezasahovania, Sovieti tak vlastne mali v Maďarsku voľnú ruku. Hoci z týchto časových súvislostí autori nevyvodzujú záver, môžeme k tomu dodať, že práve tieto postoje Západu pomôžu pochopiť lavírovanie sovietskych predstaviteľov a akési ich „upokojenie“ po 29. októbri. Ešte deň pred informáciou amerického veľvyslancu, 28. októbra 1956, v Moskve zasadalo P ÚV KSSZ a vypočulo si informáciu Suslova. Členovia P ÚV jeden po druhom podrobili ostrej kritike Mikojanov postup v Maďarsku, „jeho mäkkosť voči Maďarom“ a jeho údajnú nerozhodnosť. Podľa Žukova „súdrh Mikojan nás vedie ku kapitulácii“. Podľa Šepilova⁹: „Skutočná moc je armáda. Keď urobíme ústupky, budú to považovať za slabosť“ (s. 84). Dňa 30. októbra tí istí ľudia, ktorí ešte dva dni predtým žiadali tvrdosť a rozhodnosť od Mikojana, už zvažovali stiahnutie vojsk. Maršal Žukov napr. vyhlásil, že vojská treba stiahnuť z Budapešti a ak treba, tak aj z Maďarska. „Pre nás je to vojensko-politická lekcia.“ Bývalý partizánsky generál Saburov išiel ešte ďalej: „Na XX. zjazde sme vykonali kus dobrej práce, ale potom sme sa nepostavili na čelo masovo vznikajúcich iniciatív. Nemožno viesť ľud proti jeho vôli. Neprešli sme na skutočné leninské princípy riadenia. Dostali sme sa do vleku udalostí... Vzťahy treba budovať na základe rovnosti“ (s. 89). 30. október 1956 je pozoruhodný ešte z jedného dôvodu: čínska stranícka a štátna delegácia, ktorá sa práve zdržiavala v Moskve, požadovala energický postup v záujme obrany pozícií socializmu a nesúhlasila so stiahnutím sovietskych vojsk z Maďarska. Hoci to maďarskí autori nepodčiarkujú, zdá sa, že čínsky postoj znovu „pritrvil“ stanoviská niektorých členov P ÚV KSSZ. Po informácii o čínskom postoji Molotov¹⁰ ešte vyhlásil: „Politická situácia je jasná. Vznikla kon-

⁹Šepilov, Dmitrij Trofimovič (1905-). Sovietsky politik. Minister zahraničných vecí ZSSR (jún 1956 - február 1957), tajomník ÚV KSSZ a člen P ÚV KSSZ. Na júnovom pléne ÚV KSSZ v roku 1957 pre frakčnú činnosť odvolaný zo straníckych funkcií a v roku 1962 vylúčený zo strany. Od roku 1976 znovu členom KSSZ.

¹⁰Molotov, Vjačeslav Michajlovič (vl. menom: Skrjabin) (1890-1986). Sovietsky štátny a politický činiteľ. Člen strany od roku 1906. V roku 1917, v čase februárovej revolúcie, člen ruského byra ÚV strany, v októbrovej revolúcii člen petrohradského Vojenského revolučného výboru. Od septembra 1920 tajomník ÚV KS(b) Ukrajiny, v rokoch

trarevolučná vláda, dočasná vláda... Musíme si vyjasniť vzťah k novej vláde.“ Ale na druhý deň, 31. októbra na zasadaní P ÚV Chruščov už sformuloval rozhodný postoj: nestiahnuť vojská z Maďarska ani z Budapešti. „Keby sme odišli z Maďarska, to by posmelilo amerických, anglických a francúzskych imperialistov...“ Podľa Chruščova „...treba utvoriť dočasnú revolučnú vládu na čele s Münnichom,¹¹ ktorý by bol aj ministrom vnútra, aj obrany, Kádár by bol jeho námestníkom. Münnich by požiadal o pomoc, my ju poskytneme a urobíme poriadok“ (s. 91). Keď sa Mikojan dozvedel o výsledkoch zasadania P ÚV 31. 10. 1956, protestoval u Chruščova, ktorý sa chystal do Brestu, proti zásahu v Maďarsku a žiadal znovu zvolat' predsedníctvo. Chruščov to zamietol s tým, že rozhodnutie bolo jednohlasné a prípravy sa už začali. Napriek tejto informácii sa Mikojan usiloval zvolat' P ÚV (v Chruščovovej neprítomnosti) a presvedčiť stranicu špičku, že vládu I. Nagya treba v danej situácii podporiť a vyčkať aspoň 10 - 15 dní. Mikojanova autorita (treba vedieť, že v sovietskom vedení bol po Molotovovi najdlhšie pôsobiacim členom P ÚV - od roku 1935) nepomohla a ďalších členov predsedníctva sa mu nepodarilo ovplyvniť. V ten istý deň ešte raz zasadalo P ÚV a Šepilov na ňom vyhlásil: „Súčasná situácia: uskutočnil sa kontrarevolučný puč, zmenilo sa štátne zriadenie, hlavný smer je antisovietizmus a hlavný smer organizujú zvonka. Keď nezačneme energicky konať, vec sa rozšpeje aj v Československu. Ozbrojenou silou treba znovunastoliť poriadok...“ (s. 94).

Sovietske záznamy o zasadaniach P ÚV KSSZ, zachované v archívoch, umožňujú nahliadnuť aj do ďalších rokovaní. Autori venujú veľký priestor aj postojom J. Kádára, ktorý 1. novembra 1956 opustil Budapešť (bol to dobrý konšpirátor: ani svojej žene nepovedal, kam ide) a odletel do Moskvy, kde 2. novembra 1956 na rozšírenom zasadaní P ÚV KSSZ informoval o udalostiach v Maďarsku a aj o svojich dôvodoch, prečo hlasoval za vyhlásenie neutrality Maďarska. Na ďalšom zasadaní P ÚV KSSZ - už bez Maďarov - schválili plány operácie „Vichor“ a denný rozkaz č. 1 maršala Koneva.

Zaujímavým momentom práce je časť o vraždách a brutálnom násilí počas povstania roku 1956 v Maďarsku. Maďarskí autori v tejto súvislosti najviac polemizujú s ruskými autormi, ktorí sa zaoberajú aj násilnosťami a inými brutálnymi či extrémnymi výtržnosťami¹² ako hlavnou príčinou sovietskeho vojenského zásahu. Podľa maďarských autorov: „Na základe preštudovania dokumentov je pre nás jednoznačné, že tieto činy počas revolúcie neboli také časté, ako to tvrdila kádárovská propaganda a je jasné aj to, že väčšina páchatel'ov týchto zločinov nemá nič spoločného s povstalcami.“ Autori vymenúvajú celý rad prípadov v ktorých nielenže nešlo o výčiny „kontrarevolucionárov“, ale naopak, páchatel'mi boli buď sovietski vojaci, alebo hrdinovia „kádárovskej“ éry. Jednu vec však nespomínajú, a na tom

---

1921-1930 tajomník ÚV VKS(b), v rokoch 1930 -1941 predseda Rady ľudových komisárov, súčasne od mája 1939 ľudový komisár zahraničných vecí. V rokoch 1941-1957 zástupca, neskôr prvý zástupca predsedu Rady ľudových komisárov (od roku 1946 Rady ministrov) ZSSR, súčasne v rokoch 1941 - 1949 a v rokoch 1953 -1957 ľudový komisár, potom minister zahraničných vecí ZSSR. Od roku 1921 kandidát, v rokoch 1926 -1952 člen Politbyra ÚV VKS(b), v rokoch 1952 - 1957 člen Predsedníctva ÚV KSSZ. Počas vojny zástupca predsedu Štátneho výboru obrany, člen Hlavného stanu Najvyššieho hlavného veliteľa. Po konflikte v straníckom vedení v roku 1957 v nemilosti: v rokoch 1957-1960 sovietsky veľvyslanec v Mongolsku, v rokoch 1960-1962 vedúci stálej sovietskej misie v Medzinárodnej agentúre pre atómovú energiu vo Viedni. Od roku 1962 na dôchodku.

¹¹Münnich, Ferenc (1886 -1967). Maďarský komunistický politik. V roku 1915 sa dostal do ruského zajatia, roku 1917 vstúpil do strany bolševikov a do červených gárd. V novembri 1918 sa vrátil do Maďarska. Počas republiky rád politický komisár maďarskej Červenej armády, potom emigroval. V roku 1922 v Berlíne zaistený, potom v ZSSR. V 30. rokoch dva a pol roka bojoval v Španielsku, bol náčelníkom štábu 15. španielskej divízie, potom veliteľom 11. medzinárodnej brigády. Po skončení občianskej vojny v Španielsku bol dva roky v internačných táborech vo Francúzsku. Počas druhej svetovej vojny v sovietskej ČA, v roku 1945 sa vrátil do Maďarska. V rokoch 1946 -1949 šéf policajného kapitanátu, od roku 1950 bol v diplomatických službách. Začiatkom novembra 1956 sa podieľal na utvorení „Maďarskej revolučnej robotnícko-roľníckej vlády“: bol ministrom ozbrojených síl, ministrom vnútra a podpredsedom Rady ministrov. V rokoch 1958 -1961 bol predsedom Rady ministrov MER, v rokoch 1961-1965 bol štátnym ministrom. Od novembra 1956 bol členom ÚV MSRS, v rokoch 1956 - 1966 členom Politbyra ÚV MSRS.

¹²Autori v tejto súvislosti neuvádzajú, že v pamätných októbrových dňoch v roku 1956 v Maďarsku boli prepustení na slobodu nielen politickí väzni, ale aj kriminálni.

sa najviac zakladala kádárovská propaganda: 30. október - útok na objekt mestského výboru strany a postrieľanie vychádzajúcich obrancov na čele s tajníkom Imre Mezöm na námestí Republiky.¹³

Autori, polemizujúc s tvrdeniami ruských autorov publikácie, vyzdvihujú, že Kirov ani Malašenko vôbec neuvádzajú brutálne činy sovietskych vojakov, a to nielen v prípade streľby do davu na Kossuth-tér. Streľba do neozbrojených demonštrantov po 4. novembri bola na dennom poriadku a takisto bola dielom sovietskych vojakov. Taktiež aj postrieľanie chytených povstalcov či maďarských vojakov. Preto je na zamyslenie Malašenkovo tvrdenie, „že sovietski dôstojníci a vojaci plnili len bojovú povinnosť, neuvažovali nad tým, či sú ich činy oprávnené...“ (s. 283). Hoci Sovietsi v Budapešti v bojoch proti povstalcom nenasadili letectvo (čo od Malašenka vyznieva prinajmenšom ako humánnny čin), v Dunapentele mohli prekonať odpor povstalcov až po 25-minútovej delostreleckej príprave a nasadením ôsmich lietadiel MIG-17.

A teraz stručne k časťam ruských autorov. Prezентujú iný pohľad, do istej miery ospravedlňujúci sovietsky zásah. Kirovov úvod obsahuje viacero nepresností a nepravd, ktoré autori prvej časti ani nepovažovali za dôležité opoznámkovať (napr. spisy I. Nagya v súvislosti s požiadavkou slobodných volieb, pluralitnej demokracie a vystúpenia z Varšavskej zmluvy pred októbrom 1956 /s. 121-122/). V samotnej práci sa Kirov opiera o fondy z Ústredného archívu Generálneho štábu ozbrojených síl Ruskej federácie. Preto prináša významné poznatky o príprave plánu vojenského zásahu v Maďarsku aj o konkrétnej účasti jednotlivých divízií Sovietskej armády. Pre pohľad Kirova je príznačné, že hoci ruské vojenské pramene pozná ako málokto, pravdepodobne súhlasí s tvrdením sovietskych novin Izvestija, ktoré cituje, ale nekomentuje, a ktoré 3. novembra 1956 uverejnili článok Stovky lietadiel smerujú k Maďarsku, kde sa píše: „...z rakúskych letísk smerujú stovky lietadiel k Budapešti... Pozorovatelia sa mohli presvedčiť o tom, že zo Západu smerujú stovky vojakov, bývalých dôstojníkov horthyovskej armády a stovky maďarských dôstojníkov a vojakov, ktorí slúžili v hitlerovskej armáde, do Maďarska“ (s. 149). Kirov nepostrehol, že tento článok bol napísaný už v znamení propagandistickej prípravy sovietskej verejnosti na zásah v Maďarsku.

A. Kirov venuje viac priestoru udalostiam po 4. novembri 1956, sleduje postup odzbrojovania maďarských posádok, ale neuvádza, čo sa stalo so zajatými Maďarmi (s. 154). Zaujímavé údaje prináša o propagandistickej aktivite okupantov: 177. gardová bombardovacia divízia len medzi 4. a 8. novembrom zhodila letáky vo váhe 22,7 tony (14,5 mil. exemplárov), 8. armáda rozšírila 13 mil. exemplárov. Tieto čísla prevyšujú „letákovú“ aktivitu sovietskeho letectva počas berlínskej operácie v roku 1945.

Malašenkova časť publikácie je unikátna v tom, že je to prvý prípad, keď priamy účastník (ktorý bol navyše na dosť vysokom poste) publikuje svoje spomienky o októbri - novembri 1956 v Maďarsku zo sovietskej strany. Pamätník však nekonfrontuje svoje skúsenosti s archívnymi prameňmi. Práve to - napriek niektorým nepresnostiam - dodáva osobitný kolorit priznaniu človeka, ktorý podľa dnešných pohľadov vie, že stál na nesprávnej strane barikády, ale ako vojak nemohol stáť inde.

Začiatok prvého sovietskeho zásahu v Budapešti Malašenko vykladá tak, že sa uskuotočnil na žiadosť maďarskej vlády (s. 221). Inkriminovaný telegram však Hegedüs¹⁴ podpísal

¹³Pozri o tom: HOLLÓS - LAJTAY: Kőztársaság tér 1956. Budapest 1980.

¹⁴Hegedüs, András (1922-). Politik a ekonóm. Od roku 1949 člen ústredných orgánov Maďarskej strany práce (MSP), od roku 1952 minister štátnych majetkov a lesov, minister pôdohospodárstva a námestník predsedu vlády. V rokoch 1951-1956 člen ÚV a Politbyra ÚV MSP, od apríla 1955 do októbra 1956 bol predsedom rady ministrov, neskôr vedeckým pracovníkom Ekonomického ústavu Maďarskej akadémie vied (MAV). V rokoch 1963-1968 riaditeľ Výskumnej skupiny sociológie MAV. Koncom 60. rokov sa obrátil proti reálnemu socializmu a protestoval proti vstupu vojsk členských štátov Varšavskej zmluvy do Československa. V roku 1973 ho vyhlásili z MSRS. V roku 1989 Politbyro ÚV MSRS toto uznesenie zrevidovalo a zrušilo.

27. a hoci ho Andropov¹⁵ poslal do Moskvy 28. októbra, sovietske tanky sa objavili v Budapešti už v noci na 24. októbra. Podobne ako Kirov aj Malašenko píše o tom, že do Maďarska prúdili skupiny emigrantov a ozbrojencov z Rakúska (s. 228) a že v povstaní bojovali bývalí dôstojníci a žandári, ktorí emigrovali z Maďarska ešte v roku 1945, no priznáva, že povstanie malo masový charakter a zúčastnili sa ho „desiatky tisícov pracujúcich“ (s. 235). Aj neskôr sa zmieňuje o horthyovských dôstojníkoch a žandároch, ktorí stáli na čele ozbrojených skupín a poznali zvláštnosti pouličného boja (s. 237) a o „reakčných silách a prívržencoch starého poriadku“ (s. 241). O rozsahu povstaleckého odporu svedčí, že 5. novembra 1956 v Budapešti pri kine Corvin na pozície povstalcov útočilo 170 sovietskych diel a mínometov (s. 262). Nie nadarmo po 1. novembri velil už sovietskym vojskám v Maďarsku maršal I. S. Konev a operácie riadila jemu podriadená operačná skupina Generálneho štábu ozbrojených síl na čele s Malininom (pozri pozn. č. 7). Hoci Malašenko uvádza, že sovietske vojská bojovali v sile 12 divízií¹⁶, počet osôb odhaduje len na 100 000 vojakov (s. 267).¹⁷ Mimochoďom za „bojové zásluhy“ počas sovietskych operácií, ktoré sa podľa Malašenka skončili 12. novembra 1956, 26 vojakov dostalo najvyššie sovietske vyznamenanie titul Hrdina ZSSR.

Žiaľ, slovenskí záujemcovia o problematiku udalostí pred a v priebehu maďarského povstania a revolúcie v roku 1956, ktorí neovládajú maďarčinu, budú azda ešte dlho čakať, aby sa mohli v slovenskom preklade oboznámiť s takými publikáciami, ako je táto.

František Cséfalvay

---

¹⁵Andropov, Jurij Vladimirovič (1914-1984). Sovietsky stranický a štátny predstaviteľ, armádny generál (1976). V 30. rokoch bol mládežníckym funkcionárom, v rokoch 1940-1944 prvý tajomník ÚV Komsomolu v Karélii, po oslobodení funkcionárom v KS Karélie. V rokoch 1951-1953 v aparáte ÚV KSSZ, od roku 1953 bol v diplomatických službách. V rokoch 1954-1957 bol mimoriadnym a splnomocneným veľvyslancom ZSSR v Maďarsku, v rokoch 1962-1967 bol tajomníkom ÚV KSSZ. Od roku 1967 predseda KGB, od mája 1982 tajomník, od novembra 1982 generálny tajomník ÚV KSSZ, od roku 1973 bol členom P ÚV KSSZ. Od novembra 1982 bol členom a od roku 1983 predsedom Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR.

¹⁶Podľa Kirova ťaženia v Maďarsku sa zúčastnilo 6 mechanizovaných divízií, 2 strelecké, 1 tanková divízia, 2 divízie protiletadlového delostrelectva, 1 železničná brigáda, časti 8. a 38. vŕševojskovej armády zo Zakarpatského, Baltického a Odeského vojenského okruhu a sily aj predtým v Maďarsku dislokovaného Osobitného zboru (2 mechanizované divízie, 1 divízia bombardovacieho letectva, 1 stíhacia letecká divízia).

¹⁷Peter Gosztony odhaduje celkové sovietske sily v Maďarsku na 160-180 tisíc. Pozri: GOSZTONY, Peter: Die sowjetische Militärintervention in Ungarn 1956. Österreichische Militärische Zeitschrift r. XXXIV, č. 6, november-december 1996, s. 660.

ANOTÁCIE GLOSÝ

A D A M, P.: *NĚMEČTÍ RYTÍŘI. MALÝ ÚVOD DO HISTORIE NĚMECKÉHO ŘÁDU. SE ZVLÁŠTNÍM PŘÍHLÉDNUTÍM K DĚJINÁM ČESKOMORAVSKÉ KOMORNÍ BAILIVY.* Trinitas — Accademia Cristiana, Svitavy — Řím 1998, 160 s.

Spomedzi deviatich duchovno-rytierskych rádo-
v, ktoré uzreli svetlo sveta vo Svätej zemi do
konca 12. storočia, sa na vlnách popularity aj na
Slovensku nesú predovšetkým dva z nich – rád
úbohých rytierov Šalamúnovho chrámu v Jeruza-
leme (templári) a špitálnici svätého Jána Jeruza-
lemského (neskorší katolícki maltskí rytieri a pro-
testantskí johaniiti). Tak trochu neprávom v pozadí
záujmu nielen slovenskej a českej historiografie,
ale i širokej odbornej a laickej verejnosti bol rád
nemeckých špitálnikov svätej Panny Márie v Jeruza-
leme (rád Nemeckých rytierov).

Počiatky rádu možno podľa neskorších svedec-
tiev kronikárov križových výprav klášť do rokov
1118 – 1127, keď v Jeruzaleme vznikol špitál pre
nemeckých pútnikov do Svätej zeme. Špitál svoju
činnosť prestal vykonávať, keď v dôsledku poráž-
ky križiakov pri Hattine v roku 1187 dobyl mesto
sultán Saladin a nanovo sa začal formovať o tri ro-
ky neskôr, keď sa dostal pod ochranu pápeža Kle-
menta III. Pôvodné špitálske bratstvo sa v roku
1197 pretvorilo na rytiersky rád, pričom rytieri sa
riadili regulou templárov a kňazi spolu so slúžiaci-
mi sa riadili regulou špitálnikov svätého Jána. Za-
čiatkom roka 1198 pápež Innocent III. potvrdil ry-
tiersky status rádu. Hoci moc rádu vo Svätej zemi
postupne narastala, jeho veľmajster Herman von
Salza čoskoro pochopil, že tunajšie sféry vplyvu sú
už definitívne rozdelené a väčšie šance na uplat-
nenie videl v Európe, a to najmä v Pobaltí. Aj vďaka
diplomatickému umeniu veľmajstra pri urovná-
vaní sporov medzi cisárom Fridrichom II.
a pápežmi Innocentom III. a Gregorom IX. o jeru-
zalemské kráľovstvo, rád Zlatou bulou z Rimini
z roku 1226 získal kontrolu nad všetkým dobytým
územím na severovýchode Európy.

Po praktickej likvidácii Prusov ako samostatné-
ho národa na prelome 13. a 14. storočia nasledo-
valo komplikované obdobie zdĺhavých a v koneč-
nom dôsledku pre rád neúspešných vojen
s Poľskom, Litvou a Ruskom. Od roku 1523 sa da-
tuje faktická spolupráca rádu s Martinom Luthe-

rom; a v roku 1525 došlo v ráde k luterskému pre-
vratu v iniciatívy jeho veľmajstra Albrechta, ktorý
ho prakticky zlikvidoval vyhlásením rádového štá-
tu za svetské vojvodstvo, sekularizáciou jeho ma-
jetku a podriadením poľskému kráľovi.

Autor tieto aktivity rádu v jeho vrcholnom ob-
dobí vníma v kontexte širších historických udalostí
predovšetkým vo Svätej zemi a v severnej Eu-
rópe, pričom však venuje dostatočnú pozornosť aj
rádovým komendám mimo vlastného územia rá-
dového štátu v Nemecku, Rakúsku, Čechách,
Grécku, na Cypre, v Holandsku, Belgicku, Fran-
cúzsku, Taliansku, Španielsku, Švédsku a vo Švaj-
čiarsku, vrátane uhorskej epizódy Ondreja II.

Pokus o zjednotenie zostávajúcich dŕžav rádu z
roku 1527 sa stal predznamenaním jeho veľkej re-
formácie pod vedením rakúskeho arcivojvodu Ma-
ximiliána, ktorý rád rekatolizoval, od roku 1606 mu
dal nové regule a rádu našiel nové poslanie – boj
proti Turkom v pohraničných oblastiach monar-
chie. Obdobie osvietenských reforiem Jozefa II.
rád prežil bez pohromy, ale straty utrpel počas na-
poleonských vojen. Ustanovenia bratislavského
mieru z roku 1805 mali za následok dočasnú stra-
tu majetkov rádu, definitívny zánik mnohých pro-
vincií a transformáciu rádu na habsburské léno. Po
reorganizácii v roku 1834 rád získal štátnoprávnu
suverenitu a nezávislosť v oblasti majetkovej,
správnej a súdnej s tým, že veľmajstrami sa moh-
li stávať iba príslušníci habsburského domu. Rádu
bolo vymedzené nové poslanie v duchovnej a cha-
ritatívnej oblasti.

Autor ďalej podrobne sleduje činnosť rádu a je-
ho organizačné formy v období po rozpade habs-
burskej monarchie až do dnešných dní, pričom veľ-
kú pozornosť venuje najmä činnosti na území
bývalého Československa až do likvidácie reholí.
Záver knihy podáva prehľad súčasnej organizačnej
štruktúry rádu, opis odevu a insígnií všetkých zlo-
žiek rádu v priebehu celého vývoja a heraldické
pravidlá aplikované rádom. Prílohu predstavuje
prehľad veľmajstrov a čestných rytierov, vyobra-
zenie insígnií, text pápežského štatútu familiárov
z roku 1965 a vykonávacie predpisy ku štatútu.

Práca vyniká kvalitou najmä v porovnaní s nie-
ktorými podobnými titulmi vydanými v poslednom
čase (predovšetkým absenciou apoteózy rádu);
svojou fundovanosťou, hutným výkladom a celko-
vým stručným a prehľadným, ale obsažným a za-

sväteným pohľadom na zložitú problematiku rádu Nemeckých rytierov predstavuje vynikajúci úvod do nej. Pre podrobnejšie štúdium jednotlivých problémov, vrátane uhorskej epizódy bude záujemca nútený siahnuť po špeciálnej literatúre, z ktorej malý výber obsahuje bibliografická poznámka.

I. Graus

PICHLÍK, K. — KLÍPA, B. — ZABLOUDILOVÁ, J.: *ČESKOSLOVENŠTÍ LEGIONÁŘI (1914-1920)*. Praha, Mladá fronta 1996, 283 s.

Pražské nakladateľstvo vydalo pútavo napísanú prehľadnú publikáciu, v ktorej sa čitateľ môže zoznámiť s dramatickými osudmi česko-slovenského zahraničného vojska na všetkých frontoch — v Rusku, Francúzsku i v Taliansku — kde čs. légie bojovali za prvej svetovej vojny. Nielen to, ale cez zložitú cestu ich návratu do vlasti, zachytáva aj ich účasť na bojujoch na Slovensku i Těšínsku v roku 1919, ich osudy v prvej ČSR, za druhej svetovej vojny a v krátkom epilógu až do skončenia studenej vojny. Ide o odborne-populárnu publikáciu, bez poznámkového aparátu i zoznamu použitej literatúry a hlavnou zárukou odbornosti je kolektív renomovaných autorov. Každá z ôsmich kapitol sa vnútorne člení na tri podkapitoly. Treba však hneď v úvode povedať, že napriek názvu *Českoslovenští legionáři*, autori od začiatku vychádzajú z českého vývoja, videnia i výkladu problematiky a o Slovákoch, či Slovencu sa skôr iba zmieňujú v tých najnevyhnutnejších prípadoch (najmä o osobe M. R. Štefánika) respektíve v slovných doplnkoch.

Za druhé motto celej publikácie možno považovať prvý odstavec prvej kapitoly, ktorý stelesňuje nasledujúca definícia: „Českoslovenští legionáři byli vojáci dobrovolnické armády, která v první světové válce bojovala na straně britsko-francouzsko-ruské Dohody a jejich spojenců proti Centrálním mocnostem, Německu a Rakousko-Uhersku. Jejich největší a rozhodující část se rekrutovala z českých vojáků rakousko-uherské armády, kteří padli do zajetí.“ Kapitola hovorí o Čechoch za vojny v rokoch 1914-1915, o prechodoch českých vojakov z rakúsko-uhorskej armády do ruského zajatia, o prvých českých dobrovoľníkoch vo Francúzsku, Srbsku i Rusku a na záver sa zaoberá problematikou českej emigrácie do roku 1915.

Odobie 1915-1917 zahŕňa druhá kapitola pod názvom *Válka bude dlouhá*. Po úvodnom náčrte vývoja situácie na frontoch a pohľade na vývoj českej domácej politiky sleduje osudy roty Nazdar v

rámci Marockej divízie, registruje bojové aktivity podporučíka M. R. Štefánika na fronte v Artois a na srbskom bojisku, poukazuje na ťažký osud rakúsko-uhorských zajatcov českej a slovenskej národnosti v Srbsku, Taliansku a sleduje formovanie Československej strelckej brigády v Rusku do februára 1917. Prínosná je najmä podkapitola o srbskej dobrovoľníckej divízii. Kapitola uzatvára podkapitola o formovaní čs. zahraničného odboja na čele s prof. T. G. Masarykom, Dr. M. R. Štefánikom a Dr. E. Benešom pod názvom *Spory o politický program*.

Tretia kapitola pod názvom *Čechoslováci a ruská revoluce* sumarizuje problematiku zápasu o vytvorenie Odbočky ČSNR v Rusku, boja pri Zborove a o postavení česko-slovenského armádneho zboru na Ukrajine do začiatku rokovaní medzi sovietskymi a nemeckými parlamentármi o prímerí 3. 12. 1917 v Breste litovskom.

Procesu budovania samostatnej armády v rokoch 1917-1918 na západnom, respektíve juhozápadnom fronte sa venuje štvrtá kapitola. Poukazuje na počiatkové problémy i úspechy v Taliansku a na najväčšiu nádej, ktorú v spomínanom procese predstavovalo Francúzsko. Približuje udalosti v Rusku, ktoré rozhodli o nasmerovaní čs. armádneho zboru z Ukrajiny do Francúzska cez Vladivostok. Posledná podkapitola hovorí o počiatkoch formovania čs. légii v Taliansku a vo Francúzsku, kde sa do leta 1918 tvorili dva pluky čs. légii.

Udalosti na medzinárodnom, vnútropolitickom a vojenskom poli do leta 1918, ktoré (po rozhodnutí Dohody na jar 1918 rozbiť Rakúsko-Uhorsko) viedli k medzinárodnému uznaniu čs. zahraničného odboja, sumarizuje piata kapitola. Sleduje nasadenie výzvedných oddielov v talianskej armáde až po prvé bojové vystúpenie samostatnej čs. jednotky na talianskom fronte v polovici júna 1917 na Piave. Patričnú pozornosť však venuje aj bojom čs. légii na Sibíri, ktoré sa namiesto do Francúzska dostali späť na Volgu.

Šiesta kapitola sa v podstate zameriava na obdobie záverečnej fázy prvej svetovej vojny od leta 1918 do podpísania prímeria s Rakúsko-Uhorskom 3. novembra 1918. Sleduje bojové nasadenie 39. čs. pluku – Výzvedného na talianskom fronte (Montello); hrđinské boje čs. brigády (21. a 22. čs. strelckého pluku) na francúzskom fronte pri Aisne (Vouziers, Terron, Chestres); úporné boje 6. divízie v Taliansku na vrchu Altissimo (Doss' Alto) — až po jej sústredenie k spojeneckej ofenzíve, ktorá sa začala 24. októbra 1918.

Siedma kapitola sleduje zložitú a dlhú cestu návratu jednotiek čs. zahraničného vojska z rôznych kútov sveta do vlasti — postupne ako prichádzali

z Talianska a potom z Francúzska a zapájali sa do obsadzovania Slovenska a do sporu o Těšínsko. Samostatnú podkapitolu tvorí vojna s Maďarskou republikou rád, podobne sibírska anabáza a návrat legionárskych plukov z Ruska.

Posledná kapitola pod názvom *Vojáci republiky*, ktorá plní funkciu akéhosi epilógu, načrtáva vývoj a osudy legionárov a bojovej tradície čs. légii cez medzivojnové obdobie, druhú svetovú vojnu až po november 1989. Publikácia je vybavená Menným registrom a pomerne kvalitnou fotografickou prílohou.

M. Hronský

PEJČOCH, P.: OBRNĚNÁ TECHNIKA I. Nemecko 1919—1945 (I. část). Praha, ARES 1997, 368 s.

Koncom minulého roka sa na slovenskom knižnom trhu objavila zaujímavá a pre odborníkov i laikov veľmi prítlačivá česká publikácia, ktorá vyšla v edícii *Obrněná technika* z pera Iva Pejčocha. Zaoberá sa problematikou, ktorá bola v minulých rokoch na Slovensku a aj v Českej republike takmer neskúmanou, a to nemeckou obrnenou technikou, jej vývojom, produkciou a jednotlivými typmi v rozmedzí rokov 1919—1945. Táto práca zaplňuje prázdne miesto medzi obdobnými titulmi, ktoré sa však vo svojej väčšine venovali najmä leteckej a lodnej technike a v menšej miere ručným palným zbraňami a aj to v prevažnej miere spojeneckých armád.

V prvom zväzku sa autor zaoberá tankovou technikou a obrnenými automobilmi. Úvod publikácie patrí krátkemu exkurzu do histórie vývoja nemeckej tankovej zbrane a jej nasadenia od konca prvej svetovej vojny až po bezpodmienečnú kapituláciu Nemecka v roku 1945. V tomto prehľade sú uvedené niektoré najväčšie a najznámejšie problémy, s ktorými sa stretali nemeckí tankisti na východnom a západnom fronte: nedostatočná výzbroj tankov, letecká prevaha Spojencov, roztrieštenosť operačných zámerov nemeckého velenia alebo očividne zvyšujúca sa prevaha spojeneckého ekonomického potenciálu nad hospodárskou produkciou krajín Osi, ktorá sa prejavovala rastúcim množstvom nasadených spojeneckých obrnených vozidiel.

V ďalšej časti knihy, ktorá tvorí jej jadro, nás autor pomerne podrobne zoznamuje s každým zo 17 uvedených typov nemeckej tankovej techniky vyrobených v prototypoch alebo v sériách v Nemecku (výnimku tvorí PzKpfw. 38 t) a ktoré sa okrem prototypov zúčastnili aj bojov. Medzi najstaršie typy, ktoré boli skôr pokusnými vozidlami ako

plnohodnotnými bojovými strojmi, patrili Grosstraktor, Leichttraktor a Neubaufahrzeug (tento typ bol v obmedzenom množstve aj bojovo nasadený). Ďalšími podrobne opísanými typmi sú PzKpfw. I, II a III, ktoré boli jadrom nemeckých tankových síl v prvom období druhej svetovej vojny, hoci najmä PzKpfw. I bol pôvodne určený na výcvik. Ďalej sú uvedené typy, ktoré sa stali veľmi úspešnými reprezentantmi nemeckej tankovej techniky v druhej polovici svetového konfliktu, a to PzKpfw. IV (po prezbrojení na dlhohlavňový 75 mm tankový kanón KwK 40 sa stal základným typom tankových divízií), PzKpfw. V Panther (spolu s T-34/85 je hodnotený ako najlepší stredný tank druhej svetovej vojny) a ťažké tanky PzKpfw. VI Tiger a PzKpfw. VI B Tiger II, ktoré sa stali legendou (najmä Königstiger) pre svoju vysokú pasívnu ochranu a nadmieru účinný 88 mm kanón. Ďalšie opisované typy môžeme zaradiť medzi prototypy (výnimku tvorí PzKpfw. 38 t, ktorý autor zaradil do tejto časti publikácie, pretože jeho najväčším užívateľom boli nemecké ozbrojené sily), a to PzKpfw. VII-VK 6501 (H), PzKpfw. VII LÖWE, E-100, Maus (vystavený v múzeu v Kubinke), Leopard a azda najzaujímavejší prototyp tzv. „gulový tank“ Kugelpanzer, ktorý sa do dnešných dní zachoval takisto v múzeu v Kubinke. Čitateľ má v nasledujúcej časti publikácie možnosť zoznámiť sa s nemeckou produkciou obrnených áut v rokoch 1919—1945. Je tu uvedených asi 19 základných typov a mnoho ich verzií a modifikácií. Medzi inými sú tu aj ukoristené rakúske obrnené autá vyrobené buď len v prototypy, alebo aj v menšom množstve napr. ADGZ. Medzi najvýznamnejšie typy nemeckých obrnených áut, ktoré sú tu, môžeme zaradiť osemkolesové SdKfz. 231, 232 a ich mladšieho následníka SdKfz. 234 (verzia SdKfz. 234/2 je známa pod názvom Puma). Pozornosť si zaslúžia aj opancierované verzie nákladných áut Mercedes L 4500 a Opel Blitz, ktoré sa stali nosičmi protiletadlových kanónov, ako aj využitie ukoristených francúzskych ľahkých terénnych automobilov Laffly ako obrnených transportérov alebo ťahačov. Určitú raritu predstavuje svoju konštrukciou i osudom jediný exemplár holandského obrneného auta postaveného na podvozku nemeckého Krupp L2H 43 „Protze“, ktorý bol ukoristený v Holandsku a zničený pri obrane Reichstagu v Berlíne v roku 1945 sovietskymi vojskami.

Poslednými časťami publikácie sú obrazová a fotografická príloha. V obrazovej prílohe nájdeme farebné bokorisy takmer všetkých typov tankov a obrnených áut, ktoré sa zúčastnili bojových operácií. Vo fotografickej prílohe sú zastúpené všetky spomínané a opisované typy (aj prototypy)

a niektoré fotografie sú na Slovensku unikátne. Obidve prílohy sú na vysokej úrovni a je len samozrejmosťou, že aj jednotlivé opisy typov sú doplnené ich výkresovými bokorysmi a pôdorysmi.

Na záver možno konštatovať, že publikácia má vysokú, pri prácach tohto typu (najmä zahraničných, vydaných v preklade) nadštandardnú úroveň. Autor dokázal svoju vysokú erudíciu na tomto poli. Môžeme mu pripísať k dobru, že pri charakteristike jednotlivých typov nezostal len pri výpočte „suchých faktov“, ale sa úspešne pokúsil aj o krátky nákres ich bojového nasadenia a využitia v iných armádach. Tieto údaje boli však limitované rozsahom publikácie, ako aj jej zameraním. Ak sa niekde vyskytli odchýlky, tak to bolo pravdepodobne spôsobené neustálenosťou prameňov v týchto údajoch, z ktorých čerpal. Táto kniha, ako základný sprievodca nemeckou obrnenou technikou, by nemala chýbať v knižnici záujemcu o vojenskú techniku z obdobia druhej svetovej vojny a je len logickým dodatkom, že všetci sa môžeme tešiť na ďalší zväzok, ktorý by mal byť pokračovaním prvého.

Z. Katreba

P E R N E S, J.: AŽ NA DNO ZRADY. EMANUEL MORAVEC. Praha, Themis 1997, 239 s.

Zásluhou vydavateľstva Themis vyšla v minulom roku biografia od českého historika z Ústavu soudobých dějin v Prahe venovaná Emanuelovi Moravcovi (17. 4. 1893 Praha — 5. 5. 1945 Praha). Jiří Pernes je autorom viacerých publikácií z obdobia 19. a 20. storočia. Ako píše v úvode, postavu Emanuela Moravca dosiaľ historici kompletne nespracovali. Autorovi sa podarilo na základe štúdia archívnych prameňov, obrovského množstva novín a časopisov, analýzy publikačnej činnosti Moravca, zachytiť výrazne momenty kariéry dôstojníka, publicistu a za Protektorátu Čechy a Morava i štátnika, v úsilí dešifrovať jeho osobnosť v súvislosti so snahou dať sa plne do služieb nacizmu. E. Moravec bol človek mimoriadnych intelektuálnych kvalít, ktorý „dokázal“ s rovnakým zápalom bojovať za slobodu a nezávislosť Československa v prvej svetovej vojne, aktívne vystupovať na obranu republiky v čase Mníchova, a rovnako radikálne presadzovať ideológiu nacizmu v štátnických funkciách počas protektorátu. Jeho negatívne pôsobenie v priebehu druhej svetovej vojny sa prirovnáva k vlastizrade nórskeho Quislinga, belgického Léona Degrelleho. Životopisné údaje autor opísal veľmi živo, v historicko-

ko-chronologickom slede. Kniha je štruktúrovaná do niekoľkých menších celkov.

V prvom autor spracoval obdobie raného detstva E. Moravca, profesijnú prípravu, začiatky prvej svetovej vojny. Dramaticky opísal jeho účasť na srbskom fronte, v ruských légiách a detailne aj sibírsku anabázu. Do tohto obdobia spadali začiatky jeho publicistickej činnosti, keď jeho vojensko-teoretické inštrukcie publikovala redakcia Československého vojaka. Z obdobia pôsobenia na Sibíri autor okrem širších vojenskopolitických súvislostí priblížil pôsobenie E. Moravca na Politicko-informačnom oddelení Ministerstva vojenstva ČSR na Sibíri, ako aj problémy, ktoré riešil vo funkcii veliteľa technického oddielu na Ruskom ostrove pri Vladivostoku. Dotkol sa tiež jeho nepriamej účasti resp. prisľúbenej pomoci na príprave vojenského prevratu organizovaného ruskými sociálnymi revolucionármi proti admirálovi Kolčakovi vo Vladivostoku, do ktorej ho zatiahol R. Gajda a dôsledkami, ktoré musel bezprostredne znášať.

Problémy čs. legionárov s návratom do vlasti opísal autor v širších súvislostiach a zároveň analyzoval Moravcove články, ktoré na lodi Mount Vernon uverejňoval v lodnom časopise Návrat.

Do vlasti sa vrátil až v roku 1920 v hodnosti kapitána. Za účasť v légiách bol vyznamenaný Československým válečným krížom, Revolučnou medailou, Medailou za víťazstvo, Rumunským krížom.

Po návrate do vlasti venoval pozornosť Moravcovmu pôsobeniu v novovznikajúcej československej armáde, v ktorej bol ako spravodajský dôstojník pridelený k Ruskému vojenskému veliteľstvu pre Karpatiskú Rus. Svoje vojenské schopnosti plne prejavil počas vyhlásenia mobilizácie proti reštauračnému úsiliu Karola Habsburského. V roku 1921 bol vyslaný na Vysokú školu válečnú v Prahe a o dva roky neskôr, v hodnosti majora generálneho štábu, sa stal prednostom II. spravodajského oddelenia štábu Zemského vojenského veliteľstva v Prahe. Pozornosť súvislostiam so súdnym procesom s R. Gajdom v druhej polovici dvadsiatych rokov, ktorého sa zúčastnil aj E. Moravec, venoval v ďalšej časti.

V tomto období, ako autor uvádza, neustále narastal záujem E. Moravca o vojenskú teóriu a históriu vojenského umenia. V roku 1926 sa stal členom Vojenského ústavu vedeckého, a k posilneniu jeho spoločenskej prestíže prispelo aj jeho zaradenie do reprezentatívnej publikácie *Album reprezentantov všetch oborů veřejného života československého v roku 1927*. Jeho povest' spoľahlivého dôstojníka v tomto období naštrbili finančné machinácie s knihami, ktorých sa dopustil z postu svo-

jej funkcie. Jeho úspešné účinkovanie v Prahe bolo preto načas prerušené a bol preložený k 24. pešiemu pluku v Znojme a k 20. pešiemu pluku v Míchalovciach.

V tridsiatych rokoch bol E. Moravec chápaný ako prvotriedny expert na otázky brannej politiky a vojenskej histórie. Stal sa takisto profesorom histórie na Vysokej škole válečnej. Od roku 1932 pravidelne prispieval do Lidových novin pod pseudonymom Stanislav Yester. Stal sa známym aj ako autor kníh, v ktorých zdôrazňoval, že je nevyhnutné, aby každý politik rozumel vojenským otázkam, súčasne však, aby sa každý vojak dokázal orientovať v politickej a ekonomickej problematike. Autor na základe analýzy Moravcových politických elaborátov tohto obdobia, v ktorých neraz zdôrazňoval myšlienku, že Československo je dôležitým prvkom stability v Európe, konštatuje jeho rastúci záujem o širšiu medzinárodno-politickú situáciu.

O tom, že Moravcove politické prognózy boli celkom reálne, svedčili jeho články, v ktorých po nástupe Hitlera k moci upozorňoval na nebezpečenstvo hroziace Československu. Poukazoval na nevyhnutnosť vojenskej spolupráce Československa s Talianskom a Poľskom, namierenej proti Nemecku.

V časti venovenej Mníchovu priblížil postupné narastanie Moravcových výhrad k politike Hradu a osobe E. Beneša. Opísal jeho iniciatívy na obranu republiky v kritickej chvíli rozhodovania o osude Československa. Citoval pasáže z knihy *Děje a bludy*, ktoré podľa neho plne nasvedčovali, že Mníchov preňho znamenal obrovské sklamanie a citový zlom.

Dokladom veľmi rýchleho vyrovnania sa s novými pomermi bola ďalšia Moravcova kniha *V úloze mouřenína*, ako aj rukopis knihy *Von Masaryk zu Hácha. Von der Illusion zur Wirklichkeit*. Autor priblížil, ako sa postupne stotožňoval s politikou nemeckých okupantov a s nacistickou ideológiou. Od januára 1940 Moravca systematicky spracúvala skupina vojenskej propagandy vojenského splnomocnenca pri úrade ríšskeho protektora. Patril k aktivistickým novinárom, odmietal obnovu republiky, útočil proti čs. odboju v exile. Začiatok novej epochy v dejinách protektorátu videl v príchode R. Heydricha.

V poslednej časti knihy sa zamerával na obdobie jeho pôsobenia vo funkciách ministra protektorátneho školstva, ministra ľudovej osvety, z postu ktorých sa angažoval napr. za prevýchovu českej mládeže v nacistickom duchu. Za týmto účelom zriadil aj Kuratórium pro výchovu mládeže v Čechách a na Morave. Po atentáte na R. Heydricha zorganizoval celonárodnú kampaň odsudzujúcu

atentát, ktorá do tých čias nemala obdobu. Svojimi činmi sa stal najobávanejším a najnenávidenejším mužom národa. Bol i cenzorom prejavov prezidenta E. Hácha. Okrem iného bol aj autorom návrhu exemplárneho zákroku proti českým univerzitným vedcom, verejnej osvetovej službe, angažoval sa v otázke vyslania vládneho vojska po boku Nemcov na front. V knihe je na pozadí udalostí načrtnutý aj jeho súkromný život a osud troch synov, ktorí sa v šľapajach otca dali do služieb nacistizmu, za ktoré rovnako ako on, zaplatili životom.

Biografiu E. Moravca možno považovať za cenný príspevok z hľadiska spracovaných personálií dvadsiateho storočia.

M. Stanová

FIDLER, J.: STALINOVÍ MARŠÁLOVÉ. Brno, Jota 1998, 265 s.

V tomto roku sa na náš knižný trh dostala aj prvá ucelená biografická monografia predstaviteľov vojenskej elity Stalinovej éry — maršalov sovietskeho zväzu. Jej autor mjr. PhDr. Jiří Fidler (1961), pracovník Historického ústavu Armády českej republiky, prináša v abecednom poradí portréty devätnástich mužov, ktorým Stalin udelil tú najprestižnejšiu hodnosť: Beriju, Bľuchera, Buďonného, Bulganina, Govorova, Jegorova, Koneva, Kulika, Malinovského, Mereckova, Rokossovského, Sokolovského, Šapošnikova, Timošenka, Tolbuchina, Tučačevského, Vasiljevského, Vorošilova a Žukova. Fotografie všetkých sú v prílohách.

Osudy Stalinových maršalov sú zaujímavé nielen z vojensko-historického hľadiska, autor nás oboznamuje so zarážajúcimi skutočnosťami. V čase, keď služobný postup závisel od bezchybného kádrového posudku a proletárskeho pôvodu, obsadili najvyššie posty vojenského a politického vedenia muži, z ktorých mnohí boli dôstojníkmi alebo poddôstojníkmi cárskej armády. Jeden bol dokonca bielogvardejským dôstojníkom a ďalší dobrovoľníkom Francúzskej cudzineckej légie. Medzi Stalinovou vojenskou špičkou nechýbal ani bývalý bohoslovec, bankový úradník a šľachtic. Štyroch z nich dal Stalin popraviť, jeden zomrel vo väzení, ďalšieho zlikvidovali po diktátorovej smrti. Mnohí boli zasa rôznym spôsobom proskribovaní — uväznení, degradovaní alebo pozbavení funkcie. Svoju hodnotu si často vyslúžili napriek velitelskej neschopnosti brutálnym postupom pri potláčaní ozbrojenej alebo politickej opozície, bezohľadnosťou ku kolegom a podriadeným alebo z čirej protekcie. Niektorí sa priamo zúčastnili na odstránení svojich spolubojovníkov, alebo na nich

aspoň donášali. Za prienik do centra moci bolo treba zaplatiť vysokú cenu.

Popri životopisoch jednotlivých maršalov autor oboznamuje čitateľa so vznikom maršalskej kasty v cárskom Rusku a jej obnovením v roku 1935. Uvádza tiež stručne porovnanie najvyšších hodností v armáde, vojenskom námorníctve a politickom aparáte. Na pozadí životných osudov Stalínových maršalov sa môžeme dozvedieť množstvo doposiaľ málo známych a utajovaných faktov z ruskej občianskej vojny, obdobia čistiek v tridsiatych rokoch a druhej svetovej vojny. Hoci autor postupoval pri zostavovaní svojho diela veľmi seriózne a precízne, nájdu sa v ňom pasáže, s ktorými nemožno súhlasiť. Napr. pri opisoch bojov boľševikov v légiami píše výlučne o českých, a nie česko-slovenských legionároch. Na strane 15 je navyše nepresne uvedený dátum Stalínovho narodenia — 21. marec 1879, správne má byť 21. december 1879. Oveľa závažnejšej chyby sa dopustil na strane 233. Uvádza tam, že v Rumunsku vládol roku 1944 kráľ Nicolae II., hoci rumunským panovníkom bol vtedy Michal I. Ťažko posúdiť, či uvedené dva omyly boli už v rukopise, alebo vznikli až neskôr. Napriek drobným nedostatkom bude Fidlerova kniha nesmierne pútavá pre každého záujemcu o vojenské dejiny.

T. Klubert

A N T I E R, J.-J.: *DRAMA V MERS-EL-KE-BÍRU*. Plzeň, Mustang 1996, 317 s.

K jednej z najtemnejších stránok britsko-francúzskych vzťahov patrí útok britského námorného zväzu (v dňoch 3. — 6. júla 1940) pod vedením admirála sira J. Somervillea na zakotvenú francúzsku eskadru v Mers-el-Kebíre, ktorej velil viceadmirál M. Gensoul.

O tejto takmer zabudnutej kapitole vojenských, a najmä námorných dejín sme nemali v minulosti nijaké, alebo len minimálne informácie. Situáciu sa rozhodlo napraviť české vydateľstvo Mustang, prekladom francúzskeho diela J. J. Antiera, ktoré sa zaoberá vo viacerých rovinách práve touto tragickou udalosťou.

Autor rozdelil knihu na úvod, dve časti a prílohy. Prvá časť je venovaná udalostiam, ktoré predchádzali vlastnému stretu. Začiatky plánovania, resp. vzniku operácie „Catapult“, ako bola nazvaná nevd'áchná úloha eliminovať francúzske loďstvo, treba hľadať už pri rokovaníach W. Churchilla s P. Reynaudom 13. júna 1940, pri ktorých francúzsky ministerský predseda informoval britského premiéra o nemožnosti francúzskej armády ďalej odporovať nemeckej agresii a o nevyhnutnosti po-

ziadať o prímerie. V tomto čase bolo francúzske loďstvo takmer nedotknuté, no britská vláda, a najmä W. Churchill, sa obávali situácie, v ktorej by francúzski predstavitelia boli donútení odovzdať ho Nemcom, resp. Talianom, a to aj napriek ubezpečeniam admirála Darlana, že loďstvo by sa v takejto situácii potopilo alebo prešlo na stranu Spojencov, prípadne odplávalo do prístavov v USA.

Tieto obavy sa však zväčšili po uzavretí prímeria medzi Francúzskom a Nemeckom 22. júna 1940. Osmý článok tohto prímeria okrem iného obsahoval aj to, že „Francúzske vojnové loďstvo, s výnimkou časti ponechanej k dispozícii vláde na ochranu francúzskych záujmov v koloniálnej ríši, sa sústreďí v neskôr určených prístavoch, kde bude pod kontrolou Nemecka, respektíve Talianska demobilizované a odzbrojené.“ Jednou z prvých reakcií britských vládnych činiteľov bol pokus presvedčiť viceadmirála Gensoula, aby pokračoval so svojou eskadrou v boji. Na úlohu sa podujal admirál D. North (náčelník štábu Home Fleet) 24. júna 1940 v Mers-el-Kebíre, no jeho úsilie bolo neúspešné. Dňa 27. 6. 1940 bol admirál Somerville vymenovaný za veliteľa zväzu H v Gibraltare (zväz H bol vytvorený 25. 6. 1940 ako reakcia na prímerie), ktorý mal operáciu „Catapult“ uskutočniť. Už 3. júla 1940 sa objavil pred Mers-el-Kebírom britský zväz zložený z bitevného križníka Hood (vľajková loď admirála Somervillea), bitevných lodí Valiant a Resolution a lietadlovej lode Ark Royal spolu s niekoľkými ľahkými križníkmi a torpédoborcami. Námorný kapitán C. S. Holland, ktorý už mal priateľské styky s francúzskymi veliteľmi, dostal úlohu presvedčiť viceadmirála Gensoula, aby akceptoval niektorý bod ultimáta, ktoré mu mal odovzdať a v ktorom boli zahrnuté možnosti pripojenia sa k Britom, internácie v britskom prístave alebo presun do francúzskeho prístavu na Antilách. Ak by nebola ani jedna z týchto možností využitá, mala sa eskadra sama do šiestich hodín potopiť. V prípade, že by sa tak nestalo, tak admirál Somerville mal rozkaz použiť všetky prostriedky, aby lode nepadli do rúk Nemcom a Talianom.

Francúzi, pobúrení týmito požiadavkami a ultimátnym tónom, ich odmietli a rozhodli sa odpovedať na použitie sily silou (rozkaz náčelníka štábu francúzskeho vojnového loďstva kontreadmirála Le Luca neskôr schválil admirál Darlan). V tomto čase boli už internované, alebo obsadené francúzske vojnové lode v Alexandrii, Plymouthu a Portsmouthe.

Odmietnutie splnenia požiadaviek ultimáta, otvorilo stavidlá ďalšiemu priebehu tragédie, ktorá stála životy 1300 francúzskych námorníkov. Po uplynutí lehoty, ktorá bola daná francúzskej es-

kadre na vlastné potopenie, vydal admirál Sommerville rozkaz na začatie paľby.

V druhej časti sa autor zameriava na boj francúzskeho a britského loďstva, ktorý netrval dlhšie ako 10 minút (17. 54 — 18.04) a na ďalšie operácie, ktoré potom nasledovali. V priebehu bratovražedného stretnutia 3. júla 1940 bola potopená bitevná loď Bretagne, ťažko poškodená ďalšia bitevná loď Provence a bitevný krížnik Dunkerque spolu s veľkým torpédoborcem Mogador (zasiahnutý pri pokuse o únik na voľné more). Podarilo sa uniknúť jedine bitevnému krížniku Strasbourg spolu s niekoľkými torpédoborcami. Tento únik sa podaril najmä vinou chyby admirála Sommervilla pri vedení boja. Po neúspešnom prenasledovaní a útoku lietadiel z lode Ark Royal, zakotvil Strasbourg 4. júla 1940 v Toulone. Francúzske stíhacie letectvo, ktoré malo kryť loďstvo v Mers-el-Kebíre, sa objavilo až pred koncom boja. Okrem technických problémov jeho nasadenie možno charakterizovať najmä nechotou pilotov bojovať so včerajšími Spojencami.

Už 5. júla 1940, deň po návrate do Gibraltáru, bol admirál Sommerville poverený úlohou potopiť poškodený bitevný krížnik Dunkerque, o ktorom admirál Esteva neprozreteľne poslal nešifrovanú správu, že bude čoskoro opravený, a teda úplne bojashopný. Keďže hlavnou úlohou operácie „Catapult“ bolo zničiť práve obidva bitevné krížniky, ktoré boli rovnako rýchle ako Hood, a Strasbourg bol už v tom čase v bezpečí v Toulone, Admiralita nemohla pripustiť, aby bol opravený aj Dunkerque. Preto bol vydaný rozkaz na jeho elimináciu. Admirál Sommerville uprednostnil letecký torpédový útok pred delostreleckým ostreľovaním, ktoré mohlo ohroziť civilné obyvateľstvo. Útok bol vykonaný 6. júla 1940 zrúna a jeho výsledkom bolo ťažké poškodenie Dunkerque. Kuriozitou je, že sa to podarilo bez zásahu čo len jediného torpéda (niektoré boli defektné). Najväčšiu škodu, ako aj obeť na ľudských životoch si vyžiadala výbuch hlbinných bômb na hliadkovom plavidle Terre-Neuve, ktoré bolo zakotvené o boku bitevného krížnika. Okrem tohto plavidla bol potopený aj remorkér Estérel. Ani pri tejto akcii neprejavilo francúzske stíhacie letectvo chuť bojovať, napriek tomu, že na jeho strane bola kvalitatívna aj kvantitatívna výhoda. Vinu za obeť a škody počas tohto útoku nesú aj francúzski veliteľia, ktorí nezabezpečili účinnú ochranu a obranu lodí.

Odvetou za útoky v Mers-el-Kebíre sa stali malé a neúčinné letecké útoky francúzskeho námorného letectva na Gibraltár (5. júla, 24. a 25. septembra 1940). Obidve akcie v Mers-el-Kebíre prišlo odsúdiť nielen vláda vo Vichy, ale aj ge-

nerál De Gaulle v prejave z 8. júla 1940 v BBC. O tom, že hrozba obsadenia francúzskeho loďstva Nemcami bola skutočne odôvodnená, sa svet presvedčil 27. novembra 1942 v Toulone, keď sa len vďaka duchaprítomnosti väčšiny veliteľov a námorníkov francúzska flotila, ktorá tu kotvila, nedostala do ich rúk. Zároveň sa však potvrdil aj sľub admirála Darlana, že francúzske vojnové lode nebudú nikdy vydané.

Po vojne sa táto tragédia hodnotila z vojenského pohľadu ako nezmyselná, ktorá mala hlavne politický účel. Predovšetkým za ňu zodpovedá W. Churchill, lebo mnohí námorní veliteľia, ktorí mu oponovali, boli odvolaní. Na druhej strane táto operácia nepriamo pomohla P. Lavalovi upevniť totalitný systém v neobsadenej časti Francúzska, čo spochybnilo aj politické výsledky tejto akcie.

V závere publikácie nájdeme prílohy, v ktorých sú zahrnuté prejavy, hlásenia, údaje a informácie o ľudoch a dejoch priamo súvisiacich s udalosťami. Za prílohami nasleduje pomerne obsiahla bibliografia. Text je doplnený mapkami a fotografickou časťou.

Kniha J. J. Antiera nám prináša o tomto poľutovaníhodnom incidente mnoho informácií z oboch zúčastnených strán. Je veľkým prínosom pri sledovaní pozadia tejto tragédie svojím komplexným pohľadom, s využitím aj doteraz utajovaných správ a dokumentov. Je na škodu veci, že vydavateľstvo ochudobnilo knihu o poznámkový aparát, ktorý by zvýšil jej hodnotu a nedalo si viac námahy pri redigovaní, čím by vylúčilo viaceré omyly vyplývajúce z chybného prekladu. Inak ju možno odporučiť všetkým záujemcom o námornú tematiku.

Z. Katreba

PORUBA, T. — JANDA, A.: MESSERSCHMITT Bf 109 K, Hradec Králové, JaPo 1997, 92 s.

V závere minulého roka prinieslo na vianočný trh české nakladateľstvo JaPo z Hradca Králové „lahôdku“ určenú všetkým priaznivcom leteckej histórie, predovšetkým však tým, ktorých srdcovou záležitosťou je štúdium histórie vzniku, vývoja a bojového použitia nemeckého stíhacieho lietadla typu Messerschmitt Bf 109. Autori na základe vlastného výskumu, ako aj s využitím doposiaľ napísaných odborných prác na tému „Kurfürst“ podávajú čitateľovi ucelený obraz o poslednej sériovo vyrábanej verzii stíhacieho lietadla Messerschmitt Bf 109 K. Publikáciu vhodne dopĺňa 23 farebných a niekoľko čiernobielych bokorysov uvedeného „Messera“. Textovú časť knihy tvo-

ri opis vývoja Messerschmittu Bf 109 K (spolu s originálnymi špičkovými továrenskými fotografiami), opis leteckých motorov typu DB 605, hodnotenie tohto typu stíhacieho lietadla z hľadiska údržby, prevádzky i pilotáže. Čitateľ tu taktiež nájde i opis bojového použitia „Kurfürsta“ v radoch Luftwaffe a Aeronautica Nazionale Repubblicana.

Autori doplnili prácu o perokresby a technické výkresy v mierke 1:72. Kniha je obohatená sériou doposiaľ nepublikovaných fotografií Messerschmittu Bf 109 K. Jednou z lahôdok pre oči čitateľov-priaznivcov leteckej histórie bude dozaista fotografia štábneho stroja „3“ na s. 58. Tohto stíhacieho „Kurfürsta“ s veľkou pravdepodobnosťou používali príslušníci štábneho roja JG 6 Horst Wesel. Je pravdepodobné, že ho používal aj jeden z najúspešnejších nemeckých stíhacích expertov plk. Gerhard Barkhorn, ktorý uvedenej Jagdgeschwader velil v období od polovice januára 1945 do polovice apríla 1945.

Slovenského čitateľa dozaista zaujme časť so spomienkami Jaroslava Prchala. Ten počas vojny i po nej pracoval s leteckými motormi Daimler-Benz 605, ktoré boli hnacou jednotkou stíhacích lietadiel Messerschmitt Bf 109, verzie E, F, G a K. Do Avie Letňany prišiel J. Prchal 1. 2. 1944 z Baťovej školy práce a postupne sa vypracoval až k práci na „brzde“, kde mohli pracovať len najskúsenejší mechanici. Okrem bežných skúšok opravovaných a repasovaných leteckých motorov sa na „brzde“ overovali i rôzne technické zlepšenia. Nechajme však načrieť do spomienok pána Prchala: „Na motory rady DB nedám dopustiť, i na nemeckou dôkladnosť. ... Pokud byli letečtí odborníci (väčšina jich byla), tak nevycházeli z údivu, co za dílo ti Němci vytvořili. RR Merlin (letecký motor britské výroby — P.Š.) byl proti DB nedochůdče, konstrukci i vypracováním. ... Motory DB byli konstrukčně vynikající, všechno promyšleno do detailů. ... Na jedné straně jsme měli stůl se svěrákem (přísný zákaz používání pilníků), před námi motor a za ním stoly s přípravky pro montáž podskupin a s díly, které byly s mycí linky perfektně umyté a doplněné novými díly pro konečnou montáž. Klíče, kleště a ostatní jsme měli každý označeny svojí přidelenou barvou — muselo to být pro kontrolu, zda jsme něco nezapomněli v motoru. Nevěřte spisovatelským báchorkám o sabotážích komunistů — dělalo se pečlivě až do konce války.“ Toľko zo spomienok pamätník Všetkým nadšencom leteckej histórie, ktorých srdcovou záležitosťou je výzbroj Luftwaffe, túto knihu možno len odporúčiť, lebo na dnešnom knižnom trhu je jednou z najlepších.

P. Šumichrast

STRÖBINGER, R.: POKER O PRAHU. Posledních 100 dní protektorátu. Olomouc, Votobia 1997, 157 s.

Z pera Rudolfa Ströbingera okrem publikácie o Tuchačevskom vyšla v poslednom období ďalšia monografia, tentoraz z obdobia druhej svetovej vojny. Ako je uvedené v podtitule knihy, zameriava sa na najdôležitejšie udalosti posledných sto dní protektorátu.

Osnovu publikácie tvoria chronologické medziny konca druhej svetovej vojny, ktoré mali rozhodujúci vplyv na riešenie vnútornej situácie v protektoráte, vrátane domáceho odboja.

Autor vstupuje do problematiky priblížením udalostí viazucich sa k 9. októbru 1944, keď sa k stretli J. V. Stalin s W. S. Churchill v Kremli. Čitateľovu pozornosť azda zaujme konfrontácia archívneho materiálu z fondu britského predsedníctva so spochybňujúcim vyjadrením českého publicistu poplatného interpretácii komunistického režimu (Pavel Landa z roku 1982) voči Churchillovej poznámke v jeho *Pamätiach*, že Stalin v prvom kole rozhovorov súhlasil s Churchillovým návrhom rozdelenia sféry vplyvu Sovietskeho zväzu a Západu v štátoch juhovýchodnej Európy (nerokovalo sa o Poľsku a Československu). Stalinoва šifra modrej fajky v dokumentoch dokazuje tvrdenie W. S. Churchilla, hoci v prípade Rumunská Churchill navrhoval v prospech Západu pomer delenia až 90:10 a Bulharska 75:25. Až v druhom kole rokovaní v ďalších dňoch sovietska strana výrazne zmenila svoje požiadavky. Autor v chronologickej postupnosti pokračuje zhrnutím faktov viazucich sa k 4. februáru 1945 — z historiografie 2. svetovej vojny ich poznáme ako rokovania veľkej trojky na Jalte, ktoré sa zaoberali vývojom sveta po skončení vojny. Je všeobecne známe, že problematika Československa na nich stále absentovala.

Pod staťou *Intermezzo 1.* autor stručne približuje portrét špióna Borisa von Skossireffa a zákuľisie spravodajskej činnosti; ten, vystupujúci ako francúzsky generál, sprostredkoval Hitlerovi informácie o rokovaní veľkej trojky zo zámku Livádie. Správy o nich odovzdal v bunkri ríšskeho kancelára A. Hitlera 11. marca 1945. Hrou vabank nazval iniciatívu K. H. Franka — štátneho ministra Protektorátu Čechy a Morava; ktorý začiatkom apríla navštívil A. Hitlera, aby vyjadril negatívny postoj k nariadeniu, že Praha má byť bránená ako pevnosť a navrhol mu, aby vyslal delegáciu českých osobností k západným Spojencom; mala rokovať o separátnom mieri pre česko-moravský priestor, ktorý by bol viazaný na vstup amerických

a britských vojsk do Čiech a na Moravu. Hitler však tento návrh rezolútne odmietol. Ďalej autor opisuje ďalšie iniciatívy K. H. Franka o nadviazanie spojenia so západnými Spojencami, v úsilí zabezpečiť ochranu nemeckých utečencov na území protektorátu. Priblížil čitateľom súvislosti medzi iniciatívou K. H. Franka a pozbavením jeho výkonnej moci a jej predisponovaním na hlavného veliteľa armádnej skupiny Stred — generála poľného maršala Ferdinanda Schörnera. Po neúspešnom rokovaní zmiešanej českej delegácie v južnom Nemecku a severnom Taliansku o možnosti nadviazať kontakty s Američanmi (v druhej polovici apríla) pokračovali pokusy o spojenie s americkým a britským veľvyslanectvom vo Švajčiarsku a o sprostredkovanie mierových návrhov prostredníctvom pápeža Pia XII.

Ďalšia časť je venovaná situácii v protektoráte po smrti A. Hitlera. Tá bola hlavným bodom programu hneď na prvej porade vlády veľkoadmirála Dönitzu. Vyplývalo z nej vyhlásenie Prahy za „otvorené mesto“, pretože protektorát už nebolo možné udržať ani po vojenskej, ani po politickej stránke.

Usilie K. H. Franka rokovať s predstaviteľmi českého odboja zoskupenými v Prípravnom revolučnom národnom výbore, aby ich získal do „vlády Čiech a Moravy“ a poveril vyjednávať so západnými Spojencami považuje autor za také nereálne, že si v podtitule kladie otázku: Věřil K. H. Frank v zázrak?

K 4. máju 1945 sa viaže náčrt výsledkov rokovania Dönitzovej vlády vo Flensburgu o vojenskej situácii v Protektoráte Čechy a Morava, ktoré boli ďalším signálom prípravy ústupu nemeckých vojsk z protektorátu na západ.

Vývoju ponímania čs. otázky z pozícií veľmoci po smrti amerického prezidenta F. D. Roosevelta (12. 4. 1945) sa autor venuje v stati *Kdo má väčší trumfy?* Na pozadí širších súvislostí stručne načrtáva základné problémy čs. zahraničného a domáceho odboja vyúsťujúce do zostavenia novej vlády a prijatia Košického vládneho programu, ako aj súvislostí s vytvorením Českej národnej rady.

Patričná pozornosť je venovaná aj genéze Alpskej pevnosti, ktorá bola v závere druhej svetovej vojny aj pre Sovietsky zväz, aj pre Spojencov mystickým pojmom.

Priebeh pražského povstania v jeho širšom politickom zbere máme možnosť sledovať na stránkach pod názvom *Rozhodujúci partie*.

V *Intermezzo III.* — približuje autor osobnosť A. A. Vlasova, veliteľa Ruskej oslobodzovacej armády (ROA), otázku pomoci jeho vojakov čs. odboju a v samostatnej vyčlenenej stati — *Rusi, kto-*

ri prišli zo západu, hľadá korene spochybnenia účasti Vlasovových jednotiek na pražskom povstaní. Okrem iného sa zamýšľa nad tým, kto v mene ČNR podvrhol veleniu I. divízie ROA list s urážlivým a odmietavým postojom voči jej účasti na povstaní. Venuje sa aj tomu, do akej miery sú opodstatnené tvrdenia napr. anglického historika Glorneyho Boltonova a Alexandra Solženicyna, že „Vlasovova intervencia zachránila Prahu“.

Postup Červenej armády a pozície Američanov sú stručne zhrnuté v kapitolke: *Kde je Rudá armáda a kde jsou Američané*, v ktorej zhŕňa aj fakty o podpísaní kapituláčnych podmienok. Osudy generála poľného maršala Ferdinanda Schörnera, veliteľa armády Stred, nielen vojnové, ale aj povojnové sú zachytené v rámci stati *Intermezzo IV.*, podobne ako v stati *Intermezzo V.*, je opísaný vojnový osud štátneho ministra Karla H. Franka. Bezprostredným súvislostiam vstupu Červenej armády do už oslobodenej Prahy a následným udalosťami po podpísaní nemeckej kapitulácie sa venuje záverečná časť publikácie. Nie je vynechaný ani povojnový osud hlavných osôb drámy.

Publikácia na záver uvádza zoznam hlavnej použitej literatúry, novín a časopisov, ako aj fotografie. Možno ju odporučiť širšej čitateľskej verejnosti.

M. Stanová

HANZLÍK, F.: *ÚNOR 1948 – VÝSLEDEK NEROVNÉHO ZÁPASU.* Praha, Prewen 1997, 253 s.

Zrútenie komunistického režimu v Československu koncom 80. rokov a sprístupnenie do tohto času utajovaných archívnych materiálov vytvorilo podmienky pre zaplnenie mnohých „bielych miest“ novodobých českých i slovenských dejín, respektíve pre historicky objektívne spracovanie niektorých udalostí a vývojových procesov. Pozornosť historikov sa logicky sústredila aj na obdobie rokov 1945–1948 a v ňom prebiehajúci zápas o ďalšie smerovanie vtedajšej česko-slovenskej štátnosti. Jeho vyvrcholenie vo februári 1948 predstavovalo zásadný politický zvrät a štátny prevrat, bolo prechodom od uzavretej plurality a obmedzenej demokracie k monopolu komunistickej moci a diktatúre.

Pozoruhodným príspevkom k objasneniu prostriedkov a metód, ktoré KSČ využívala na dosiahnutie svojich cieľov, je publikácia českého vojenského historika F. Hanzlíka, ktorá má charakteristický podtitul *Tajné služby na cestě k moci*. Na základe širokého výskumu archívnych prameňov po prvýkrát oboznamuje verejnosť s tým,

čo malo byť pred ňou zrejme navždy zastreté pláštikom tajomstva, t. j. s podielom československých tajných služieb na víťazstve komunistov. Ťažisko práce tvorí opis a analýza vzniku, štruktúry a väzieb jednotlivých tajných služieb, ako aj ich antidemokratických praktík, nátlakových metód a foriem činnosti v prospech KSČ. Autor postupne vytvára plastický obraz mechanizmu zneužitia tajných služieb vrátane personifikácie jeho dobových exponentov.

V rokoch 1945–1948 pôsobili v Československu štyri tajné služby. Dve vojenské – vojenské obranné spravodajstvo (OBZ) a vojenská spravodajská služba (2. Oddelenie hlavného štábu MNO) a dve civilné – Zemské odbory bezpečnosti II (ZOB II) a Štátna bezpečnosť (ŠtB). Práca F. Hanzlíka ukazuje, že spoločne sa podieľali najmä na formovaní bezpečnostných zložiek ministerstva vnútra a ich ovládnutí komunistickou stranou, čo bolo jedným z kľúčových faktorov jej úspechu v zápase o politickú moc. Zároveň však participovali aj na prehľbovaní vplyvu KSČ v ďalších mocenských nástrojoch štátu a na diskreditovaní dočasných politických partnerov komunistov.

Publikácia je členená do troch častí, ktoré majú spolu 16 kapitol. Prvá časť (1.–7. kapitola) má názov *Boj o kľúčové pozície v mocenských zložkách štátu v roce 1945*. V prvých dvoch kapitolách sa autor zaoberá prístupom KSČ k zabezpečovaniu jej vplyvu v armáde a bezpečnostných zložkách ešte pred dokončením oslobodzovania ČSR. Osobitnú pozornosť venuje otázke vzniku OBZ v 1. Čs. armádnom zbore, jej načasovaní a iniciatíve orgánov ZSSR, ako aj pôsobnosti, úlohám a personálnemu obsadeniu OBZ. Uvádza, že OBZ od počiatku disponovalo právomocami spravodajskej služby i bezpečnostných orgánov a že malo takmer neobmedzenú právomoc nielen voči vojenským osobám, ale aj civilnému obyvateľstvu na oslobodenom území.

Tretia kapitola sa stručne venuje problematike národných výborov, ktoré KSČ považovala za hlavnú arénu politického boja. Štvrtá a piata kapitola sa zaoberá niektorými otázkami realizácie vojenskej časti Košického vládného programu z hľadiska vplyvu KSČ na výstavbu povojnovej čs. armády, respektíve jej veliteľského zboru a v tejto súvislosti aj novými úlohami OBZ. Súčasne však ukazuje dotváranie organizačnej štruktúry OBZ, rozširovanie jeho pôsobnosti mimo armádu a postupné nadväzovanie spolupráce s ostatnými bezpečnostnými zložkami.

V siedmej kapitole sa autor sústredil na otázky ovládnutia ministerstva vnútra a bezpečnos-

tných zložiek komunistickou stranou a začiatok činnosti ZOB II.

Mimoriadne cennú devízu pre pochopenie tajných služieb a hĺbky ich zneužitia predstavuje druhá časť publikácie (8.–12. kapitola) s názvom *Ministerstvo vnútra a tajné služby na cestě KSČ k moci*. Ôsma kapitola analyzuje predovšetkým otázku zmien v organizačnej štruktúre a pôsobnosti OBZ od počiatku roka 1946. Autor tu podrobne dokumentuje skutočnosť, že v novej organizácii OBZ prakticky zasahovalo do všetkých oblastí života spoločnosti, aj keď hlavnú pozornosť naďalej sústreďovalo na armádu. Dochádza k záveru, že na istý čas získalo OBZ dokonca výsadné postavenie medzi všetkými bezpečnostnými zložkami. Okrem toho sú v kapitole riešené aj otázky vzniku a vymedzenia pôsobnosti ŠtB.

Deviata až dvanásť kapitola je venovaná praktickej činnosti tajných služieb – opäť s dôrazom na OBZ, ktoré bolo na jar 1946 formálne premenované na orgány vojenského spravodajstva – zhruba do konca roka 1946. Rozoberaná je tu ich činnosť pri uskutočňovaní retribúcie podľa dekrétov prezidenta republiky a pri tzv. očistení veliteľského zboru armády, a to najmä z hľadiska zhromažďovania a „patričného“ využívania dôverných informácií o osobách.

Záverečná časť publikácie (13.–16. kapitola) má príznačný názov *Nerovný zápas* a opisuje úlohu tajných služieb v období od počiatku roka 1947 do februára 1948. V trinátej kapitole sú stručne naznačené spory o charakter a zameranie činnosti bezpečnostných zložiek medzi KSČ a ostatnými politickými stranami. Autor tu rozoberá aj otázky reorganizácie tajných služieb, ktorej podstatou bolo zlúčenie ZOB II a ŠtB do jednej centrálnej spravodajsko bezpečnostnej zložky – ŠtB. Nasledujúca kapitola sa potom venuje systému informačného monopolu, ktorý si KSČ s pomocou tajných služieb vytvorila a jeho významu v boji o moc.

V ďalšej kapitole je opisovaná úloha tajných služieb v období prípravy na rozhodujúce stretnutie. Opäť tu dominuje predovšetkým otázka informácií, t. j. spôsobu ich získavania, prispôbovania alebo „výroby“ a využívania. Čitateľ zo Slovenska si povšimne predovšetkým pasáži o vývoji v tejto časti republiky a v slovenskom veliteľskom zbore, ktorému však mohol autor venovať aj väčšiu pozornosť. V poslednej kapitole je zhrnutý význam činnosti bezpečnostných zložiek pre zabezpečenie podmienok nastolenia monopolu komunistickej moci vo februári 1948.

Kniha F. Hanzlíka je bohatá na faktografické údaje a je primerane vybavená sprievodným ma-

teriálom, ako sú kópie archívnych dokumentov, schémy, tabuľky, dobové fotografie a pod. Okrem prehĺbenia vedeckého poznania o ceste KSČ k moci, prináša viacero podnetov na zamyslenie a poučenie.

J. Štaigl

BENČÍK, A. — NAVRÁTIL, J. — PAULÍK, J.: *VOJENSKÉ OTÁZKY ČESKO-SLOVENSKEJ REFORMY 1967—1970. Vojenská varianta řešení čs. krize 1967—1968. Prameny k dějinám československé krize 1967—1968.* 1. zv. 6. dílu. Brno, Nakladatelství Doplněk. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1996, 326 s.

Ako naznačuje podtitul, publikácia zhrňa problematiku vojenských otázok československej reformy 1967—1970 a je v poradí prvým zväzkom 6. dielu edičného radu prameňov k dejinám československej krízy, ktorý vznikol zo spolupráce Komisie vlády ČSFR pre analýzu udalostí rokov 1967—1970 a Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Cieľom vydaných dokumentov je zachytiť v celej šírke pohyb československého armádneho mechanizmu v druhej polovici 60. rokov a postavenie československej armády v politických a vojenskostrategických zámeroch Sovietskeho zväzu, vrátane augustovej intervencie. Anotovaný zväzok zahŕňa dokumenty z obdobia jesene 1967 do konca augusta 1968. Úlohou druhého zväzku je podchytiť dôsledky intervencie, vplyv Strednej skupiny sovietskych vojsk na prvé kroky, ktoré smerovali k obnove byrokraticko-centralistického režimu a k úlohe, ktorú zohrala československá armáda.

Obdobie od konca roka 1967 do 28. augusta 1968 bolo obdobím politického zápasu o novú tvár Československa. Editori dokumentov sa pokúsili podchytiť vnútorné a vonkajšie zdroje konfliktnej situácie a úlohu, akú v nej zohrali vojenské plány krajín sovietskeho bloku, ako paralelný koncept k rýdzo politickému riešeniu.

V úvode nájdeme stručný historický exkurz do problematiky postavenia československej armády po druhej svetovej vojne v spoločnosti, porovnanie jej zdrojov s ostatnými okolitými štátmi, jej postavenie v rámci Varšavskej zmluvy, vývoj medzinárodnej situácie v druhej polovici 60. rokov, ako aj zhrnutie udalostí bezprostredne súvisiacich s krízou a intervenciou varšavskej päťky do Československa.

Z heuristického hľadiska dokumenty sprístupňujú všestranne dostupný archívny materiál (úradné dokumenty, memoáre, tlač) domácich i zahraničných archívov. Ťažiskom sú archívne fondy a

zberky, ktoré vznikli z činnosti štátnej správy, vojenských orgánov, predsedníctva ÚV KSČ i jednotlivých osobností.

V dokumentoch sú zahrnuté tieto archívne fondy a zberky:

1. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha: Zberka komisie vlády ČSFR pre analýzu udalostí 1967—1970: xerokópie dokumentov z centrálnych archívov Ruskej federácie, Slovenska, Maďarska, Nemecka, Poľska a Bulharska, záznamy rozhovorov s aktérmi udalostí 1967—1970, pozostalosti, súkromné zberky a dary občanov.

2. Štátny ústredný archív Praha, zahŕňa Archív ÚV KSČ — fondy A. Novotného (AN — CH), A. Dubčeka, Predsedníctva ÚV KSČ a dosiaľ neusporiadany fond G. Husáka.

3. Vojenský historický archív Praha: Fond ministerstva národnej obrany, zvlášť protokoly o rokovaní vojenskej rady ministra.

4. Archív predsedníctva vlády ČR, Praha: Fondy predsedu vlády O. Černíka a jeho podpredsedov, najmä dokumenty, ktoré sa vzťahujú k Zmluve o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk v ČSSR.

5. Archív ministerstva zahraničných vecí ČR, Praha: Súbor depeší zastupiteľských úradov o príprave vojenskej intervencie a reakcii svetovej verejnosti na 21. august 1968.

6. Archív ministerstva vnútra ČR, Praha: Fondy MV ČSR a FMV ČSSR.

7. Archív ministerstva vnútra SR, Levoča.

8. Archív Parlamentu ČR, Praha: Zápisy zo schôdzí branno-bezpečnostného výboru a plenárnych zasadaní NS.

9. Archív kancelárie prezidenta republiky, Praha: Vojenská agenda.

Ako uvádzajú editori, napriek všestrannému úsiliu sa nepodarilo získať do uzávierky tohto zväzku materiál 8. Štátno-administratívneho oddelenia ÚV KSČ, do ktorého kompetencie spadala vojenská agenda, najmä dokumenty z vojenských archívov, krajín, ktoré sa zúčastnili na augustovej intervencii. Osobitne citelná je absencia písomností Ministerstva obrany ZSSR a generálneho štábu Sovietskej armády, s výnimkou kolekcie dokumentov zo Sofie a Maďarského vojenského archívu. Prameň maďarskej proveniencie prinášajú nové podrobnosti o vojenskom cvičení Šumava, o príprave a účasti 8. maďarskej divízie a Južnej skupiny sovietskych vojsk na intervencii.

Nedostupnosť dokumentov z vojenských archívov bývalej NDR, PER a ZSSR sa editori pokúsili aspoň čiastočne preklenúť spomienkami vysokých dôstojníkov, vrátane veliteľa 2. Poľskej armády a už uverejnenými prameňmi. V niektorých

případoch považovali za potrebné doplniť dokumenty poznámkami — formou historického komentára, keďže sprístupnený archívny fond a zbierky nie sú úplne a dobová rétorika si vyžaduje kritický prístup k prameňom.

Dokumenty nie sú usporiadané v prísne chronologickom slede, ale podľa kontextu (napr. spomienky, ktoré vznikli neskôr, sú priradené k udalostiam, ktorých sa týkajú). Vecné väzby medzi dokumentmi sú vybavené vnútornými odkazmi, ktoré tvoria organickú súčasť poznámkového aparátu.

Textové poznámky, ktoré sú ozačené abecedne a vecné zasa číslicami, sú dôsledne zaradené za každý dokument. Dokumenty sú doplnené 11 prílohami, menným registrom, zoznamom použitých prameňov, zoznamom použitej literatúry, novín a časopisov, zoznamom publikovaných dokumentov, zoznamom príloh a veľmi dôležitým resumé v anglickom jazyku.

Vydanie dokumentov je určené pre vedecké bádanie, ale odporúča sa aj učiteľom, vysokoškolskému študentstvu a verejnosti.

M. Stanová

SARIN, O. – DVORECKÝ, L.: VETŘELCI (AGRESE SOVĚTSKÉHO SVAZU PROTI SVĚTU 1919 - 1989). Brno, Jota 1998, 217 s.

Už od samého počiatku bol bývalý Sovietsky zväz agresívnou diktatúrou, ktorá sa usilovala pod zámkou šírenia socialistických ideí a oslobodenia pracujúcich vnútri totalitný systém svojim susedom i mnohým vzdialeným krajinám. Táto nevyhlásená vojna svetu trvala celých 70 rokov. Tam, kde zlyhávala propaganda, politické intrigy a teror, nastupovala otvorená agresia. Následky tejto zhubnej politiky sú zreteľné dodnes: boje v Juhoslávii, na Kaukaze, v Strednej Ázii a medzinárodný terorizmus. Bývalí príslušníci Sovietskej armády, generál Oleg Sarin a plukovník Lev Dvorecký, teda ľudia skutočne zasvätení, sa vo svojej knihe *Vetřelci* (v anglickom origináli, ktorý vyšiel v nakladateľstve Presidio Press v roku 1996 pod názvom *Alien Wars*) na základe doposiaľ utajovaných archívnych materiálov, zaoberajú sovietskymi vojenskými dobrodružstvami v rokoch 1919—1989.

V úvode knihy oboznamujú čitateľa so vznikom idey svetovej revolúcie späté s menom zakladateľa sovietskeho štátu V. I. Lenina a prvých krokov k jej naplneniu — okupácie Ukrajiny, Kaukazu a Turkestanu. Neúspešný pokus o anexiu pobaltských štátov a export socialistickej revolúcie do Európy sa našťastie skončil porážkou červených hord pred Varšavou. Leninove ideály sa začali na-

píňať až za vlády jeho nástupcov. Jadro knihy je venované obdobiu rokov 1939—1989. Sarin a Dvorecký približujú sovietsku angažovanosť v španielskej občianskej vojne, agresiu proti Fínsku v zime 1939—1940, partnerstvo Stalina s Hitlerom a z neho vyplývajúce dôsledky, zásah ZSSR do vojny na Kórejskom polostrove, vo Vietname, do konfliktov na Blízkom východe a v Afrike, karibskú krízu, mocenské zásahy vo východnom bloku a neslávne afgánske dobrodružstvo. Posledná kapitola je zameraná na sovietsky obchod so zbraňami, ktorého neblahé následky pociťujeme dodnes. Autori detailne informujú čitateľa o množstve zbraní, vojenskej výzbroje a činnosti vojenských poradcov, ktorými sovietske vedenie zásobovalo svet od Nikaraguy po Kóreu a od východného Nemecka po Angolu. Túto veľkorysú „pomoc“ mohli kremelskí mocipáni poskytovať „spriatelene“ režimom len za cenu nesmierného ožobračovania vlastného obyvateľstva a brutálnym potláčaním akýchkoľvek kritických prejavov. Sarin a Dvorecký sa nevyhýbajú ani takej páľčivej téme, akou bola príprava ZSSR na agresiu proti Nemecku v roku 1941. Na základe archívnych materiálov dokazujú, že frázy o mierumilovnom Sovietskom zväze, sledujúcim výlučne obrannú vojenskú doktrínu, sú otrepané nepravdy, s ktorými sa musíme raz a navždy rozlúčiť. Pre slovenského čitateľa bude iste zaujímavý predovšetkým obsah 8. kapitoly, kde sa autori zaoberajú sovietskym vpádom do ČSSR v auguste 1968. Zverejňujú v nej aj jeden z tzv. pozývacích listov, ktorý adresoval Brežnevovi Antonín Kapek. Pri písaní tejto kapitoly sa však nevyhli drobným zjednodušeniam a nepresnostiam, ktoré redakcia českého vydania uvádza na správnu mieru. Tak isto sa nemožno celkom stožniť s niektorými závermi v prvej kapitole *Válka pod Pyrenejemi podle kremelského návodu*. Hoci generál Franco nebol nijaký demokrat, nemožno ho ani vyhlasovať za vodcu fašistického hnutia (s. 13). Už vôbec sa nedá súhlasiť s tvrdením, že Stalin chcel Španielsko premeniť na komunistický štát (s. 28). Sovietskemu diktátorovi nemohlo záležať na komunistickom režime v krajine, s ktorou ZSSR nesusedil, a preto ju nemohol priamo ovládať. Vystavil by sa riziku, že môže dosť k vzniku národného komunistického hnutia (ako neskôr v Juhoslávii a Číne), ktoré bude predstavovať alternatívu sovietskemu reálnemu socializmu. Kniha *Vetřelci* je nesporné prínosom pre všetkých, ktorí sa zaoberajú vojenskými a politickými dejinami 20. storočia.

T. Klubert

KRONIKA

MEZNÍKY ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNOSTI A ARMÁDA

Ve dnech 2. a 3. června se na Vojenské akademii v Brně konala konference s mezinárodní účastí *Mezníky československé státnosti a armáda*. Jejimi pořadateli byly Katedra sociálních věd Fakulty velitelské a štábní Vojenské akademie v Brně a Historický ústav Armády České republiky v Praze. Cílem konference, konané v návaznosti na akce pořádané k 80. výročí vzniku samostatného československého státu, bylo sumarizovat výsledky nejnovějšího vědeckého výzkumu v oblasti československých vojenských dějin a československé armády s důrazem na uzlové momenty moderních dějin českého a slovenského národa.

Jednání konference bylo rozděleno do tří tematických bloků, v jejichž rámci odezněly nejen připravené referáty, ale došlo také k poměrně bohaté diskuzi, která prokázala různost pohledů vojenskohistorické obce na některé klíčové události či osobnosti nedávné minulosti a potvrdila, že na některé otázky vojenská i obecná historie stále ještě nezná konečnou odpověď.

První tematický blok pod názvem *Zrod československé armády* byl věnován roku 1918. Jak připomenul v úvodním vystoupení Doc. PhDr. Karel Pichlík, CSc., nelze tento mezník chápat izolovaně, ale v kontextu let 1938 a 1948, protože mají řadu bezprostředních vazeb a jejich aktéry byla navíc jedna generace. Zvláště výrazně se tento moment projevil právě v armádních podmínkách, kdy legionáři stáli nejen u zrodu československé armády (a samozřejmě i státnosti), ale byli na rozhodujících velitelských místech také na podzim 1938, sehráli klíčovou roli v domácím a zahraničním odboji a mnozí zastávali významné řídicí a velitelské funkce i v únoru 1948. Jestliže na většinu z nich dopadly velmi tvrdě represe komunistického režimu, potom někteří se dali do jeho služeb, třebaže mnohdy jen dočasně. Úvodní vystoupení nadhodilo řadu zajímavých otázek: např. zda lze pohlížet na Československo jako na oběť mocenských vztahů v Evropě i ve světě, kde hledat zdroje různých, často přímo protikladných způsobů interpretace vzniku československého státu a jeho armády, či jak dalece poznání a výklad historie ovlivňují současnost i směr dalšího vývoje a do jaké míry jsou jimi naopak ovlivňovány.

Doc. PhDr. Jan Vaculík, CSc. z Masarykovy univerzity v Brně věnoval svůj referát *Vztahu volyňských Čechů k České družině v Rusku*. Uvedl řadu konkrétních údajů o jejich službě v ruské armádě a později i o politické a finanční podpoře volyňských Čechů československému odboji v letech první světové války.

PhDr. Ivan Šedivý, CSc. z HÚ AČR hovořil o *Vzniku Československé republiky a vývoji interpretace této dějinné skutečnosti s důrazem na spory, které vypukly v období kolem roku 1924*. Analyzoval poměr domácího a zahraničního odboje, legionářskou tradici i další otázky, které v poslední době opět získávají na aktuálnosti.

Doc. PhDr. Radko Břach, CSc. z HÚ AČR přednesl referát o *Působení francouzské vojenské mise v Československu v letech 1919–1920*. Osvětlil důvody jejího příchodu, poslání i kompetence a ukázal na podíl mise při formování čs. armády a především jejich řídicích orgánů – Ministerstva národní obrany a generálního štábu. Přiblížil účastníkům konference rovněž základní údaje o společném česko-francouzském výzkumném projektu, jehož výsledkem bude edice všech dokumentů z činnosti mise z českých a francouzských archivů, která bude vydána v příštím roce k 80. výročí příchodu francouzské vojenské mise do Československa. Některé dokumenty se týkají i bojů na Slovensku a problematiky výstavby čs. armády na území Slovenska včetně působení italské vojenské mise.

Druhý blok pod názvem *1938 – Československá brannost a její osudové dilema v předvečer 2. světové války* uvedlo vystoupení PhDr. Stanislava Kokošky z HÚ AČR. Soustředil se v něm především na roli armády v kritických dnech podzimu 1938 a vytváření předpokladů k domácímu i zahraničnímu odboji, v němž od počátku sehrávali velmi významnou úlohu vojáci z povolání, kteří zůstali věrní ideji svobodného a samostatného Československa. Zdůraznil také, že v osudové chvíli národních dějin nezklamala – nikoliv naposledy – armáda, ale politická reprezentace, a ono „zklamání“ je přitom nutné chápat v dobovém kontextu.

PaedR. Anna Kohárová z Pedagogické fakulty v Hradci Králové se věnovala *Předválečné historii výroby výbušnin* v podnicích Explosia, Synthesia a dalších. Její referát obsahoval řadu číselných údajů a

zabýval se rovněž některými otázkami budování čs. obranného průmyslu ve třicátých letech a změnami v tempu jeho výstavby i v dislokaci zbrojních podniků včetně území Slovenska.

Strategické situaci v Evropě v září 1938 bylo věnováno vystoupení PhDr. Jaroslava Hrbka z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Byla v něm analyzována politická a vojenská situace Německa, Itálie, Francie a Velké Británie včetně posledních údajů o stavu jejich armád a výzbroje v září 1938 a referent se věnoval také genezi nástupních plánů nacistického Německa s důrazem na Fall Grün. Poukázal rovněž na rozdílný pohled politických a vojenských špiček hitlerovského Německa na rozpoutání nové světové války.

PhDr. Petr Hofman z HÚ AČR nazval svůj referát *Československá armáda v roce 1938* a provedl v něm zevrubný rozbor poměru vojenských sil mezi Československem a Německem, kladu i záporů druhů vojsk čs. armády, plánů na obranu území republiky a stavu čs. pohraničního opevnění. Připomenul také odhodlání většiny příslušníků čs. armády bránit svou vlast a jejich velké zklamání z přijetí mnichovského diktátu.

O zpravodajských složkách čs. armády a jejich činnosti od květnové do zářijové mobilizace v roce 1938 hovořil PhDr. Stanislav Kokoška. Ukázal organizaci armádního zpravodajství i klady a záporny jeho práce včetně toho, že právě v kritických dnech září 1938 nedokázalo dostatečně pružně reagovat na změny situace a získat dostatek informací o vojenských přípravách nacistického Německa.

PaeDr. Jiří Dvořák z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích zvolil za téma svého referátu *Brannost a jihočeský region* v roce 1938. Na základě rozboru dokumentů okresních a policejních úřadů, místních zastupitelstev i dalších složek státní správy a lidosprávy ukázal vývoj situace na jihu Čech jak z hlediska příprav k obraně, tak změn stavu veřejného mínění. Pozornost věnoval rovněž postojům místní německé menšiny.

PhDr. Zlatica Zudová-Lešková, CSc. z HÚ AČR se zaměřila na *Mobilizaci v září 1938 a její vliv na politickou situaci na Slovensku*. Analyzovala reakci politické reprezentace Slovenska i vojáků z povolání na vyhlášení zářijové mobilizace, vliv změn politické situace Československa na mobilizované slovenské vojáky, přípravy vojenských kruhů na vyhlášení autonomie Slovenska, dopady vídeňské arbitráže na smýšlení příslušníků armády i první kroky slovenské vlády vedené J. Tisem.

Bojům na Podkarpatské Rusi a jižním Slovensku v letech 1938–1939 věnoval své vystoupení PhDr. Mečislav Borák, CSc. ze Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Jeho referát vycházel z rozsáhlého výzkumu archivních pramenů a obsahoval řadu nových údajů a skutečností.

Třetí tématický blok 1948 – *Armáda v totalitním systému komunistické pomoci* uvedl stejnojmenným referátem PhDr. Jiří Bílek, CSc. z HÚ AČR. Ukázal, že armáda jako hlavní mocenský ozbrojený nástroj čs. státu sledovala jeho charakter i vývoj s tím, že se do její výstavby, bojové přípravy i života vojsk v daleko větší míře a v ostřejší podobě promítalo postavení KSČ ve státě příslušnost Československa k sovětskému mocenskému bloku. Analyzoval postavení a úlohu armády v únoru 1948 včetně teze o tom, že armáda a její velení v rozhodující chvíli „zklamaly“. Zdůraznil význam roku 1950 a nástupu nového Čepičkova vedení MNO, kdy došlo ke skutečně zásadním a nezvratným změnám ve výstavbě čs. armády, které určily ráz celého období jejího budování až do konce osmdesátých let.

Úvodní referát svou kontroverzností vyvolal rozsáhlou diskuzi o tom, jak vlastně hodnotit poválečné období výstavby čs. armády: zda přistoupit na jednoznačně negativní pohled a vše, co bylo v armádě vykonáno, šmahem odsoudit, nebo vidět v tomto procesu také některé pozitivní momenty. Nastolena byla i řada dalších otázek – např. úloha SSSR a Sovětské armády ve druhé světové válce a při osvobození Československa, význam sovětské pomoci při výstavbě čs. armády či hodnocení L. Svobody, A. Čepičky a dalších osobností.

Doc. PhDr. Václav Vondrášek, CSc. z VA Brno zaměřil svůj referát na téma *Slovensko a armáda*. Věnoval se v něm situaci na Slovensku po volbách v roce 1946, problematice slovenských národních jednotek, výměně divizí mezi českými zeměmi a Slovenskem i procesu s J. Tisem.

Výstavbu a činnost obranného zpravodajství v letech 1945–1948 analyzoval ve svém referátu Doc. PhDr. František Hanzlík z Vysoké vojenné školy pozemního vojska ve Vyškově. Ukázal prakticky nekontrolovatelné postavení i možnosti OBZ, jeho podíl na prověřování vojáků z povolání již od roku 1945 i vliv na formování Ministerstva vnitra a obsazení velitelských funkcí včetně Pohotovostního pluku SNB.

Mgr. Sylvestr Chrástil, Dr. z VA Brno provedl *zajímavou komparaci vývoje armády po roce 1948 a 1968*, především z hlediska čístek ve velitelském sboru. Ukázal, že některé použité metody byly tožné, ale vzhledem k tomu, že v sedmdesátých letech byl „nepřítel“ hledán především v řadách KSČ, byly zvoleny i některé nové přístupy.

Konferencie, jejímž vítaným zpestřením byla návštěva slavkovského bojiště, se zúčastnili historikové z České republiky a Polska, stala se skutečně neformálním setkáním, na němž byly prezentovány výsledky vědeckého bádání, které by měly být dány k dispozici odborné veřejnosti v podobě sborníku včetně některých z časových důvodů nepřednesených referátů. Její průběh i výsledky potvrdily, že proces objektivního poznání naší nedávné minulosti přes výsledky dosažené v posledních letech stále ještě stá- ví bezpočet otázek, na které je třeba hledat odpovědi společnými silami celé historické fronty včetně slovenských historiků, jejichž nepřítomností bylo rozhodně škoda.

J. Bílek

ČESKOSLOVENSKÝ „ÚNOR“ 1948*

K 50. výročí únorového převratu v Československu uspořádal Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky ve dnech 19.–21. února mezinárodní historickou konferenci *Československý „únor“ 1948 – předpoklady a důsledky doma i ve světě*. Po odborné i společenské stránce velmi dobře zajiště- né akce se zúčastnili historikové z 13 evropských zemí, USA a Kanady.

Konferenci zahájil ministr zahraničních věcí České republiky Jaroslav Šedivý, který ve svém projevu připomenul význam února 1948 nejen pro naši národní historii, ale i z mezinárodního hlediska, kdy urychlil rozdělení Evropy a světa na dva mocenské bloky, jež bylo překonáno až pádem berlínské zdi.

Vlastní jednání konference bylo rozděleno do osmi panelů, které z různých pohledů mapovaly před- poklady, průběh i důsledky února 1948 v širších souvislostech. Během dvou dnů odeznělo na padesát referátů, jež spolu s diskusí, která následovala na závěr každého panelu, zodpověděly mnohé otázky, jiné naopak otevřely. Řada faktů a názorů zazněla vůbec poprvé. Je potěšitelné, že většina vystupujících otev- řeně poukázala na chyby, jichž se ve vztahu k ČSR i celé střední a jihovýchodní Evropě dopustily USA i další západní mocnosti, a tak de facto uvolnily tento prostor sovětské mocenské expanzi.

Tento přístup ukázal již panel I nazvaný *Československo a velmoci*. Vladislav Moulis, Valentina Mar- jina z Institutu slavjanoveděníja v Moskvě, Harry Hanak ze Školy pro slovanská a východoevropská stu- dia v Londýně, Ronald W. Pruessen z univerzity v Torontu, Antoine Marés z pařížské Sorbonny i Igor Orlik z Institutu pro zahraniční vztahy Ruské akademie věd podrobně analyzovali vztahy, jaké vůči Čes- koslovensku uplatňovaly SSSR, Velká Británie, USA a Francie. K nejzajímavějším patřil referát R. W. Pruessena *Vývoj pohledu USA na Československo a východní Evropu v letech 1943–1948*, který byl vě- nován genezi americké politiky ke střední a východní Evropě mezi roky 1943–1948. R. W. Pruessen dospěl k závěru, že americká zahraniční politika vůči tomuto regionu oscilovala od nadějí na nový svě- tový řád přes uznání sovětského mocenského vlivu až po dočasnou rezignaci USA na možnosti účinně ovlivňovat vývoj ve východní Evropě.

V panelu II nazvaném *Cesta k sovětskému bloku – komunistické převraty v sousedních zemích* před- nesli referáty Jerzy Tomaszewski z Varšavské univerzity, Péter Kende a Janos M. Rainer z Historické- ho ústavu v Budapešti, Constantin Buse z Bukurešti, Konstantin Grozev z univerzity v Sofii a Jacques Rupnik z Paříže. Z vystoupení vyplynulo, že cesta k nastolení komunistické moci v jednotlivých zemích síce vycházela ze síly a pozic domácích komunistických stran, ale měla řadu společných znaků – od ome- zení parlamentarismu přes ovládnutí bezpečnostních složek a neutralizaci armády až po hrozbu sovětské intervence.

Panel III se zabýval *Důsledky února 1948 ve světě*. Oliver Rathkolb z Vídeňské univerzity, Vojtěch Mastný z Washingtonu, Heikki Larmola z univerzity v Turku, Friederika Sattlerová z Berlínské univer- zity a Jean Jacques Becker z univerzity v Paříži analyzovali vliv převratu v Praze na rakouskou vnitřní politiku, na vznik NDR i NATO a odraz února 1948 ve Francii. Netradičně a zajímavě vyznělo srovná- ní poválečného vývoje Československa a Finska.

Panel IV nesl název *Staré a nové důkazy o „mírové cestě Československa k socialismu“* a počtem před- nesených referátů patřil k nejobsažnějším. Pavel Bret z Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů ko- munismu přiblížil některé nové poznatky týkající se smrti Jana Masaryka, Malcolm Byrne z Národního archivu ve Washingtonu věnoval svůj referát novým dokumentům rozvědky USA vztahujícím se k úno- ru 1948, Galina Tašněnko z Ministerstva zahraničních věcí Ruské federace podrobně analyzovala so- větské materiály. Igor Lukes z Bostonské univerzity analyzoval únorovou krizi ve světle zpráv čs. roz- vědky, Galina Muraško z Institutu slavjanoveděníja v Moskvě se zabývala vztahem sovětského politického vedení k vládní krizi v Československu. Zajímavý referát Michala Reimana z Fakulty společenských věd Karlovy univerzity byl věnován novým údajům o sovětské politice v letech 1945–1948 a problémům je-

*Převzaté z časopisu *Historie a vojenství*, 47, 1998, č. 3 so súhlasom autora.

jí interpretace. Karel Bartošek z Paříže se zabýval únorem 1948 v dokumentech archivu Francouzské komunistické strany, Slavomír Michálek z Historického ústavu Slovenské akademie věd výkladem únorového převratu v Kongresu USA a Jiří Pernes z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR završil první den jednání konference „odlehčeným“, ale přínosným příspěvkem Únor 1948 v československé memoárové literatuře.

Druhý den jednání byl věnován vnitropolitickým zdrojům a příčinám února 1948, jeho průběhu a důsledkům. Také v tomto rámci zazněla řada zajímavých skutečností a názorů, které ve svém souhrnu vyzněly v tom smyslu, že únorová krize byla z hlediska nekomunistických stran prohrána už předem a následnému pádu Československa do sovětské mocenské sféry nebylo možné zabránit. Nezodpovězenou zůstala otázka, zda musel být tento zápas prohrán způsobem, jakým se to stalo. Karel Kaplan v diskusi upozornil na to, že právě způsob prohrany znamenal československou společnost mnohem víc než cokoliv jiného a v jistém smyslu se s ním musíme vyrovnávat i dnes.

V rámci panelu V nazvaného *Sociální a politické předpoklady* vystoupili Jaroslav Krejčí z Filozofického ústavu AV ČR s referátem Tři diagnózy komunistického převratu, Peter Heumos z Collegia Carolinum v SRN s příspěvkem Válka, okupace a sociální otřes: sociální předpoklady komunistického převratu a Jaroslav Kučera z Fakulty sociálních věd UK v Praze hovořil o německém faktoru v československém vývoji v letech 1945–1948. K velmi zajímavým patřila úvaha Christianne Brennerové z Institutu východní Evropy v Berlíně na téma „demokracie“ v diskursu českých politických elit 1945–1948, v němž charakterizoval předúnorové chápaní demokracie nikoliv jako způsob řešení konfliktů, ale stav bez konfliktů a zamyslela se také nad pojmem „český a slovenský lid“, od něhož byla oficiálně odvozována veškerá moc.

Dále v tomto panelu vystoupili Milan Drápala z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR na téma Hana Koželuhová a zánik liberalismu v Československu, Benjamin Frommer z Harvardské univerzity se pokusil odpovědět na otázku Uvolnila retribuční cestu k únoru 1948? a Bradley Abrams z Kolumbijské univerzity hovořil na téma Jiné generace, jiné vnímání: pohledy na 28. říjen 1918 a 5. květen 1945.

Nejjednotněji působil panel VI *Slovenský faktor*, v němž se slovenští historikové zamýšleli nad postavením Slovenska v předúnorovém i poúnorovém Československu. Michal Barnovský z Historického ústavu Slovenské akademie věd analyzoval slovenskou otázku a únorový převrat, Jozef Jablonický z Politologického kabinetu SAV přiblížil zajímavá fakta o kriminalizaci Demokratické strany v letech 1946–1947, Jan Pešek z Historického ústavu SAV rozebral mocenskopolitické aspekty únorového převratu 1948 pro Slovensko, Michal Štefánský z Politologického kabinetu SAV věnoval pozornost úloze společenských organizací na Slovensku v únoru 1948 a Edita Ivaničková z Historického ústavu SAV hovořila na téma Pohled britské diplomacie na slovensko-český vztah v mocenském zápasu v ČSR 1945–1948. V písemné podobě byl předán v rámci panelu referát Marka Kramera Nástup komunismu na Slovensku.

Nejkratší panel VII byl nazván *Benešův poslední zápas* a v jeho rámci odezněly pouze dva referáty. První byl poněkud kontroverzní příspěvek Viktora Fice z univerzity v Brocku Změna Benešova kurzu v sobotu 22. února, v němž autor podle názorů z diskuse až příliš nekriticky z paměti sovětského rozvědčíka Sudoplatova a využíval je k různým konstrukcím. V referátu Charlese Andrase Tázání o Benešovi se autor pokusil odpovědět na otázku, co to byla „socializující demokracie“ v Benešově představě a jaké měl Beneš v době vládní krize alternativy postupu.

Poslední panel VIII pod názvem *Důsledky doma a ve světě* uvedl Zbyněk Zeman z Oxfordské univerzity referátem Československý úran a únor 1948. Jan Měchýř z Filozofické fakulty UK v Praze vystoupil s netradiční a zajímavou úvahou „Únor“ byl ve skutečnosti v březnu. Jiří Bílek z Historického ústavu Armády České republiky hovořil na téma Československá armáda a únor 1948, Leonid Gibianskij z Ústavu pro slovenská a balkánská studia Ruské akademie věd nazval svůj referát Vítězná KSČ jako zajatec Moskvy a posledním vystoupením byl Únorový exil ve Francii a ve světě Stéphan Dufoix z pařížské Sorbonny.

Jak v závěrečném slově zdůraznil Vilém Prečan, ředitel Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, který měl na uspořádání konference i její vysoké úrovni nemalý osobní podíl, průběh jednání ukázal, že v poznání února 1948 i evropského a světového vývoje došlo v posledním období díky svobodné výměně názorů mezi historiky různých zemí k výraznému kvalitativnímu a kvantitativnímu posunu. I nadále však zůstává řada příslovečných „bílých míst“, které inspirují historiky k dalšímu bádání a potvrzují, že proces poznání minulosti nikdy nekončí.

Současná konference byla také veřejná pódiová diskuse v Radiu Svobodná Evropa, již se zúčastnil i předseda Senátu Parlamentu České republiky Petr Pithart.

HĽADANIE PRÍČIN OBRODNÉHO PROCESU

Krpáčová neďaleko Banskej Bystrice bola v dňoch 9. – 10. júna 1998 dejiskom medzinárodnej vedeckej konferencie *Cesta k pokusu o spoločenskú reformu roku 1968*. Zdroje a determinanty. Jej organizátormi bol Politologický kabinet SAV v spolupráci s Fakultou politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Historickým ústavom SAV, Vojenským historickým ústavom MO SR a Spoločnosťou Alexandra Dubčeka.

Konferencia bola rozčlenená na dva tematické celky – problematiku politického vývoja Československa a sovietskeho bloku po Stalinovej smrti a na diskusiu o teoretických a politologických otázkach vývoja českej a slovenskej spoločnosti 60. rokov.

Rokovanie konferencie otvorilo Vystúpenie M. Barnovského (HÚ SAV) *Začiatky destalinizácie v Československu*. Po Gottwaldovej smrti vedenie KSC naďalej presadzovalo „tvrdý kurz“. Pokračovali „následné“ politické procesy s príslušníkmi komunistickej elity, po nepokojoch v súvislosti s menovou reformou boli prijaté nariadenia proti absencii a fluktuácii. Pod vplyvom Moskvy sa začala realizovať politika „nového kurzu“, no po zmene sovietskej politickej línie sa opäť vrátilo k predchádzajúcej praxi.

J. S. Borisov (Inštitút ruskej istorii RAN) v príspevku *Destalinizácia v ZSSR: Podstata a príčiny brzdenia* potvrdil názor M. Barnovského o kozmetickom charaktere destalinizačných zmien za vlády N. S. Chruščova. V roku 1964 Chruščov a jeho skupina dosiahli medze, ktoré neboli schopní prekročiť, a preto mala destalinizácia rozporuplný charakter. Sice zmenila najmä myslenie inteligencie, ale sotva možno povedať, že bola ukončená. Svedčí o tom pád Chruščova, M. S. Gorbačova i „nových reformátorov“.

Podľa príspevku E. Ivaničkovej (HÚ SAV) *Reformný proces v Československu a postoj SED* dogmatické postoje vedenia tejto strany voči československej reforme boli motivované vedomím, že samotná existencia NDR, ako aj moc SED je úzko spätá so stabilitou sovietskeho bloku. Kritické názory na vývoj v ČSSR malo vedenie SED už v rokoch 1963 a 1964. Kým do leta 1968 vo vnútropolitickom rámci vedenie SED vyvíjalo iba propagandistickú kampaň a Stasi len sledovala aktivity potenciálnych odporcov režimu, od júla 1968 sa politický kurz pritvrdil. Prejavy sympatií k „obrodnému procesu“ boli ojedinelé.

Možnosťami vojenskej obrany Československa proti okupácii v roku 1968 a problematikou rovnováhy oboch vojensko-politických blokov v Európe sa zaoberal referát M. Púčika (VHÚ MO SR) *Slovensko a ČSLA v európskom bezpečnostnom systéme*. Na základe štúdia novosprístupnených dokumentov v archívoch USA spochybnil rozšírený názor o vojenskej prevaha sovietskeho bloku v danom období. Kým v 50. rokoch po vypustení prvej sovietskej umelej družice vo vojenských kruhoch USA panoval názor, že ZSSR môže začať vojenský útok, pričom USA nebudú schopné naň efektívne odpovedať, v 60. rokoch dospelí americkí strategickí experti k názoru, že sovietska raketová prevaha neexistuje. Sovietska prevaha spočívala najmä v konvenčných zbraniach. Vojská NATO však boli početnejšie ako vojská potenciálneho protivníka. Experti Varšavskej zmluvy predpokladali, že budúca svetová vojna bude vedená z oboch strán pomocou jadrových a raketových zbraní. V koncepcii oboch blokov v prípade vojny hrala stredná Európa úlohu operačného pásma. Územie ČSSR ležalo naprieč predpokladanej hlavnej osi každej novej operácie. Tvorilo koridor k dôležitým objektom na území Poľska, Maďarska, NDR a čiastočne aj Rumunska, umožňovalo vojenský obchvat NDR z juhu. Územím Slovenska neprechádzal nijaký dôležitý strategický smer – hlavnými boli smer Paríž – Varšava – Moskva a Cluj – Norimberg. ČSLA nemala v 60. rokoch vlastnú vojenskú doktrínu, jej doktrína bola koncipovaná ako súčasť doktríny Varšavskej zmluvy. Hoci mala zo všetkých satelitných armád najväčšie početné stavy, nebola pripravená na obranu proti intervencii, počítala iba s obranou proti agresii Západu alebo s ofenzívou západným smerom. Mobilizácia bola vylúčená, sovietske velenie očakávalo len lokálny odpor. Po invázii do Československa sa zvýšil význam jeho územia v strategických plánoch. V poslednej tretine 80. rokov bola schválená nová vojenská doktrína Varšavskej zmluvy a na ňu nadväzovala aj nová vojenská doktrína ČSSR. ČSLA sa stala armádou prvého strategického sledu vojsk Varšavskej zmluvy.

Genézu ekonomickej reformy v ČSSR priblížila A. Štefániková (HÚ SAV) v referáte *Reforma čs. ekonomiky v 60. rokoch*. Názor, že „myšlienky socializmu neboli zavrnuté“ vyslovil v referáte *K formovaniu reformných síl v KSC a KSS v polovici 60. rokov v Československu* D. Vlček (FPVMV UMB).

Niektoré otázky reformného procesu v roku 1968 naznačil príspevok M. Štefanského (PK SAV) *K otázke výskumu spoločenskej reformy v roku 1968*. Vychádzal z tézy Z. Mlynára, že politická refor-

ma mala prekročiť horizont chruščovovských reforiem. Jednou z otázok bol spôsob interpretácie politického a kultúrneho diania v 60. rokoch. Jedným z názorov je, že tento proces mal primárne národno-emancipačný charakter, ďalší bádatelia hovoria o emancipačno-reformnom procese, prípadne o zápase jednotlivých mocenských frakcií v straníckom establishmente. Problémom je tiež fakt, že federalizácia ČSSR sa nestala súčasťou širšieho kontextu spoločenskej reformy.

Referát L. Gašpíerika (FF UK) *Podmienky pre spoločenskú reformu* charakterizoval dianie na Slovensku v 60. rokoch ako národno-reformný pohyb, ktorý čiastočne implikoval aj demokratické zmeny ako elementárny predpoklad politického presadenia spravodlivejšieho riešenia vzťahov Čechov a Slovákov.

Problematikou občianskej spoločnosti sa venoval príspevok V. Hlavovej (HÚ SAV) *Formovanie občianskej spoločnosti a jej stav v roku 1968*. J. Pešek (HÚ SAV) vystúpil s príspevkom *Cirkvi na Slovensku v období liberalizácie v 60. rokoch*.

Osudmi maďarskej, ukrajinskej (rusinskej), nemeckej, židovskej a rómskej menšiny sa zaoberal S. Konečný (SVÚ SAV) v referáte *K aktivácii národnostných menšín na Slovensku v 60. rokoch*.

K otázke trojpartity federácie mal referát V. Gonč (Masarykova univerzita, Brno) Poukázal na kontinuitu postojov profesorov právnickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne k federalizácii Československa v 30. rokoch, v druhej polovici 40. rokov a v roku 1968.

Dianie v českej a slovenskej historickej vede 60. rokov analyzoval v referáte *Úsilie slovenskej a českej historiografie o nové hodnotenie minulosti* J. Rychlík (Ústav T. G. Masaryka AV ČR).

S. Sikora (HÚ SAV) v koreferáte *Téza o rozvoji a zblížovaní národov*. Spôsob jej zakotvenia v sovietskych straníckych dokumentoch a jej aplikácia v praktickej politike KSČ v 60. rokoch upozornil, že tieto dve tézy umožňovali voľnú interpretáciu komunistickej národnostnej politiky.

J. Kiss (PK SAV) sa vo svojom vystúpení vyslovil za potrebu uplatňovania takého pohľadu na aktivizáciu národnostných menšín, osobitne maďarskej menšiny na Slovensku v reformnom procese, ktorý má jasné princípovo-kritériálne východiská pre kvalifikáciu vtedajších prejavov v slovenskom národno-politickom prostredí a v menšinovej sfére. V reláciách maďarskej menšiny na Slovensku za takéto rozhodujúci atribút považuje vzťah mocenskej elity a širšej verejnosti k úsiliu o uznanie maďarskej menšiny ako kolektivity s právom na vytváranie špecifických orgánov pre riadenie menšinového života v rámci jednotnej štátnej správy.

Prenikaním štrukturalizmu a existencializmu do slovenskej kultúry a filozofie bol venovaný príspevok M. Zágoršekovej (FPVMV UMB) *Kultúrne iniciatívy koncom 60. rokov na Slovensku*.

Podľa príspevku I. Lалуha *K otázke výskumu politického myslenia v 60. rokoch* kritické myslenie z druhej polovice 50. a začiatku 60. rokov vyústilo do koncepcie syntetickej komplexnej reformy modelu socializmu, ktorá však nesledovala návrat ku klasickej parlamentnej demokracii.

Vzťahom myšlienok československých reformných komunistov v 60. rokoch a so vznikom eurokomunizmu v západnej Európe sa venoval P. Ingriš (FPVMV UMB) v príspevku *Rok 1968 – možné tendencie zmien politického systému* a J. Kopera (FPVMV UMB) v príspevku *K diskusii o úlohe politickej vedy v 60. rokoch*. Podľa J. Kopera má politická veda v Čechách a na Slovensku svoje tradície a jej súčasťou je aj politologická diskusia 60. rokov.

Obnovením sociológie na Slovensku ako oficiálne uznávanej vedeckej disciplíny v 60. rokoch sa vo svojom vystúpení *Súdobá sociologická reflexia obrodného procesu (a oživenie sociológie)* zaoberal D. Polonský (FPVMV UMB). Prenikanie reformných myšlienok medzi slovenských vysokoškolákov priblížil vo svojom príspevku *Pohyby v slovenskom študentstve pred rokom 1968* P. Lieskovský (FPVMV UMB).

J. S. Borisov navrhol preloženie niektorých referátov do ruštiny a ich publikovanie v Ruskej federácii. Cieľom by mala byť komparatívna analýza najdôležitejších problémov politického diania v 60. rokoch v ČSSR a v ZSSR. Konferenciu ukončil M. Štefanský. Prednesené referáty označil za podnet k ďalšej práci pri skúmaní tejto problematiky.

O. Červený, N. Kmet, J. Marušíak

BIBLIOGRAFIA

SLOVENSKO V REVOLUČNÝCH ROKOCH 1848 – 1849

(Výberová bibliografia)

MÁRIA STANOVÁ – BOŽENA ŠEĎOVÁ

Revolučné hnutie 1848–1849 v Európe významnou mierou ovplyvnilo aj národný pohyb na Slovensku, kde vyústilo do ozbrojeného povstania slovenského ľudu v známych troch vojenských výpravách.

Súčasný stav poznania tejto problematiky predstavuje v syntetickej podobe jedna samostatná kapitola publikácie *Vojenské dejiny Slovenska III. zv.* z roku 1996. V nej čitateľ nájde v širšom kontexte európskych udalostí i slovenské národné hnutie pred revolúciou a jeho vyústenie do ozbrojeného povstania. Prináša opis vojenskej organizácie slovenského dobrovoľníckeho zboru, prípravy, priebehu, výsledkov septembrovej výpravy i príčin jej neúspechu. Hodnotí vojenské zvláštnosti, taktiku revolučných vojsk, ich zloženie a možnosti. Z hľadiska vojenských dejín má veľký význam zmapovanie dislokácie, štruktúry a situácie cisárskych a honvédskejších vojsk na Slovensku a rozhodujúcich vojenských udalostí, či bojových akcií, ktoré sa tu v rokoch 1848–1849 odohrali.

150. výročie týchto historických udalostí motivovalo zostaviť aj výberovú bibliografiu. Množstvo materiálu, publikovaného k tejto významnej kapitole národných dejín, si vyžiadalo selekciu z dôvodov obmedzeného publikačného priestoru.

Táto výberová bibliografia vychádza zo slovenskej produkcie od roku 1945 do súčasnosti. Je štruktúrovaná do niekoľkých menších skupín z historicko-chronologického hľadiska a zasadená do rámca všeobecných pomerov revolučných rokov 1848–1849 v Uhorsku, všimá si i širší kontext slovenskej otázky. Vlastný vstup k revolučnej situácii na Slovensku tvoria utriedené tituly všeobecného charakteru. Problematiku rozvíja národnostná otázka a príčiny revolúcie. Osobitnú časť tvoria Žiadosti slovenského národa prednesené na zhromaždení 10. mája 1848 v Liptovskom Sv. Mikuláši. Slovenská národná rada ako prvá národná rada Slovákov je ďalšou rovnocennou súčasťou vnútornej štruktúry bibliografie. Nasleduje časť venovaná slovenským dobrovoľníkom a ich ozbrojenému vystúpeniu. Túto časť dopĺňa vojenstvo a organizácia ozbrojených síl. Väčší počet záznamov tvoria tituly o regiónoch, mestách a obciach na území Slovenska v revolučných rokoch. Nemenej významnú časť tvoria osobnosti. K celkovému chápaniu významu revolučných rokov patrí aj vplyv revolúcie na kultúrny život, spomienky, historiografia revolučných rokov 1848–1849. Jubilejné články tvoria záver bibliografického výberu. Tituly v rámci jednotlivých skupín sú triedené abecedne podľa autorov.

Zdroje, z ktorých sme čerpali pri zostavovaní, sú autorské a špeciálne predmetové kartotéky knižnice Vojenského historického ústavu, príslušné ročníky Slovenskej národnej bibliografie a Bibliografia k dejinám Slovenska, ktorú zostavil V. Jankovič a A. Korupová (Bratislava 1996).

Oslobodzovacie hnutie v Uhorsku

FISCHER, E.: 1848 : Praha – Viedeň – Budapešť / Prel. A. Šefránková – Bratislava 1949. – 122 s.

Kossuth a Slováci (F. B.) – In: Kultúrny život. – Roč. 8, č. 39 (1953), s. 9.

KOVÁTS, E.: Maďarské a slovenské národné hnutie v prvej polovici minulého storočia. – In: Naša veda. – Roč. 3 (1956), s. 52–56.

MÓD, A.: Politické dedičstvo rokov 1848–1849. – In: Historica Slovaca 6–7, 1948–1949. – s. 43–54.

MÓD, A.: Politické dedičstvo rokov 1848–1849. – In: Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849 : Sborník článkov. – Bratislava 1951. – S. 86–99.

NEMES, D.: Robotníctvo v revolúcii r. 1848–1849. – In: Kapitoly z uhorských dejín. – S. 201–249. Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849 : Sborník článkov / Red. L. Holotík – Bratislava 1951. – 147 s.

ŠKVARNA, D.: Aká si bola revolúcia? – In: Historická revue. – Roč. 2, č. 4, 5 (1991), s. 18–20; 12–13.

Slovanstvo a revolučné roky 1848/1849:

HARAKSIM, L.: K slovensko-poľským vzťahom v rokoch 1848–1849. – In: Poliáci a my. – Bratislava : Osveta, 1964. – S. 34–39.

GOLÁŇ, K.: Slováci a Česi roku 1848. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 13 (1948), s. 46–48.

GOLÁŇ, K.: Vzťahy Čechov a Slovákov v revolučných rokoch 1848–1849 a v období zvýšeného národného útlaku. – In: Upevňovanie vzťahov Čechov a Slovákov pri vyučovaní dejepisu. – Bratislava 1961. – s. 82–122.

CHASTAIN, J.: Postavenie Slovanov v strednej Európe a politika Francúzska roku 1848. – In: Historický časopis. – Roč. 42, č. 2 (1994), s. 186–202.

MACÚREK, J.: Z problematiky vzťahů moravsko-slovenských. – In: Historica Slovaca 6–7, 1948–1949. – S. 43–54.

MELNIKOVOVÁ, I. N.: Zakarpatská Ukrajina v revolúcii r. 1848. – In: Historický sborník 10, 1952. – s. 116–183.

MESÁROŠ, J.: Slovenská otázka v politike slovenskej buržoázie v druhej polovici 19. storočia. – In: Historický časopis. – Roč. 8 (1960), s. 342–359.

NIKITIN, S.: Slovenské národy v revolúcii r. 1848. – In: Historia Slovaca 6–7, 1948–1949. – S. 21–42.

NIKITIN, S.: Slovenské národy v revolúcii r. 1848. – In: Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849 : Sborník článkov. – Bratislava 1951. – S. 49–73.

NOVOTNÝ, J.: Česi a Slováci v národne politických bojích od Slovenského zjazdu do porážky revoluce 1848/49. – In: Historický časopis. – Roč. 16, č. 3 (1968), s. 299–331.

NOVOTNÝ, J.: K projektům společného státně politického řešení české a slovenské otázky za revoluce 1848–1849. – In: Historica 22, 1971. – s. 87–96.

NOVOTNÝ, J.: Ke vzájemným vztahům Čechů a Slováků v první etape revoluce 1848–1849. – In: Historický časopis. – Roč. 11 (1963), s. 366–388.

PALKOVIČ, J.: Slováci a Poliáci v rokoch 1848–1849. – In: Kultúrny život. – Roč.3, č. 9 (1848), s. 7.

PALKOVIČ, J.: Slovanský revolučný obzor v chápaní našich dejín z roku 1848. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 78 (1948), s. 10.

TIBENSKÝ, J.: Rok 1848 : Slováci a Európa. – In: Slovensko. – Roč. 15 (1960). – s. 35–40.

ŽÁČEK, V.: Čechové a Poláci r. 1848. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 98 (1948), s. 4.

Revolučné roky 1848–1849 na Slovensku – všeobecne

Ako posudzovať slovenské udalosti v r. 1848–1849. – In: Nové slovo. – Roč. 5, 1948, s. 577–578.

BOKES, F.: Slovenský príspevok k poznaniu r. 1848–1849. – In: Historický sborník 5, 1950. – s. 72–77.

BOKES, F. – MĚSÁROŠ, J.: Slováci v revolučných rokoch 1848–1849. – In: Dejiny Slovenska II. Od roku 1848 do roku 1900. – Bratislava : Vyd. SAV, 1968. – s. 7–88.

BUTVIN, J.: K štátoprávnym snahám Slovákov v rokoch 1848–1914. – In: Historica 22, 1971. – s. 61–86.

BUTVIN, J.: Slováci na ceste k československej štátnosti : Zrod novodobého národa. – In: Nové slovo. – Roč. 30, č. 42 (1988), s. 24.

BUTVIN, J.: Slovenské národno-zjednocovacie hnutie 1780-1848. K otázke formovania novodobého slovenského buržoázneho národa. – Bratislava 1965. – 392 s.

ČERVENĚ, Š.: Búrliivé roky 1848–849. – Bratislava : Pravda 1948. – 32 s.

ČERVENĚ, Š.: Oslobodzovacie úsilie v rokoch 1848–1849. – Plameň 1948. – 318 s.

DANGL, V.: Revolučné roky 1848–1849. – In: Vojenské dejiny Slovenska 1711–1914, zv.III. – Bratislava 1996. – S. 78–111.

ELIÁŠ, Š.: Národy na barikádach : O rokoch meruôsmych trochu inak. – In: Historická revue. – Roč. 2, č. 2 (1991), s. 17–19.

FOLTÝN, B.: Ľudové slovenské hnutie na jar 1848. – In: Nové slovo. – Roč. 5, 1948, s. 254.

GOLÁŇ, K.: Duch revolučného roku 1848. – In: Osveta. – Roč. 3 (1947–1948), s. 113–117.

GOLÁŇ, K.: Slováci a Česi roku 1848. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2, (1948), s. 46–50.

GOLÁŇ, K.: Slovenský boj za slobodu v rokoch 1848–849. – In: Pracovné námety. – Roč. 2, č. 11 (1948), s. 12–13.

- GOLÁŇ, K.:** Slovenský rok 1848. Štúrove reči na sneme. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 62, 68 (1948).
- GOLÁŇ, K.:** Vzťahy Čechov a Slovákov v revolučných rokoch 1848–1849 a v období zvýšeného národného útlaku. – In: Upevňovanie vzťahov Čechov a Slovákov pri vyučovaní dejepisu. – Bratislava 1961. – s. 82–122.
- GOSIOROVSKÝ, I.:** Slovenské povstanie v rokoch 1848–49. – In: A – Čas. Armády SR. – Roč. 1, č. 1 (1993), s. 46–48.
- HAPÁK, P.:** Slovenský proletariát v revolučných rokoch 1848–1949. – In: Historický časopis. – Roč. 10, (1962), s. 329–350.
- HOLOTÍK, E.:** Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849 : Zborník článkov. – Bratislava : SAV, 1951. – 147 s.
- HORVÁTH, J.:** Rozpomienky z revolučných rokov 1848–1849. – Bratislava 1947. – 47 s.
- HORVÁTH, J.:** 1848. Zo zápisníka. – In: Kultúrny život. – Roč. 3, č. 1 (1948), s. 7–8.
- HUČKO, J.:** Slovenská jar. – Bratislava : Mladé letá, 1994. – 135 s.
- HURBAN, J. M.:** Prvé slovenské povstanie. – In: Pracovné námety. – Č. 11 (1948), s. 4–7.
- CHASTAIN, J.:** Slovensko v Podunajskej konfederácii. – In: Historická revue. – Roč. 2, č. 10 (1991), s. 10–11.
- JANŠÁK, Š.:** Hospodárske a sociálne príčiny revolúcie roku 1848. – Bratislava 1947. – 50 s.
- JANŠÁK, Š.:** Myšlienkový podklad meruôsmej revolúcie SMSS 38–42, 1944–1948. – S. 112–125.
- KALANDRA, Z. – POKORNÝ, J.:** Slovensko a Európa v rokoch meruôsmych. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2 (1948), S. 24–30.
- KRAJČOVIČ, M.:** Medzinárodné podmienky slovenského národného hnutia 19. storočia. – In: Historický časopis. – Roč. 41, č. 5–6 (1993), s. 551–566.
- LUKAČOVIČ, J.:** K roku 1848. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2 (1948), s. 15–16.
- MATULA, V.:** Revolúcia 1848–1849 a Slováci. – In: Historický časopis. – Roč. 22, č. 2 (1974), s. 209–225.
- MATULA, V.:** Slovenská revolučná jar. – In: Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia). – Bratislava : Veda, 1992. – s. 13–45.
- MATULA, V.:** Slovensko v revolúcii r. 1848/49. – In: Ľudové čítanie. – Roč. 2, č. 6 (1956), s. 126–128.
- MESÁROŠ, J.:** Slováci v revolučných bojoch 1848–1849. – In: Vlastivedný časopis. – Roč. 17, č. 3 (1968), s. 99–105.
- MESÁROŠ, J.:** Slovenská revolučná jar 1848 : Slovensko a Slováci v zrkadle dejín, 29. – In: Príroda a spoločnosť. – Roč. 19, č. 23 (1970), s. 40–46.
- MESÁROŠ, J.:** Slovenské povstanie 1848–1849 : Slovensko a Slováci v zrkadle dejín 30. – In: Príroda a spoločnosť. – Roč. 19, č. 24 (1970), s. 40–45.
- MICHÁLEK, J.:** Udaloší revolučných rokov 1848–1849 v ústnom podaní. – In: Historica 17, 1966. – s. 131–143.
- NOVOMESKÝ, L.:** Na prelome. – In: Slovenská literatúra. – Roč. 13, č. 1 (1966), s. 13–17.
- MÓD, A.:** Politické dedičstvo rokov 1848–1849. – In: Historica Slovaca 6–7, 1848–1849. – s. 43–54.
- NOVOTNÝ, J.:** Príspevek k vzájomným vťahm Čechů Slováků v první etapě revoluce roku 1848. – In: Historický časopis. – Roč. 11, č. (1963), s. 366–388.
- OSUSKÝ, Š. S.:** Prvé slovenské povstanie v rokoch 1848–1849. – In: Služba. – Roč. 12 (1948), s. 113–131.
- PALKOVIČ, J.:** Slovanský revolučný obzor v chápaní našich dejín z r. 1848. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 78, (1848), s. 10–11.
- PASÍAR, Š.:** O rokoch 1848–1849. – In: Matičné čítanie. – Roč. 3 (1948), s. 243–245.
- PIKSOVÁ, S.:** Buržoázno-demokratická revolúcia v rokoch 1848–1849 a problémy rumunsko-maďarskej spolupráce. – In: Historický časopis. – Roč. 16 (1968), č. 4, s. 555–575.
- PODHRADSKÝ, J.:** Jedenásty apríl 1848. – In: Národné Noviny. – Turčiansky Sv. Martin, Bratislava, 1968, č. 62–63.
- PODRIMAVSKÝ, M.:** Obraz národnej emancipácie v období 1848–1918. – In: Historický časopis. – Roč. 39, č. 4–5 (1991), s. 435–442.
- POKORNÝ, J.:** Slovensko v Európe v rokoch meruôsmych. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2 (1948). – S. 24–40.
- POKORNÝ, J.:** Zvon slobody 1848. – Bratislava : Tatran, 1948.

- RAPANT, D.:** Pokrok a spiatočníctvo v rokoch 1848–1849. – In: Slovenská literatúra. – Roč. 13, (1966), s. 604.
- RAPANT, D.:** Slovenské povstanie roku 1848–1849. – Bratislava: SAV, 1967. – 443 s.
- REBRO, K.:** Myšlienka národného štátu a Slováci v revolúcii v rokoch 1848–1849. – In: Právnické štúdie. – Roč. 16, č. 3 (1968), s. 547–74.
- REBRO, K.:** Štátoprávne požiadavky Slovákov v rokoch 1848–1849. – In: Slováci a ich národný vývin. – Bratislava 1966.
- Revolučné boje slovenského ľudu do r. 1848.** – In: Na pomoc lektorom. – 1954, č. 4, s. 1–7.
- Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849:** Sborník článkov. Bratislava 1951.
- Rok 1848:** Slováci a Európa. – In: Slovensko. – Roč. 15 (1950), s. 35–40.
- ROSENBAUM, K.:** Slováci roku 1848. – In: Slovensko. – Roč. 13 (1948), s. 179–80.
- SLOBODA, J.:** Slovenská jar. Slovenské povstanie 1848–1849. – Bratislava : Obzor, 1971. – 293 s.
- Slovenské snahy v marci 1849 /Dr. F. B./** – In: Ľud. – Roč. 2, č. 67 (1949), s. 1–2.
- ŠTEFANOVIČ, S.:** Slovenské povstanie z roku 1848/1849. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 85, č. 8, (1969), s. 14–19.
- ŠTEFKO, J.:** Prvé slovenské povstanie v r. 1848–1849. – In: Matičné čítanie. – Roč. 3 (1948), s. 251–255.
- ŠTEFKO, J.:** Revolučné roky 1848–1849. – In: Matičný kalendár 2, 1948. – S. 59–62.
- ŠTEFKO, J.:** Slovenská politická jar 1848. – In: Pracovné námety. – Č. 10 (1948), s. 10–11.
- ŠTEFKO, J.:** Slovenská politická jar 1848. – In: Matičné čítanie 1948. – S. 163–164.
- ŠUFLIARSKY, J.:** Slovensko v revolučných rokoch 1848–1849. – In: Krásy Slovenska. – Roč. 45, č. 9 (1968), s. 321–5.
- UDAĽCOV, I. I.:** Slovanské národy rakúskej ríše v revolučnom hnutí r. 1848 vo výskumoch sovietskych historikov / Prel. L. Stavrovský. – In: Historický sborník 8, 1950. – S. 5–14.
- VARSÍK, M.:** Bili zvony slobody. – In: Príroda a spoločnosť. – Roč. 22, č. 20 (1973), s. 28–31.

Dokumenty, denníky

- BOKES, F.:** Program slovenského národa roku 1848. – Bratislava 1948. – 20 s.
- Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914.** Zv. 1. 1848–1867 / Zost. F. Bokes – Bratislava : SAV, 1962. – 476 s.
- Dokumenty k protifeudálnym bojom slovenského ľudu (1113–1848)** / Zost. A. Gácsová – Bratislava : SAV, 1955. – 354 s.
- FOJTÍK, J.:** Niekoľko dokumentov k slovenskému povstaniu 1848–1849 v Trenčianskej stolici. – In: Slavia 1971. – S. 152–167.
- GOLÁŇ, K.:** Slovenský rok 1848 : Z predmarcovej korešpondencie. – In: Národná obroda. – Roč. 4 (15. 2. 1948), s. 8.
- HORVÁTH, J.:** 1848 : Zo zápisníka. – In: Kultúrny život. – Roč. 3, č. 1 (1948), s. 7–8.
- CHURÝ, S.:** Z písomností Liptovskej župy k obdobiu revolúcie 1848/49. – In: Slovenská archivistika. – Roč. 12, č. 2 (1997), s. 95–110.
- KLIMAN, A.:** Udalosti revolučných rokov 1848–1849 v zápiskoch Juraja Adamovicha. – In: Historický sborník 4, 1946. – S. 78–105.
- KOSTICKÝ, B.:** Slovensko 1848–1849 v zrkadle prameňov. – Martin 1983.
- POŽIADAVKY** slovenské, zostavené dňa 10. mája 1848 na porade národovcov slovenských v Liptovskom Sv. Mikuláši s názvom žiadosti slovenského národa. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 5–8.
- RAPANT, D.:** Slovenské povstanie roku 1848–1849 : Dejiny a dokumenty. Zv. 2. Povstanie septembrové. Časť 1.–3. – Martin: Matica slovenská, 1950, 1948, 1947. – 350, 748, 504 s.
- RAPANT, D.:** Slovenské povstanie roku 1848–1849: Dejiny a dokumenty. Zv. 3. Zimná výprava. – Bratislava : SAV, 1956, 1954, 1958. – 503, 701, 686 s.
- RAPANT, D.:** Slovenské povstanie roku 1848–1849 : Dejiny a dokumenty. Zv. 4. Letná výprava. Časť 1.–3. – Bratislava : SAV, 1963, 1962, 1961. – 779, 543, 525 s.
- RAPANT, D.:** Slovenské povstanie roku 1848–1849 : Dejiny a dokumenty. Zv. 5. Časť 1. Doplnky, opravy, súhrny. – Bratislava: SAV, 1967. – 443 s. – Časť 2. Mená a veci. – Bratislava 1972. – 460 s.
- Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849 :** Sborník článkov. – Bratislava 1951.

Revolučné roky. – Bratislava 1967.

ROSENBAUM, K.: Denník Karola Alexandra Modrániho z čias Slovenského povstania v roku 1848–1849. – In: Historický časopis. – Roč. 41, č. 2 (1993), s. 188–199.

SIRACKÝ, J.: Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914. Zv. 1. – Bratislava : SAV, 1962.

SOJKOVÁ, Z.: Jaro 1848 v politickej publicistice Ľudovíta Štúra : Rozhledy. – In: Historický časopis. – Roč. 43, č. 3 (1995), s. 500–525.

SOJKOVÁ, Z.: Slovanský sjezd a koniec jara 1848 v politickej publicistice Ľudovíta Štúra. – In: Historický časopis. – Roč. 44, č. 3 (1996), s. 398–430.

ŠTŮR, L.: Politické state a prejavy : Dielo I. – Bratislava 1954.

ŠTŮR, L.: Slovania, bratia! Dielo II. – Bratislava 1956.

Výstrižky z maďarských novín o prípravách storočnice maďarskej revolúcie z rokov 1848–1849. – Bratislava 1949.

ZUBEREC, V.: Doklady o slovenskom národnorevolučnom hnutí v rokoch 1848–1849 v slovenských múzeách. – In: História 31, 1991. – S. 27–61.

ZUBEREC, V.: Neznáme dokumenty z rokov meruôsmych. – In: Múzeum. – Roč. 35, č. 4 (1990), s. 10–12.

Slovenská národnostná otázka a príčiny revolúcie

ARATÓ, E.: Sociálne motívy slovenského národného hnutia v roku 1845–1848. – Turčiansky Sv. Martin 1952. – 79 s.

BOKES, F.: Program slovenského národa roku 1848. – Bratislava 1948. – 20 s.

BUTVIN, J.: Slovenské národnosťjedinovacie hnutie (1780–1848). – Bratislava : SAV, 1965. – 389 s.

DANGL, V.: Národnostná problematika v rakúsko-uhorskej armáde a Slováci. – In: Československý časopis historický. – Roč. 24, č. (1976), s. 851–884.

HARAKSIM, L.: Národnostná otázka a slovenské národné hnutie v revolúcii 1848/1849. – In: Slováci a ich národný vývin : Zborník materiálov. – Bratislava : SAV, 1966. – S. 130–181.

JANŠÁK, Š.: Hospodárske a sociálne príčiny revolúcie r. 1848. – Bratislava 1948. – 45 s.

JANŠÁK, Š.: Hospodárske a sociálne príčiny muruôsmej revolúcie. – In: Pracovné námety. – Roč. 2, č. 10 (1948), s. 2–4.

K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku (1848–1918). – In: Zborník Filozofickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach. – Košice 1970. – 188 s.

MESÁROŠ, J.: Roľnícka a národnostná otázka na Slovensku 1848–1900. – Bratislava : Osveta, 1959. – 226 s.

MESÁROŠ, J.: Základy národnej existencie /r. 1848/49/ – In: Národné výbory. – Roč. 10, č. 21 (1968), s. 20–22.

PODRIMAVSKÝ, M.: Myšlienka slovenskej štátnosti 1848–1914. – In: Studia Academica Slovaca 24, 1995. – S. 145–152.

RAPANT, D.: Ilegálna maďarizácia. – Martin 1947. – 242 s., 12 príl.

RAPANT, D.: K dejinám národnostnej otázky v Uhorsku. – In: Historický zborník 3, 1945. – s. 282–299.

REBRO, K.: Myšlienka národného štátu a Slováci v revolúcii v rokoch 1848–1849. – In: Právnické štúdie. – Roč. 16, č. 3 (1968), s. 547–574.

REBRO, K.: Štátoprávne požiadavky Slovákov v rokoch 1848–49. – In: Slováci a ich národný vývin. – Bratislava 1966.

ŠOLC, J.: Rozchod s korunou sv. Štefana: Národné snahy Slovákov za Uhorska. – In: Kultúrny život. – Roč. 23, č. 13 (1968), s. 8.

ŠPITZER, J.: K otázke hodnotenia slovenského národného hnutia v rokoch 1848–1849. – In: Ľudovít Štúr: Život a dielo. – Bratislava: SAV, 1956. – S. 117–121.

TIBENSKÝ, J.: Rok 1848 : Slováci a Európa. – Martin 1950. – s. 35–40.

Žiadosti slovenského národa

- BOKES, F.:** Program slovenského národa 1848 : „Žiadosti slovenského národa“ schválené dňa 10. mája 1848 v Lipt. Mikuláši. – Bratislava 1948. – 20 s.
- CLEMENTIS, V.:** Dokument politického dospievania : Žiadosti. – In: Pravda. – Roč. 29, č. 120 (1948), s. 1–2.
- CLEMENTIS, V.:** Sté výročie žiadostí. – In: Národná obroda. – Roč. č. 118 (1948), s. 1–2.
- FOLTÝN, B.:** Storočné žiadosti slovenského národa. – In: Nové slovo. – Roč. 5 (1948), s. 298.
- GOLÁŇ, K.:** „Nitrianske žiadosti“ r. 1848 : Vyhlásené dňa 28. apríla 1848 v Brezovej pod Bradlom. – Nitra 1948. – 23 s.
- GOLÁŇ, K.:** Žiadosti slovenského národa (10. mája 1848). – In: Osveta. – Roč. 3 (1947–1948). – s. 189–191.
- HORÁK, A.:** Mikulášske udalosti mali svojich väzňov aj mučeníkov. – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 24 (1948), s. 3.
- HUČKO, J.:** Žiadosti slovenského národa ako reakcia na neriešenie slovenskej otázky v marcových zákonomoch roku 1848. – In: Historický časopis. – Roč. 42, č. 4 (1994), s. 672–680.
- KUNA, V.:** Slovenská a maďarská demokracia z roku 1845: Rozdiely v chápaní demokracie.: Žiadosti slovenského národa z 10. 3. 1848. – In: Hlas pravdy. – Č. 143 (1946), s. 3.
- Neustále za práva ľudu a národa: K oslavám mikulášskeho zhromaždenia 1848.** – In: Cirkevné listy. – Roč. 61 (1948) s. 176–178.
- NOVOMESKÝ, L.:** Nitrianske žiadosti a dnešok. – In: Obroda ľudu. – Roč. 6, č. 102 (1948), s. 2.
- Od obrany k žiadostiam.** – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 22 (1948), s. 3.
- Pred sto rokmi vyhlásili „Nitrianske žiadosti“.** – In: Obroda ľudu. – Roč. 4, č. 101 (1948), s. 10.
- RAPANT, D.:** Žiadosti slovenského národa. – In: Tvorba. – Roč. 17, č. (1948), s. 83–84.
- RAPANT, D.:** Žiadosti slovenského národa; Mikulášske žiadosti z r. 1848 ako východisko slovenského revolučného programu. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 11–25, 223–232.
- REBRO, K.:** Myšlienka národného štátu a Slováci v revolúcii rokov 1848–1849. – In: Právnické štúdie. – Roč. 16, č. 3 (1968), s. 547–572.
- REBRO, K.:** Štátoprávne požiadavky Slovákov v rokoch 1848–49. – In: Slováci a ich národný vývin. – Bratislava 1966.
- VALACHOVIČ, K.:** Mikulášske žiadosti. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 105 (1948), s. 1.
- Zborník na pamäť žiadostí slovenského národa.** – In: Lud. – Roč. 1, č. 85 (1948), s. 4.
- Žiadosti slovenského národa na zhromaždení v Liptovskom Mikuláši 10. mája 1848 /F. S./** – In: Sloboda. – Roč. 23, č. 19 (1968), s. 4.
- Žiadosti slovenského národa.** – In: Sloboda. – Roč. 3, č. 91 (1948), s. 1–2.

Slovenská národná rada

- BARGEI, P.:** 120 ročná SNR: Celoslovenské oslavy 120. výročia Slovenského povstania z roku 1848/1849 a vzniku prvej Slovenskej národnej rady. – In: Nedel'a. – Roč. 24, č. 14 (1968), s. 4.
- BOKES, F.:** Slovenská národná rada r. 1848. – In: Tvorba. – Roč. 17 (1948), s. 35–38.
- BOKES, F.:** Slovenská národná rada v r. 1848 ako vrcholný orgán slovenský. – In: Tvorba. – Roč. 17 (1948), s. 135–137.
- BOKES, F.:** Slovenská národná rada v rokoch 1848–1849. – In: Historický časopis. – Roč. 13, č. (1965), s. 200–229.
- Brezovania posielajú na Myjavu národnú zástavu.** – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 95 (1948), s. 6.
- GOSIOROVSKÝ, I.:** Slovenská národná rada z rokov 1848–49. – In: A-magazín. – Roč. 4, č. 2 (1997), s. 24–27.
- HARUŠTIAK, D.:** Rok 1848 a my: 120. výročie vzniku prvej SNR na Myjave. – In: Sloboda. – Roč. 23 (1968), s. 3.
- HUČKO, J.:** Prvá Slovenská národná rada. – In: Literárny týždenník. – Roč. 5, č. 45 (1992), s. 45.
- MESÁROŠ, J.:** Základy národnej existencie : Pred 120 rokmi vznikla Slovenská národná rada. – In: Národné výbory. – Roč. 10, č. 21 (1968), s. 20–22.
- REBRO, K.:** Nositeľka zápasu za rovnoprávnosť národa. – In: Nové slovo. – Roč. 25, č. 16 (1968), s. 1, 5 a 9.

RUTTKAY, F.: Prvá Slovenská národná rada – začiatok našej novodobej štátnosti. – In: Nad Tatrou sa blýska. – Bratislava : Veda, 1994. – S. 143–161.

SVIKRUHOVÁ, M.: Pod myjavskými lipami: 120. výročie Slovenského povstania r. 1848 a vzniku prvej SNR. – In: Nedeľa. – Roč. 24, č. 20 (1968), s. 9.

TÉKER, J.: Večne živý odkaz: 120. výročie založenia SNR na Myjave. – In: Práca. – Roč. 53 (16. 9. 1968), s. 2.

Slovenskí dobrovoľníci a ich ozbrojené vystúpenie

BUTVIN, J.: Rozpustenie slovenského dobrovoľníckeho zboru v novembri 1849 v Bratislave. – In: Bratislava. – Roč. 1, č. 4 (1974), s. 18–19.

Bystrice: O činnosti slovenských dobrovoľníkov v Banskej Bystrici. – In: Národné noviny. – č. 212, s. 837.

DANGL, V.: Bitky a bojiská : V znamení slobody. – In: Krásy Slovenska. – Roč. 56, č. 12 (1979), s. 532–537.

DANGL, V.: Pred 145-timi rokmi sa uskutočnila „Septembrová výprava slovenských dobrovoľníkov“. – In: Apológia. – Roč. 1, č. 6 (1993), s. 14–18.

DANGL, V.: Revolúcia rokov 1848–1849 a boje slovenských dobrovoľníkov : Najdôležitejšie bitky na území Slovenska v 19. storočí. – In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 4, č. 2 (1997), s. 2–13.

DANGL, V.: Rok 1848 – prvé ozbrojené vystúpenie Slovákov v novodobých dejinách. – In: Armáda v dejinách Slovenska. I. časť. – Bratislava 1993. – S. 17–38.

DOHNÁNY, M. – ŠTEFANOVIČ, S. D.: Slovenské povstanie 1848–1849. – Bratislava : Tatran, 1988. – 223 s.

GOLÁŇ, K.: 100-ročná pamiatka prvého slovenského povstania. – Bratislava : Slov. Grafia, 1948. – 30 s.

GOSIOROVSKÝ, I.: Slovenské povstanie v rokoch 1848–49. – In: Armáda SR. – Roč. 1, č. 1 (1993), s. 46–48.

CHURÝ, S.: Dôstojnícke kádre slovenského dobrovoľníckeho zboru v roku 1849. – In: Vlastivedný časopis. – Roč. 25, č. 2 (1976), s. 90–91. (menoslov 32 dôstojníkov).

KÓNYA, P.: Bitka na Branisku. – In: Armáda SR. – Roč. 2, č. 2 (1994), s. 45–46.

KŘÍŽEK, J.: Národní gardy v roce 1848. – Praha 1954.

MRÁZ, A.: Podiel ľudu v revolučných pohyboch r. 1848/1849. – In: Pracovné Námety, 1948, č. 10, s. 18–19. – In: Slovenský rozhlas. – Roč. 9 (1948), s. 355–356.

MIKŠÍČEK, M.: Druhá výprava slovenská r. 1848–1849. – In: K. Goláň : Za slobodu. – S. 49–80.

MRÁZ, A.: Revolučné výročie. – In: Slovenské Pohľady, 1948, s. 2–7.

MRÁZ, A.: Slovensko pred sto rokmi. – In: Nové slovo. – Roč. 5 (1948), s. 2–4.

Na okraj osláv storočnice slovenského povstania 1848–1849. – In: Verbum. – Roč. 2, č. 6 (1947/1948), s. 338–341.

Odbojníci. /-ja-/ – In: Smena na nedeľu. – Roč. 9 (16. 8. 1974), s. 4–5.

PODRIMAVSKÝ, M.: Zimná výprava dobrovoľníkov. – In: Práca. – Roč. 38, č. 304 (24. 12. 1983), s. 7.

PODEBRADSKÝ, V.: 3. výprava slovenská r. 1849. – In: K. Goláň : Za slobodu. – s. 81–110.

ŠKVARNA, D.: Ozbrojený zápas Slovákov za národnú slobodu roku 1849. – In: Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia). – Bratislava : Veda, 1992. – S. 73–107.

ŠKVARNA, D.: Priebeh a výsledky septembrového ozbrojeného povstania roku 1848. – In: Historický časopis. – Roč. 37, č. 2 (1989), s. 220–244.

ŠKVARNA, D.: Septembrové ozbrojené povstanie roku 1848. – In: Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia). – Bratislava : Veda, 1992. – S. 46–72.

ŠTEFANOVIČ, S.: Slovenské povstanie z roku 1848/49. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 85, č. 8 (1969), s. 14–19.

ŠTEFKO, J.: Prvé slovenské povstanie v r. 1848–49. – In: Matičné čítanie. – Roč. 3 (1948), s. 251–255.

VARSÍK, M.: Bili zvony slobody /septembrová výprava/ – In: Príroda a spoločnosť. – Roč. č. 20 (1973), s. 28–31.

ZUBEREC, V.: Pod slovenskými zástavami rokov murošmych. – In: Národná obroda. – Roč. 1, č. (9. 7. 1990), s. 8.

Vojenstvo, organizácia ozbrojených síl

- BUTVIN, J.:** Rozpustenie slovenského dobrovoľníckeho zboru v novembri 1849 v Bratislave. – In: Bratislava. – Roč. 4, č. 4 (1974), s. 18–19, 3 obr.
- DANGL, V.:** Národnostná problematika v rakúsko-uhorskej armáde a Slováci. – In: Československý časopis historický. – Roč. 24, č. 6 (1976), s. 851–884.
- DRENKO, J.:** Ján Francisci, autor prvých slovenských vojenských cvičebných predpisov z r. 1849. – In: Obzor Gemera. – Roč. 13, č. 3 (1983), s. 179–180.
- KŘÍŽEK, J.:** Národní gardy v roce 1848. – Praha : L. Kunář, 1948. – 429 s.
- CHURÝ, S.:** Důstojnícke kádre slovenského dobrovoľníckeho zboru v roku 1849. – In: Vlastivedný časopis. – Roč. 25, č. 2 (1976), s. 90–91.
- POLLA, B.:** Slovenské vojenské cvičebné predpisy r. 1848–1849. – In: Historický sborník. – Roč. 4, č. 3–4 (1946), s. 446–453.
- Vojenská organizácia našich revolucionárov z r. 1848.** – In: Sloboda. – Roč. 3, č. 50 (6. 3. 1948), s. 3.
- Vojenské velenie slovenských revolucionárov z r. 1848.** – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 73 (1948), s. 10.

Regióny, mestá a obce na území Slovenska v revolučných rokoch

- Brezová 1848–1918–1948 :** 100-ročná pamiatka prvého Slovenského národného povstania. – Bratislava /1948/. – 30 s.
- BRTÁŇ, R.:** Z národného odboja Horného Liptova a Dolnej Oravy 1849. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 181–185.
- FOJTÍK, J.:** Niekoľko dokumentov k slovenskému povstaniu 1848–49 v Trenčianskej stolici. – In: Slavín. – Bratislava 1971. – S. 92–103.
- GAÁL, I.:** Cisársko-kráľovské vojsko v Gemeri-Malohonte vo februári 1849 a zrážka pri Tornali. – In: Obzor Gemera-Malohontu. – Roč. 24, č. 1 (1993), s. 6–31.
- GLEIMAN – FERDÁK, J.:** Revúca a Jelšava v rokoch 1848–49. – In: Historický sborník 4, 1946. – S. 347–392.
- GOLÁŇ, K.:** Ľubietovská akcia v bankských mestách (1. 4. 1948). – In: Národná obroda. – Roč. 4 (11. 4. 1948), s. 6.
- GOLÁŇ, K.:** Politická jar 1848 a B. Štiavnica. – In: Národná obroda. – Roč. č. 100 (1. 5. 1948), s. 8.
- HORECKÝ, J.:** Slovenské Záhorie pred 100 rokmi. – In: Okienko Záhoria. – Roč. 2 (1948), s. 106–107.
- HRADOVÁ, N. F.:** Košice pre marcové a májové reformy r. 1848. – In: Almanach východ. Slovenska. – s. 5–14.
- K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku (1848–1918).** – In: Zborník FF UPJŠ. – Košice : Vých. vyd., 1970. – 188 s.
- KLAPITA, M.:** Revolučné roky 1848–49 v Žiline. – In: Cieľ. – Roč. 22 (9. 1. 1969), s. 6.
- KNAPP, J.:** Meruôsmy Gemer. – In: Smena na nedeľu. – Roč. 8, č. 5 (1973), s. 4.
- LACIAK, O.:** Revolučné roky meruôsme v Gemeri : Vystúpenie Št. M. Daxnera v Rim. Sobote. – Rimavská Sobota : Gemer-Malohont, 1948. – 54 s.
- LACKOVÁ, A.:** Povstanie v r. 1848–49 na Myjave. – In: Dedictvo Krmanovo 1948. – S. 75–80.
- PODRIMAVSKÝ, M.:** K problematike výskumu účasti miest v národnom hnutí v rokoch 1848–1918. – In: Historický časopis. – Roč. 30, č. 1 (1982), s. 100–104.
- Revolučné roky meruôsme v Gemeri.** – In: Národný front. – Roč. 4, č. 18 (1948), s. 2.
- Revolučný nástup 1848 v Banskej Štiavnici.** – In: Slobodné hlasy. – Č. 20 (1948), s. 5.
- SÁNDOR, K.:** 120. výročie bitky pri Tekovských Lužanoch. – In: Vlastivedný spravodaj levického okresu. – Č. 5 (1969), s. 29.
- UHLOVIC, R.:** Ako žila júlová Bratislava r. 1848. – In: Nedeľa. – Roč. č. 2 (1948), s. 34.
- VODZÁK, L.:** Košická oblasť za občianskej vojny v rokoch meruôsmych 1848–1849. – In: Almanach východ. Slovenska, s. 24–43.
- VOTRUBA, F.:** Nitranci roku 1848 za právo ľudu. – In: Pravda. – Roč. 29, č. 101 (1948), s. 10.
- Význam prejavy vôle Slovákov v r. 1848 v Lipt. Sv. Mikuláši.** – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 18 (1948), s. 3.
- ZOCH, C.:** Uväznenie Oravcov v roku deväťameru. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 201–207.

Zore nad Kriváňom : Sborník o minulosti Liptova z príležitosti stého výročia Žiadosti slovenského národa v Lipt. Sv. Mikuláši 10. mája 1848 / Red. J. Lenko – Lipt. Mikuláš 1948. – 232 s.

Žiadosti slovenského národa v Nitrianskej stolici. – In: Ľud. – Roč. 1, č. 27 (1948), s. 7.

Osobnosti

ALEXY, J.: Farár Juraj Bartoš, martýr z Mikuláša. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – s. 175–179.

BARTÁK, J.: Štefan Marko Daxner a slovenské pohyby pred sto rokmi. – In: Národný front. – Roč. 4, č. 6 (1948), s. 4.

BARTOŇOVÁ, B.: Vilko Šulek, Karol Holuby a ich úloha v Septembrovom povstaní v roku 1848 – Piešťany : Vlastivedné múzeum, 1968. – 37 s.

BRTÁŇ, R.: Z osudov liptovských národovcov z roku meruôsmeho. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 119–141.

ČERVENŠKÝ, F.: Ľudovít Štúr, bojovník za samobytnosť Slovákov. – In: Bojovník. – Roč. 1, č. 10 (1969), s. 10.

DANGL, V.: Vedecká konferencia z príležitosti 125. výročia maďarskej revolúcie 1848/1849 a výročia narodenia S. Petöfiho. – In: Historický časopis. – Roč. 21 (1973), č. 4, s. 660.

FILO, A.: Hlavné katolícke postavy v Slovenskom povstaní z roku 1848. – In: Pútnik cyrilometodejský. – Roč. 4 (1948), s. 19–21.

GASPARÍK, M.: Ján Palárik a jeho boj o demokratizáciu slovenského národného života. – Bratislava 1952.

GOLÁŇ, K.: Rok so štúrovcami. – Myjava /D. Pažický/. – 1945. – 96 s.

HUČKO, J.: Ľudovít Jaroslav Šulek a slovenské národné hnutie. – In: Historický časopis. – Roč. 43, č. 4 (1995), s. 705–722.

KÓNYA, P.: Generáli revolúcie 1848–1849. – VV – Vlastivedná a etická výchova vojakov zákl. služby. – Č. 4 (1994), s. 34–40.

Kossuth a Slováci r. 1848–1849. – In: Kultúrny život. – Roč. 8, č. 39 (1953), s. 9.

KRIŽANOVÝ, H.: Ženy v prvom slovenskom povstaní r. 1848. – In: Slobodný rozhlas. – Roč. 4 (1948), s. 1099–1101.

KUSÝ, I.: Jozef Miloslav Hurban. – Bratislava 1948.

KUSÝ, I.: Mladý Vajanský. – Bratislava : Tatran, 1987. – 256 s.

Ľudovít Štúr: Život a dielo 1815–1856: Sborník materiálov z konferencie Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. – Bratislava. – 1956. – 520 s.

NINÍK, J.: Fraňo Hánrich, zabudnutá postava z rokov meruôsmych. – In: Nová práca. – Roč. 4, (1948), s. 81–85.

POLLA, B.: Štúr na uhorskom sneme. – Slovensko. – Roč. 13 (1948), s. 4–5.

RAPANT, D.: Štúr a štúrovcí v službe národa a pokroku. – Slovenská literatúra. – Roč. 12, č. 5 (1965), s. 437 a. n.

ROSENBAUM, K.: Jozef Horváth: Rozpomienky z revolučných rokov 1848–1849. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 64 (1948), s. 485–487.

ROSENBAUM, K.: Život a pôsobenie Daniela Jaroslava Bórika (1814–1899). – In: Historický časopis. – Roč. 43, č. 1 (1995), s. 129–150.

Slovník košíckých osobností 1848–1918 / Zost. M. Mihóková – Košice : ŠVK, 1995. – 532 s.

ŠTOLC, J.: Jozef Miloslav Hurban, Ľudovít Štúr – Rozpomienky. Zv.2. – Bratislava : SVKL, 1959. – 961 s.

V Pešivci odhalili pamätnú tabuľu „Troch Sokolov“ M. Daxnera, J. Francisciho a M. Bakuliniho, ktorí boli v tamojšom stoličnom dome r. 1848 odsúdení na smrť. – In: Východoslovenská Pravda. – Roč. 2, č. 251 (1946), s. 4.

ŽARNOVICKÝ, P.: Známe i neznáme udalosti o Karlovi Holubym, slovenskom mučeníku z roku 1848. – In: Cirkevní Listy, 1948, s. 297.

Vplyv revolúcie na kultúrny život

- BOBROVECKÝ, J.:** Výtvarníci z mikulášskeho okolia. – In: Zore nad Kriváňom. – Lipt. Mikuláš 1948. – S. 213–221.
- MRÁZ, A.:** Dosah revolúcie z r. 1848–1849 pre slovenský kultúrny život. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 3, č. 1 (1948), s. 637–650.
- MRÁZ, A.:** Kultúrne sily v slovenskej revolúcii z roku 1848–1849. Zv. 6. – Turč. Sv. Martin 1848, 32 s.
- ROSENBAUM, K.:** Poézia rokov 1848–1849. – In: Slovenské Pohľady, 64, s. 25–267.

Spomienky

- GOLÁŇ, K.:** Rok 1848 v pamätiach súčasníkov. – Bratislava 1951.
- HORVÁTH, J.:** Rozpomienky z revolučných rokov 1848–1849 / Úvod nap. A. Mráz – Bratislava : Obroda, 1947. – 46 s.
- HORVÁTH, J.:** 1848 : Zo zápisníka. – In: Kultúrny život. – Roč. 3, č. 1 (1948), s. 7–8.
- MICHÁLEK, J.:** Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou. – Bratislava : SAV, 1975. – 135 s.
- MICHÁLEK, J.:** Udalosti revolučných rokov 1848–49 v ústnom podaní. – In: Musaica : Zborník FFUK. – Bratislava 1966. – s. 131–143.

Historiografia revolučných rokov 1848–1849

- Ako posudzovať slovenské udalosti v r. 1848–49? /as/ – In: Nové slovo. – Roč. 5 (1948), s. 577–578.
- BOKES, F.:** Slovenský príspevok k poznaniu r. 1848–49. – In: Historický zborník 5, 1950. – S. 72–77.
- MATULA, V.:** Revolúcia 1848–49 a Slováci. – In: Historický časopis. – Roč. 22, č. 2 (1974), s. 209–225.
- MOLITÓRIS, J.:** Pohľad na slovenskú revolúciu v r. 1848–49. – In: Národný front. – Roč. 4, č. 5 (1948), s. 3.
- NOVOTNÝ, J.:** Diskuse o marxistickém hodnocení revoluce 1848–1849. – In: Zpráva ČSHS. – Roč. 10, č. 1 (1968), s. 47–53.
- NOVOTNÝ, J.:** K současné polemice našich a maďarských historiků o marxistickém hodnocení revoluce 1848–1849. – In: Historický časopis. – Roč. 15, č. 2 (1967), s. 235–245.
- PIŠŤ, M.:** Rok 1848 a naša súčasnosť. – In: Slovenský jazyk a literatúra v škole. – Roč. 15, č. 1 (1968–69), s. 1–3.
- RAPANT, D.:** Pokrok a spiatočníctvo v rokoch 1848–49. – In: Slovenská literatúra. – Roč. 13 (1966), s. 604.
- ŠKVARNA, D.:** Aká si bola revolúcia? – In: Historická revue. – Roč. 2, č. 4 (1991), s. 18–20; č. 5, s. 12–13.
- ŠPITZER, J.:** K otázke hodnotenia slovenského národného hnutia v rokoch 1848–1849. – In: Ľudovít Štúr : Život a dielo. – Bratislava : SAV, 1956. – S. 117–21.
- TERIANSKY, P.:** Či bolo slovenské národné povstanie pred 100 rokmi podľa Biblie oprávnené? – In: Služba. – Roč. 12, č. 7–8 (1948), s. 120–35.
- TKÁČ, V.:** Tvrdý oriešok - Deň armády SR : Rébus, ktorý nevyriešia iba historici. – In: Historická revue. – Roč. 5, č. 47 (1997), s. 5.

Jubilejné články

- BARGEL, P.:** 120-ročná SNR : Celoslovenské oslavy 120. výročia Slovenského povstania z roku 1848/49 a vzniku prvej Slovenskej národnej rady. – In: Nedel'a. – Roč. 24, č. 14 (1968), s. 4.
- BARTÁK, J.:** Štefan Marko Daxner a slovenské pohyby pred sto rokmi. – In: Národný front. – Roč. 4, č. 6 (1948), s. 4.
- Brezová 1848–1918–1948 : 100-ročná pamiatka slovenského národného povstania.** – Bratislava : Tomáš Tvarožek. – 30 s.
- Brezovania** posielajú na Myjavu národnú zástavu. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 95 (1948), s. 6.
- CLEMENTIS, V.:** Dokument politického dospievania. – In: Pravda. – Roč. 29, č. 120 (1948), s. 1–2.

- CLEMENTIS, V.:** Sté výročie žiadostí. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 118 (1948), s. 1–2.
- DANGL, V.:** Pred 145-timi rokmi sa uskutočnila „Septembrová výprava slovenských dobrovoľníkov“. – In: Apológia. – Roč. 1, č. 6 (1993), s. 14–18.
- DANGL, V.:** Vedecká konferencia z príležitosti 125. výročia maďarskej revolúcie 1848/1849 a výročia narodenia S. Petöfiho. – In: Historický časopis. – Roč. 21, č. 4 (1973), s. 660.
- DNES** pomníky tam, kde stáli kedysi šibenice. – In: Náš národ. – Č. 44 (1948), s. 4.
- FOLTÝN, B.:** Ľudové slovenské hnutie na jar 1848. – In: Nové slovo. – Roč. , č. (1948), s. 254.
- FOLTÝN, B.:** Slovenský máj 1848 – slovenský máj 1948. – In: Nové slovo. – Roč. 5, č. (1948), s. 265–266.
- FOLTÝN, B.:** Storočné žiadosti slovenského národa. – In: Nové slovo. – Roč. 5, č. (1948), s. 298.
- FRÁK, G.:** Rok 1848. – In: Národný Front. – Č. 20 (1948), s. 3.
- GOLÁŇ, K.:** Duch revolučného roku 1848. – In: Osveta. – Roč. 4 (1948), s. 113–117.
- GOLÁŇ, K.:** Ľubietovská akcia v bankských mestách (1. 4. 1948). – In: Národná obroda. – Roč. 4 (11. 4. 1948), s. 6.
- GOLÁŇ, K.:** Nitrianske žiadosti. – In: Slobodný rozhlas. – Roč. 4 (1948), s. 674–5.
- GOLÁŇ, K.:** Politická jar 1848 a B. Štiavica. – In: Národná obroda. – Roč. č. 100 (1. 5. 1948), s. 8.
- GOLÁŇ, K.:** Politické hnutie slovenské bez novín. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 123 (1948), s. 10.
- GOLÁŇ, K.:** Pred sto rokmi. – In: Slobodný rozhlas. – Roč. 4, č. (1948), s. 99–100.
- GOLÁŇ, K.:** Prvé slovenské povstanie. – In: Práca. – Roč. 3, č. 249 (1948), s. 2.
- GOLÁŇ, K.:** Prvý politický ohlas slovenský. – In: Národná obroda. – Č. 78 (1948), s. 10.
- GOLÁŇ, K.:** Prvý politický program slovenského národa. – In: Práca. – Roč. 3, č. 123 (1948), s. 3.
- GOLÁŇ, K.:** Rok 1848 a pomer česko-slovenský. – In: Národná obroda. – Č. 107 (1948), s. 9.
- GOLÁŇ, K.:** Slovenský boj za slobodu v rokoch 1848–1849. – In: Pracovné námety. – Roč. 2, č. 11 (1948), s. 13–13.
- GOLÁŇ, K.:** Slovenský rok 1848 a pomer česko-slovenský. – In: Národná obroda. – Roč. 4 (9. 5. 1948), s. 9.
- GOLÁŇ, K.:** Slovenský rok 1848 : Štúrove reči na sneme. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 62, 68 (1948).
- GOLÁŇ, K.:** 100-ročná pamiatka prvého slovenského povstania. – Bratislava : Slov. Grafia, 1948. – 30 s.
- GOLÁŇ, K.:** 1848 : Politická aktivita predmarcová. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 43 (1948), s. 3, 7.
- GOLÁŇ, K.:** 1848 : Z predmarcovej korešpondencie. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 38 (1948), s. 8.
- GOLÁŇ, K.:** Výročie prvého politického ohlasu slovenského a niekoľko súvislostí. – In: Jednota. – Roč. 2, č. (1948), s. 147–149.
- GOLÁŇ, K.:** Žiadosti slovenského národa. – In: Osveta. – Roč. 4 (1948), s. 189–91.
- HALAŠA, P.:** Revolučná jeseň 1848 : Z rozdúchanej pahreby. – In: Život Turca. – Roč. 9, č. 48 (1968), s. 3.
- HAPÁK, P.:** Marcová búrka 1848 : Spomíname na revolúciu red 125 rokmi. – In: Práca. – Roč. 28 (10. 3. 1973), s. 7.
- HARUŠTIAK, D.:** Rok 1848 a my : 120. výročie vzniku prvej SNR na Myjave. – In: Sloboda. – Roč. 23, č. 39 (1968), s. 3.
- HARUŠTIAK, D.:** Hrad prepevný je národ náš : Stodvadsať rokov od vzopretia sa Slovákov. – In: Roľnícke noviny. – Roč. 23 (28. 9. 1968), s. 5.
- Historický rok 1848.** – In: Nová brázda. – Č. 9 (1948), s. 2.
- HORÁK, A.:** Mikulášske udalosti mali svojich väzňov aj mučeníkov. – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 24 (1948), s. 3.
- HORECKÝ, J.:** Slovenské národné povstanie pred 100 rokmi. – In: Okienko Záhoria. – Roč. 2 (1948), s. 106–107.
- HORVÁTH, J.:** Okolo roku 1848. – In: Kultúrny život. – Roč. 3, č. 11 (1948), s. 3.
- HUČKO, J.:** Slovenské nádeje. – In: Pravda. – Roč. 49, č. 201 (26. 8. 1968), s. 3.
- K 120. výročiu slovenského národného povstania:** R. 1848 /-mv-/ – In: Učiteľské noviny. – Roč. 18, č. 41 (1968), s. 6.
- Koliska prvého národného odboja.** – In: Sloboda. – Roč. 3, č. 89 (1948), s. 1–2.
- KURUCOVÁ, O.:** 120. výročie slovenského povstania. – Martin : Matica slovenská, 1968. – 41 s.
- LOBOTKA, A.:** Šibenice národ neumľčia. – In: Roľnícke noviny. – (2. 3. 1968), s. 1 a 7.
- LUKAČOVIČ, J.:** K roku 1848. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2 (1948), s. 15–16.
- MATULA, V.:** Čas nádejí a sklamaní. – In: Práca. – Roč. 33 (16. 9. 1978), s. 7.

- MOLITÓRIS, J.:** Pohľad na slovenskú revolúciu v r. 1848–1849. – In: Národný Front. – Roč. , č. 5 (1948), s. 3.
- MRÁZ, A.:** Oslavy slovenskej revolúcie zpred sto rokov. – In: Kultúrny život. – Roč. 3 (1948). – 41 s.
- MRÁZ, A.:** Podiel ľudu v revolučných pohyboch r. 1848/49. – In: Pracovné námety. – Č. 10 (1948), s. 18–19; Slovenský rozhlas. – Roč. 9 (1948), s. 355–356.
- Na okraj osláv storočnice slovenského povstania 1848–49 /Š.+A./** – In: Verbum. – Roč. 2, č. 6 (1947/48), s. 338–341.
- Neustále za práva ľudu a národa /K oslavám mikulášskeho zhromaždenia 1848/ /J. M. P./** – In: Cirkevné listy. – Roč. 61 (1948), s. 176–178.
- NOVOMESKÝ, L.:** Nitrianske žiadosti a dnešok. – In: Obroda ľudu. – Roč. 6, č. 102 (1948), s. 2.
- NOVOMESKÝ, L.:** Pokrokové idey v prvom slovenskom národnom povstaní. – In: Dnešné Slovensko. – Roč. 2 (1948), s. 5–6.
- NOVOMESKÝ, L.:** Zmysel a duch prvého národného pohybu. – In: Pracovné námety. – Roč. 2, č. 10 (1948), s. 2.
- Od obrany k žiadostiam.** – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 22 (1948), s. 3.
- Program slovenského národa roku 1848:** Prípravný výbor jubilejných osláv. – B.m. 1948. – 18 s.
- OSUSKÝ, Š.:** Prvé slovenské povstanie v rokoch 1848–1849. – In: Služba. – Roč. 12 (1948), s. 113–131.
- PALKOVIČ, J.:** Slováci a Poliaci v rokoch 1848–1849. – In: Kultúrny život. – Roč. č. 9 (1948), s. 7.
- PALKOVIČ, J.:** Slovanský revolučný obzor v chápaní našich dejín z roku 1848. – In: Národná obroda. – Roč. 4 (4. 4. 1948), s. 10–11.
- PASÍAR, Š.:** O rokoch 1848–49. – In: Matičné čítanie. – Roč. 3 (1948), s. 243–245.
- PAVLÍK, O.:** Sto rokov slovenského života 1848–1849. Prejav na slávnostnom zasadnutí Slovenskej národnej rady 29. augusta 1948 v Košiciach. – Bratislava 1948. – 18 s.
- PAVLÍK, O.:** Sto rokov nášho národného života. – In: Nové slovo. – Roč. (1948), s. 573–574.
- POLLA, B.:** Jubilejný rok. – In: Nová práca. – Roč. 4 (1948), s. 5–10.
- Pred 120 rokmi.** – In: Hlas ľudu. – Roč. 15, č. 27, (1968), s. 5.
- Pred sto rokmi.** – In: Evanjelický posol. – Roč. 38 (1948), s. 146–147.
- Pred sto rokmi.** – In: Evanjelický posol. – Roč. 39 (1949), s. 4.
- Pred sto rokmi vyhlásili „Nitrianske žiadosti“.** – In: Obroda ľudu. – Roč. 4, č. 101 (1948), s. 10.
- Prípravy na slovenské povstanie z roku 1848.** – In: Ľud. – Roč. 1, č. 142 (1948), s. 3.
- RÁKOŠ, J.:** Historická storočnica. – In: Hasičské listy. – Roč. 26 (1948), s. 83.
- RAPANT, D.:** Slovenský nástup pred sto rokmi. – In: Východoslovenská pravda. – Roč. 4 (1948), č. 72, s. 5.
- RAPANT, D.:** Žiadosti slovenského národa. – In: Tvorba. – Roč. 17, č. (1948), s. 83–86.
- Revolučné roky meruôsme v Gemeri. /on/** – In: Národný front. – Roč. 4, č. 18 (1948), s. 2.
- Revolučný nástup 1848 v Banskej Štiavnici. (L)** – In: Slobodné hlasy. – Č. 20 (1948), s. 5.
- SÁNDOR, K.:** 120. výročie bitky pri Tekovských Lužanoch. – In: Vlastivedný spravodaj levicekého okresu. – Č. 5 (1969), s. 29.
- Slovenská revolučná jar 1848 (P.H.)** – In: Smer. – Roč. 20 (12. 5. 1968), s. 3.
- Slovenské udalosti pred sto rokmi v apríli.** – In: Náš národ. – č. 15 (1948), s. 5.
- Slovenské povstanie r. 1848.** – In: Ľud. – Roč. 1, č. 144 (1948), s. 1–2.
- Slovenské udalosti pred sto rokmi v apríli.** – In: Náš národ. – Roč.4, č. 11 (1948), s. 5.
- Slovensko a Európa r. 1848 /r/** – In: Boj. – Č. 14–15 (1948), s. 7.
- Slovenský nástup pred sto rokmi: Čo žiadali Slováci? To, čo je už dnes skutočnosťou.** – In: Východoslovenská pravda. – Roč. 4 (1948), č. 72, s. 5.
- Slovenský rok meruôsmy : ?? Program Mestského divad. združenia v B. Bystrici.** – B. Bystrica 1948. – S. 55–56.
- Stalo sa pred sto rokmi.** – In: Východoslovenská pravda. – Roč. 4, č. 215 (1948), s. 4–5.
- 100. výročie „Žiadostí slovenského národa“ /J. H./** – In: Ľud. – Roč. 1, č. 34 (1948), s. 2.
- 100-ročná pamiatka Slovenského národného povstania.** – Bratislava 1948. – 29 s.
- Storočná pamiatka prvého Slovenského národného povstania.** – Bratislava 1948. – 30 s. (ZVĚŘINA L. N.: Brezová, s. 5.–6.; GOLÁŇ, K.: Revolučné roky 1848–1849. I. brezovské „Nitrianske žiadosti“, s. 7.–25.)
- Storočnica národného povstania na Slovensku.** – Cieľ. – Roč. 1, č. 98 (1948), s. 4.

- Storočnica prvého Slovenského národného povstania.** – In: Slovenské hlasy. – Roč. 2, č. 39, (1948), s. 1.
- SVIKRUHOVÁ, M.:** Pod myjavskými lipami. – In: Nedel'a. – Roč. 24, č. 20 (1968), s. 9.
- ŠOLC, J.:** Rozhod s korunou sv. Štefana. – In: Kultúrny život. – Roč. 23, č. 13 (1968), s. 8.
- TÉKER, J.:** Keď zvony slobody bili. – In: Učiteľské noviny. – Roč. 18, č. 11 (1968), s. 8.
- TÉKER, J.:** Večne živý odkaz (120. výročie založenia SNR na Myjave) – In: Práca. – Roč. 23 (16. 9. 1968), s. 2.
- TERIANSKY, P.:** Či bolo slovenské národné povstanie pred 100 rokmi podľa Biblie oprávnené? – In: Služba. – Roč. 12, č. 7–8 (1948), s. 120–135.
- TIBENSKÝ, J.:** Dva veľké medzníky slovenských dejín. – In: Svet vedy. – Roč. 15, č. 5 (1968), s. 270–275.
- TOMEČKOVÁ, H.:** Udreľ zvon slobody. – In: Ľud. – Roč. 20 (9. 5. 1968), s. 7.
- UHLOVIČ, R.:** Ako žila júlová Bratislava r. 1848. – In: ? Ned. – Roč. č. 2 (1948), s. 34.
- VALACHOVIČ, K.:** Mikulášske žiadosti. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 105 (1948), s. 1.
- VARSÍK, M.:** K 120. výročiu slovenského povstania. – In: Učiteľské noviny. – Roč. 18, č. 43 (1968), s. 8.
- VONGREJ, P.:** Romantický sen (120. výročie Žiadostí slov. národa) – In: Kultúrny život. – Roč. 23, č. 19 (1968), s. 2.,
- VOTRUBA, F.:** Nitrianci roku 1848 za práva ľudu. – In: Pravda. – Roč. 29 (1. 5. 1948).
- Výročia mikulášskych žiadostí /- I.Š.-/** – In: Sloboda. – Roč. 28, č. 19 (1973), s. 3.
- VARSÍK, M.:** K 120. výročiu slovenského povstania. – In: Učiteľské noviny. – Roč. 18, č. 43 (1968), s. 8.
- VOTRUBA, F.:** Nitrianci roku 1848 za právo ľudu. – In: Práca. – Roč. 3, č. 101 (1948), s. 10.
- Význam prejavu vôle Slovákov v r. 1848 v Lipt. Sv. Mikuláši /-jpk-/** – In: Náš národ. – Roč. 2, č. 18 (1948), s. 3.
- ŽARNOVICKÝ, P.:** Známe i neznáme udalosti o Karlovi Holubym, slovenskom mučeníku z roku 1848. – In: Cirkevní Listy. – (1948), s. 297.
- Žiadosti slovenského národa v Nitrianskej stolici.** – In: Ľud. – Roč. 1, č. 27 (1948), s. 7.
- Žiadosti slovenského národa na zhromaždení v Liptovskom Mikuláši 10. mája 1848 /F. S./** – In: Sloboda. – Roč. 23, č. 19 (1968), s. 4.
- „Žiadosti slovenského národa.“** – In: Sloboda. – Roč. 3, č. 91 (1948), s. 1–2.

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Vojtech **D A N G L**, CSc., Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Marián **H R O N S K Ý**, CSc., Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Michal **Š T E F A N S K Ý**, CSc., Politologický kabinet SAV, Dúbravská cesta 9,
864 13 Bratislava

PhDr. Ľudovít **H A R A K S I M**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, Bratislava

mjr. PhDr. Pavel **M I N A Ř Í K**, CSc., Vojenský historický archiv, Sokolovská 136, 180 00
Praha 8 - Karlín

Mgr. Pavel **Š R Á M E K** - Vojenský historický archiv, Sokolovská 136, 180 00 Praha 8 – Karlín

OBSAH

Štúdie

DANGL, Vojtech: K vojenským aspektom septembrovej výpravy 1848	3
HRONSKÝ, Marián: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918-1919 (1. časť)	29
ŠTEFANSKÝ, Michal: Politické prípravy vojenskej intervencie 21. augusta 1968	47

Dokumenty a materiály

HARAKSIM, Ľudovít: Slovenskí obrodenci o Slovensku, jeho obrane a brannej spôsobilosti Slovákov	59
BYSTRICKÝ, Valerián: Nemecká okupácia Rakúska	64
MINAŘÍK, P.: – ŠRÁMEK, P.: Představy velení československé armády o obraně Slovenska za mnichovské krize na podzim 1938	77

Recenzie

CHYTKA, Stanislav: Kdo byl generál Píka. Portrét čs. vojáka a diplomata (Richter, K.–Benčík, A.)	104
ŠUMICHRAST, Peter: Pod rudou hvězdou (Letadla Luftwaffe v sovětském letectvu) – (Carl Frederik Geust)	108
CSEFALVAY, Fratišek: Szovjet katonai intervenció 1956	113

Anotácie, glosy	121

Kronika	133

Bibliografia	139

INHALT

Studien

DANGL, Vojtech: Zu militärischen Aspekten des Septemberfeldzuges von 1848	3
HRONSKÝ, Marián: Politisch-diplomatische und militärische Hauptdispositionen bei Schaffung der Grenzen von der Slowakei in Jahren 1918–1919 (Teil 1.)	29
ŠTEFANSKÝ, Michal: Politische Vorbereitungen der militärischen Intervenz von 21. August 1968	47

Dokumenten und Materialien

HARAKSIM, Ľudovít: Slowakische Nationalbewußtseinsbeleber über die Slowakei, deren Verteidigung und die Verteidigungsfähigkeit der Slowaken	59
BYSTRICKÝ, Valerián: Okkupation Österreichs durch Deutschland	64
MINAŘÍK, P.: – ŠRÁMEK, P.: Vorstellungen der tschechoslowakischen Armeeführung über Verteidigung der Slowakei während der Münchner Krise im Herbst 1938	77

Rezensionen

CHYTKA, Stanislav: Wer war General Pika. Ein Portrait des tschechoslowakischen Soldaten und Diplomaten. (Richter, K. – Benčík, A.) 104

ŠUMICHRAST, Peter: Unter dem roten Stern. (Luftwaffe-Flugmaschinen in sowjetischen Luftstreitkräften) – (Carl Frederik Geust) 108

CSEFALVAY, František: Szovjet katonai intervenció 1956 (Sowjetische Militärintervention 1956) 113

Annotationen, Glossen 121

Chronicle 133

Bibliographie 139

CONTENTS

Studies

DANGL, Vojtech: On the military aspects of the insurrection in September 1848 3

HRONSKÝ, Marian: Main political, diplomatic and military dispositions prevailing during the process of constitution of the borderlines of Slovakia in 1918–1919 (Part I.) 29

ŠTEFANSKÝ, Michal: Political preparation on the military intervention of August 21 in 1968..... 47

Documents and material

HARAKSIM, Ľudovít: Slovak Revival-activists on Slovakia, its defense system and the military preparedness of Slovaks 59

BYSTRICKÝ, Valerián: The German occupation of Austria 64

MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: Ideas of the Czechoslovak Army Command on the defense precautions for Slovakia during the Munich crisis in autumn 1938 77

Reviews

CHYTKA, Stanislav: Who was General Píka. Portrait of a Czechoslovak military officer and diplomat (Richter, K. – Benčík, A.) 104

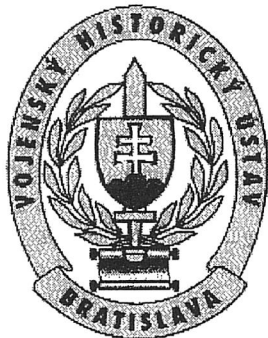
ŠUMICHRAST, Peter: Under the Red Star (Lufwaffe fighters in the Soviet Air Force) – (Carl Frederik Guest) 108

CSEFALVAY, František: Szovjet katonai intervenció 1956 (The Soviet military intervention of 1956) 113

Annotations, glossaries 121

Chronik 133

Bibliography 139

VOJENSKÁ HISTÓRIA 3/1998

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Ministerstvo obrany SR vo Vojenskej informačnej
a tlačovej agentúre v spolupráci s Vojenským historickým ústavom.

Na obálke J. Francisci ako kapitán dobrovoľníkov (olejomaľba P. M. Bohúňa)

Šéfredaktor Ladislav Sokol
Grafická úprava Vladimír Mečiar

Redakčná rada: plk. doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.,
PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Silvia Čordášová, PhDr. Vojtech Dangel, CSc. (podpredseda),
plk. PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Pavol Habáň, PhDr. Marián Hronský, CSc.,
PhDr. Ján Korček, PhDr. Vladimír Segeš, Mgr. Ladislav Sokol, pplk. PhDr. Jan Štaigl, CSc.,
pplk. Peter Turza, PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Mgr. Mária Stanová (tajomníčka)

Schválené do tlače dňa: 16. októbra 1998
Rozširuje Vojenská informačná a tlačová agentúra, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava.

Registračné číslo 1713/97
ISSN 1335-3314

Tlač: AEP, spol. s r. o., Bratislava
vita@mod.gov.sk

ISSN 1335-3314
